

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

Факультет міжнародної економіки і менеджменту

Кафедра міжнародного менеджменту

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА

Міжнародні економічні відносини

Галузь знань

29 «Міжнародні відносини»

Спеціальність

292 «Міжнародні економічні відносини»

Форма навчання: очна (денна)

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему **«Світовий ринок озброєнь в сучасних умовах»**

(назва теми)

здобувача **Михайліченко Валерії Миколаївни**

(ПІБ, підпис)

Науковий керівник: **к.е.н., доцент, завідувач кафедри міжнародного
менеджменту Бурмака М.О.**

(науковий ступінь, учене звання, ПІБ)

(підпис)

**Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією з атестації
здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувач кафедри: к.е.н., доцент Бурмака М.О.

(підпис)

Київ 2023

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

Факультет міжнародної економіки і менеджменту

Кафедра міжнародного менеджменту

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ

«Міжнародні економічні відносини»
29 «Міжнародні відносини»
292 «Міжнародні економічні відносини»

ПОГОДЖЕНО

Керівник проєктної групи (гарант)
освітньо-професійної програми

С.І. Ткаленко

(підпис) (ініціали, прізвище)

20__ р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

М.О. Бурмака

(підпис) (ініціали, прізвище)

20__ р.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

здобувача вищої освіти Михайліченко Валерії Миколаївни

денної форми навчання

на підготовку кваліфікаційної бакалаврської роботи
на тему «Світовий ринок озброєнь в сучасних умовах»

Тему затверджено наказом ректора Університету від " 14 " лютого 2023 р № 284-ст

Кваліфікаційна бакалаврська робота виконується на матеріалах

План кваліфікаційної бакалаврської роботи

Розділ 1	Теоретичні засади дослідження світового ринку зброї на сучасному етапі
Розділ 2	Компаративний аналіз світового ринку озброєнь і військової техніки
Розділ 3	Виклики та перспективи України на світовому ринку озброєнь у контексті трансформації глобальної архітектури безпеки

Об'єкт дослідження:	світовий ринок озброєнь та військової техніки в сучасних умовах.
Предмет дослідження:	процеси трансформації та розвитку оборонно-промислового комплексу України на світовому ринку зброї.
Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи:	аналіз сучасного стану світового ринку зброї та військової техніки з подальшою оцінкою проблем та перспектив розвитку оборонно-промислового комплексу України як активного його учасника.

Конкретні завдання, які здобувач повинен виконати для досягнення поставленої мети:

У розділі 1 | поглибити розуміння сутності поняття зброї, військової та спеціальної техніки та представити її класифікацію; виокремити стадії життєвого циклу всіх категорій озброєнь; визначити фактори впливу на конкурентоспроможність військово-промислових комплексів країн світу; дослідити методи та інструменти контролю світового ринку озброєнь.

У розділі 2 | проаналізувати стан та тенденції розвитку світового оборонного виробництва та міжнародної торгівлі зброєю; дослідити зміни, які відбулися в оборонно-промисловому комплексі України за період незалежності.

У розділі 3 | оцінити сучасний стан та проблеми української оборонної промисловості; визначити перспективні напрями та можливості розвитку військово-промислового комплексу України у період повоєнного відновлення; на основі фінансової звітності Державної компанії «Укрспецекспорт» провести оцінку її фінансового стану та запропонувати шляхи покращення конкурентних позицій на світовому ринку озброєнь.

Завдання підготував науковий керівник		
	(підпис)	М.О. Бурмака (ініціали, прізвище)
		« ____ » _____ 20 ____ р.
Завдання одержав здобувач		
	(підпис)	В.М. Михайліченко (ініціали, прізвище)
		« ____ » _____ 20 ____ р.

Реферат

Кваліфікаційна бакалаврська робота містить 92 сторінки, 16 таблиць, 10 рисунків, список джерел з 59 найменувань, додатки.

«Світовий ринок озброєнь в сучасних умовах»

Об'єктом дослідження кваліфікаційної бакалаврської роботи є світовий ринок озброєнь та військової техніки в сучасних умовах.

Предметом дослідження є аналіз трансформації та розвитку оборонно-промислового комплексу України на світовому ринку зброї.

Мета і завдання дослідження. Основною метою кваліфікаційної бакалаврської роботи є визначення сучасного стану світового ринку зброї та військової техніки з подальшою оцінкою проблем та перспектив оборонно-промислового комплексу України як активного його учасника.

Відповідно до поставленої мети визначені такі *завдання*:

- поглибити розуміння сутності поняття зброї, військової та спеціальної техніки та представити її класифікацію;
- виокремити стадії життєвого циклу всіх категорій озброєнь;
- визначити фактори, які впливають на конкурентоспроможність військово-промислових комплексів країн світу;
- дослідити методи та інструменти контролю світового ринку озброєнь;
- проаналізувати стан та тенденції розвитку світового оборонного виробництва та міжнародної торгівлі зброєю;
- дослідити зміни, які відбулися в оборонно-промисловому комплексі України за період незалежності;
- оцінити сучасний стан та проблеми української оборонної промисловості;
- визначити перспективні напрями та можливості розвитку військово-промислового комплексу України у період повоєнного відновлення;

– на основі фінансової звітності Державної компанії «Укрспецекспорт» провести оцінку її фінансового стану та запропонувати шляхи покращення конкурентних позицій на світовому ринку озброєнь.

Теоретична, методична та практична значущість отриманих результатів. Теоретико-методичні та практичні розробки, проведені в даному дослідженні, можуть бути використані оборонними підприємствами, зокрема Державною компанією «Укрспецекспорт», для розуміння сучасної кон'юнктури світового ринку озброєнь, а також в управлінській діяльності державних інституцій для реалізації запропонованих перспективних заходів розвитку оборонно-промислового комплексу України у повоєнний період.

Рік виконання кваліфікаційної бакалаврської роботи – 2023.

Рік захисту роботи – 2023.

Ключові слова: світовий ринок озброєнь та військової техніки, оборонно-промисловий комплекс, категорія озброєнь, життєвий цикл зброї, конкурентоспроможність військово-промислового комплексу, оборонна промисловість, міжнародна торгівля зброєю, повоєнне відновлення, фінансова звітність, фінансовий стан.

В і д г у к
про кваліфікаційну бакалаврську роботу
здобувача факультету міжнародної економіки і менеджменту
освітньо-професійної програми «Міжнародні економічні відносини»
МИХАЙЛЧЕНКО В.М.
на тему: «Світовий ринок озброєнь в сучасних умовах»

1. Обґрунтування актуальності обраної теми, витриманість логічного ланцюга тема-об'єкт-предмет-мета-завдання-висновки, відповідність побудови роботи її назві, взаємозв'язок назв розділів та підрозділів (0-10 балів):

Актуальність обраної теми роботи є цілком обґрунтованою з огляду на виключну важливість для глобальної та європейської безпеки наявності належного рівня військової потужності власних оборонно-промислових комплексів країн задля швидкого реагування на зовнішні загрози національній безпеці та територіальній цілісності. Повномасштабне вторгнення військ Російської Федерації в Україну надало поштовх до модернізації оборонної промисловості багатьох країн, у тому числі України та її інтеграції у світовий ринок озброєнь в сучасних умовах. При цьому оборонно-промисловий комплекс України має підстави у перспективі розглядатись як ключова стратегічна галузь економіки, що робить дослідження у цій сфері вкрай своєчасними. Тему роботи логічно обумовили об'єкт і предмет дослідження, визначили мету роботи і сформулювали завдання задля її досягнення, що дало змогу сформулювати об'єктивні висновки. Структура роботи відповідає назві і відображає логічний взаємозв'язок назв розділів і підрозділів.
(10 балів).

2. Рівень аналізу та повноти розгляду теоретичних концепцій, понятійного апарату досліджуваної предметної галузі; якість аналізу бібліографічних джерел; достатність глибини теоретичних досліджень за темою; цінність теоретичних висновків (0-10 балів):

Автором досліджено сутність ринку озброєнь в сучасних умовах, наведено міжнародну класифікацію видів озброєнь та військової техніки, а також розглянуто поняття життєвого циклу зброї як фактору її постійного переоснащення та модернізації. При цьому розвинений оборонно-промисловий комплекс визначає не тільки рівень власної конкурентоспроможності та загальної обороноздатності країни, але й суттєво впливає на її глобальну конкурентоспроможність. Дослідження проведено з достатньою проробкою використаних бібліографічних джерел. Теоретичні висновки полягають у тому, що ключовими факторами конкурентоспроможності оборонно-промислового комплексу країни на сьогодні постають технологічні інновації, виробнича спроможність та рівень державного контролю і сприяння.
(10 балів).

3. Якість та глибина проведених досліджень, застосування аналітичних розрахунків, якісного та кількісного аналізу, відповідність методів і засобів досліджень меті й завданням дослідження, коректність інтерпретації результатів дослідження (0-15 балів).

У роботі проведено якісний аналіз сучасних тенденцій світового ринку озброєнь з використанням актуальних показників світових військових витрат та обсягів міжнародної торгівлі зброєю та військовою технікою. Автором проаналізовано сучасну структуру світового імпорту та експорту озброєнь у регіональному і країновому розрізах, яка вказує на динамічні зміни протягом останнього року, спричинені повномасштабними військовими діями РФ в Україні та міжнародним санкційним режимом. На основі значного масиву використаних статистичних даних зроблено висновок про те, що на фоні повномасштабного російського вторгнення 2022 рік

став переломним у розвитку світового ринку озброєнь, значно збільшивши міжнародні потоки торгівлі зброєю та вивівши Україну на 3 місце у світовому рейтингу імпортерів. (15 балів).

4. Оцінка результатів досліджень; обґрунтування напрямів, наявність альтернативних підходів до вирішення досліджуваної проблеми, можливість впровадження результатів дослідження, рівень обґрунтування запропонованих рішень (0-15 балів):

У роботі виявлено сучасні тенденції розвитку оборонно-промислового комплексу України, які полягають у швидкій адаптації до змін кон'юнктури світового ринку озброєнь, нарощенні модернізаційних проєктів у сфері озброєнь, збільшенні державних замовлень, а також виокремлені окремі проблеми ОПК України. На основі SWOT-аналізу оборонно-промислового комплексу України автором окреслені перспективи його розвитку у повоєнний період, у тому числі за рахунок міжнародного співробітництва у цій сфері. Здійснено моделювання конкурентних переваг вітчизняного ОПК та обґрунтовано фінансові показники діяльності ДК «Укрспецекспорт» на світовому ринку озброєнь з пропозицією відповідних кроків реалізації. Дослідження проведено на досить хорошому рівні, а його результати заслуговують на використання при розробці відповідних програм розвитку ОПК України, а також у вигляді окремого кейсу у навчальному процесі. (15 балів).

5. Чіткість, обґрунтованість, практичне значення, можливість реалізації висновків (0-10 бал.):

Робота є грамотною і чітко викладеною за змістом, висновки логічні і обґрунтовані, має практичне значення і можливість реалізації. (10 балів).

1. Оформлення роботи та дотримання графіку виконання КБР (0-10 балів):

Робота добре оформлена з урахуванням встановлених вимог і виконана з дотриманням графіку виконання КБР. (10 балів).

2. Позитивні сторони роботи:

Полягають у проведенні аналізу сучасних тенденцій розвитку світового ринку озброєнь та розробці обґрунтованих пропозицій щодо розвитку ОПК України у повоєнний період на основі використання значного масиву актуальних статистичних даних у роботі.

3. Недоліки роботи:

Практично відсутні.

Загальна оцінка кваліфікаційної бакалаврської роботи (0-70 балів): 70 балів.

Допущення КБР до захисту перед ЕК: Допущена.

Науковий керівник:

Завідувач кафедри міжнародного менеджменту, к.е.н., доцент

Микола Бурмака

“ ____ ” _____ 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	9
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СВІТОВОГО РИНКУ ЗБРОЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	12
1.1 Сутність, класифікація та життєвий цикл зброї, військової і спеціальної техніки	12
1.2 Фактори формування конкурентоспроможності військово-промислових комплексів країн світу як основи національної безпеки держави	24
1.3 Специфіка регулювання і контролю світового ринку озброєнь	31
РОЗДІЛ 2. КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ СВІТОВОГО РИНКУ ОЗБРОЄНЬ І ВІЙСЬКОВОЇ ТЕХНІКИ	37
2.1 Сучасні тенденції розвитку світового оборонного виробництва	37
2.2 Маркетинговий аналіз стану міжнародної торгівлі зброєю і військовою технікою	46
2.3 Трансформація військово-промислового комплексу України у період незалежності	55
РОЗДІЛ 3. ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ ОЗБРОЄНЬ У КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЛОБАЛЬНОЇ АРХІТЕКТУРИ БЕЗПЕКИ	66
3.1 Стан та проблеми оборонно-промислового комплексу України	66
3.2 Перспективи розвитку оборонно-промислового комплексу України в повоєнний період	78
3.3 Моделювання конкурентних позицій ДК «Укрспецекспорт» на світовому ринку озброєнь	84
ВИСНОВКИ	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	91
ДОДАТКИ	99

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах перманентності процесів, що відбуваються на міжнародній геополітичній арені, а також зміну глобальної архітектури безпеки дослідження кон'юнктури світового ринку озброєнь та військової техніки набуває вирішального значення для всіх країн. Держави мають підтримувати належний рівень військової потужності власних оборонно-промислових комплексів задля можливості швидкого реагування на зовнішні загрози національній безпеці та територіальній цілісності. У контексті України повномасштабне вторгнення військ Російської Федерації дало поштовх до модернізації оборонної промисловості та інтеграції у світовий ринок озброєнь. Саме тому актуальним є проведення дослідження українського військово-промислового комплексу як стратегічної галузі економіки України з виокремленням нагальних проблем та майбутніх перспектив розвитку у повоєнний період.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання розвитку світового ринку озброєнь та місця, яке займає на ньому оборонно-промисловий комплекс України, у свій час досліджували такі вітчизняні науковці: І. Матюшенко [4], Н. Аванесова [12, 19], К. Книжник [15], І. Гонак [20], О. Сальнікова [38], А. Шевцов [41], П. Толок [47] та інші.

Мета і завдання дослідження. Мета дипломної роботи полягає у визначенні сучасного стану світового ринку зброї та військової техніки з подальшою оцінкою проблем та перспектив оборонно-промислового комплексу України як активного його учасника.

Для реалізації поставленої мети необхідним є виконання наступних завдань:

- поглибити розуміння сутності поняття зброї, військової та спеціальної техніки та представити її класифікацію;
- виокремити стадії життєвого циклу всіх категорій озброєнь;
- визначити фактори, які впливають на конкурентоспроможність військово-промислових комплексів країн світу;

- дослідити методи та інструменти контролю світового ринку озброєнь;
- проаналізувати стан та тенденції розвитку світового оборонного виробництва та міжнародної торгівлі зброєю;
- дослідити зміни, які відбулися в оборонно-промисловому комплексі України за період незалежності;
- оцінити сучасний стан та проблеми української оборонної промисловості;
- визначити перспективні напрями та можливості розвитку військово-промислового комплексу України у період повоєнного відновлення;
- на основі фінансової звітності Державної компанії «Укрспецекспорт» провести оцінку її фінансового стану та запропонувати шляхи покращення конкурентних позицій на світовому ринку озброєнь.

Об’єкт дослідження. Об’єктом дипломної роботи є світовий ринок озброєнь та військової техніки в сучасних умовах.

Предмет дослідження. Предметом дипломної роботи є аналіз трансформації та розвитку оборонно-промислового комплексу України на світовому ринку зброї.

Методи дослідження. У процесі виконання дипломної роботи було використано такі наукові методи дослідження: метод теоретичного узагальнення наукових джерел – під час визначення сутності поняття зброї, військової та спеціальної техніки (п. 1.1); порівняльного аналізу – у процесі дослідження військово-промислових комплексів країн світу (п. 1.2); аналізу та синтезу – при виокремленні специфіки регулювання світового ринку озброєнь (п. 1.3); статистичного аналізу та порівняння – у ході дослідження світового оборонного виробництва (п. 2.1) та міжнародної торгівлі зброєю (п. 2.2); систематизації та статистичного аналізу – під час визначення трансформацій українського оборонно-промислового комплексу (п. 2.3) та його стану з наявними невирішеними проблемами (п. 3.1); логічного узагальнення – у процесі виокремлення перспектив розвитку військово-промислового комплексу України (п. 3.2); економіко-математичний метод – під час оцінки фінансового стану Державної компанії «Укрспецекспорт» (п. 3.3).

Теоретична, методична та практична значущість отриманих результатів. Теоретико-методичні та практичні розробки, проведені в даному дослідженні, можуть бути використані оборонними підприємствами, зокрема Державною компанією «Укрспецекспорт», для розуміння сучасної кон'юнктури світового ринку озброєнь, а також в управлінській діяльності державних інституцій для реалізації запропонованих перспективних заходів розвитку оборонно-промислового комплексу України у повоєнний період.

Інформаційна база дослідження. Інформаційною основою дипломної роботи є наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених в оборонній сфері, закони України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, накази Міністерства оборони України, укази Президента України, бази статистичних даних та щорічники Стокгольмського інституту досліджень проблем миру, офіційні сайти оборонних підприємств, статті інформаційних агентств та видань, результати особистих напрацювань автора.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СВІТОВОГО РИНКУ ЗБРОЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

1.1 Сутність, класифікація та життєвий цикл зброї, військової і спеціальної техніки

Реалії сьогодення дають змогу стверджувати, що виробництво зброї та військової техніки, іншими словами оборонна промисловість, є ключовим фактором конкурентоспроможності держави на сучасній міжнародній арені. Розвиток даного сектору економіки безпосередньо впливає на позиції країни щодо рівня науково-технічного прогресу, інновацій, безпеки, військової могутності та є вирішальним чинником реалізації національних інтересів у глобальному середовищі.

Перш за все, для поглибленого дослідження світового ринку озброєнь необхідним є вивчення сутності його основної складової – зброї, військової і спеціальної техніки. В українському законодавстві представлена низка визначень, безпосередньо пов'язаних з досліджуваним ринком. Відповідно до нього «озброєння – це сукупність усіх видів зброї військового призначення та боєприпасів до неї, якими укомплектовується військова техніка та/або оснащується особовий склад Збройних Сил та інших утворених відповідно до законів військових формувань».

Варто також уточнити певні поняття, що згадуються в Законі, а саме «зброя військового призначення – це технічні пристрої та предмети, що є складовою озброєння, які спеціально виготовлені та/або конструктивно призначені виключно для оснащення Збройних Сил та інших утворених відповідно до законів військових формувань та правоохоронних органів для забезпечення їх бойової та повсякденної діяльності, не мають іншого цільового призначення і застосовуються разом з

боєприпасами або безпосередньо для ураження живої сили противника, знищення його озброєння, військової і спеціальної техніки, руйнування укріплень, споруд та інших об'єктів»; «боєприпаси – це технічні пристрої одноразового застосування (включаючи їх складові частини та елементи), що призначені виключно для ураження живої сили противника, знищення його озброєння, військової і спеціальної техніки, руйнування укріплень, споруд та інших об'єктів, виконання інших завдань (з освітлення або задимлення місцевості, розкидання агітаційної літератури тощо) та не мають іншого цільового призначення»; «військова техніка – це технічні пристрої і засоби (системи, комплекси, зразки виробів), що призначені для ведення та забезпечення бойових дій, управління і забезпечення функціонування військових підрозділів Збройних Сил та інших утворених відповідно до законів військових формувань, навчання їх особового складу, обладнання та апаратура для випробування і контролю таких пристроїв і засобів, а також інші технічні засоби, пристрої, обладнання і предмети, спеціально виготовлені та/або конструктивно призначені для кінцевого використання у військових цілях».

Також українське законодавство розглядає поняття «спеціальна техніка» і визначає його як «техніка, що має спеціальне призначення у визначеній сфері застосування, зокрема розвідки, контррозвідки, зв'язку, захисту інформації, кібербезпеки та кіберзахисту, а також обладнання та апаратура для контролю і проведення випробувань таких засобів, що не мають господарсько-побутового призначення» [1, с. 1-5].

І наостанок варто розглянути збірне поняття «зразок озброєння та військової техніки (ОВТ)», який визначається як «виріб ОВТ, що представляє собою сукупність складових частин і комплектувальних виробів, з'єднаних загальним конструктивним (схемним) рішенням, та призначений для виконання завдань самостійно або у складі системи (комплексу) озброєння та військової техніки» [2].

В. Коцовський та Н. Таранова дають більш уточнене визначення, яке, на мою думку, певною мірою класифікує озброєння, але не є вичерпним і потребує доповнення через неповний перелік зазначених видів та зразків ОВТ. Науковці

стверджують, що «озброєння – це стрілецька зброя та артилерія, ракетно-космічні системи (комплекси), керовані (некеровані) ракети та їх компоненти, комплекси (установки) для їх запуску та комплектуючі підрозділи до них, засоби управління зброєю (вогнем), системи дистанційного управління ракет, обладнання для транспортування та обслуговування ракет, торпед та бомбардувальників для глибинних бомб» [3, с. 75].

На думку І. Матюшенка та К. Ковальчук, ОВТ є більш широким поняттям, яке охоплює не тільки матеріальну, а й нематеріальну складову. У статті дослідники розподіляють його на три категорії – продукція військового, подвійного і спеціального призначення – та розуміють як «звичайні види озброєнь, військова і спеціальна техніка, боєприпаси, вибухові речовини, роботи/послуги військового призначення, інформація і результати інтелектуальної діяльності у військово-технічній області, амуніція та інше» [4, с. 32].

В іноземних наукових джерелах еквівалентами ОВТ є широковживане словосполучення “weapons and military equipment” та поняття “armament”. Проаналізувавши деякі статті, я виокремила визначення, яке, на мою думку, найбільш точно характеризує дане поняття: «ОВТ означає будь-які системи озброєння, транспортні засоби та загальні обладнання чи інструменти, призначені для використання Збройними Силами для допомоги у виконанні бойових завдань». Також в даній статті особлива увага приділяється певним вимогам, яким повинна відповідати військова техніка, для забезпечення ефективності та безпеки у проведенні різноманітних військових операцій. Я узагальнила та доповнила дані вимоги до ОВТ у наступних пунктах:

- корисний термін використання має становити не менше двох років;
- мають бути надійними та здатними працювати в різних ситуаціях, включаючи екстремальні погодні та бойові умови;
- мають бути мобільними та легкими у транспортуванні, у тому числі повітрям, землею та морем;
- повинні відповідати очікуванням продуктивності, що включає швидкість, дальність, точність і вогневу міць;

- мають бути сумісними з іншим обладнанням і системами, щоб забезпечити безперебійний зв'язок і координацію між різними військовими підрозділами;
- мають обмеження щодо продажу під час ведення бізнесу компаніями-виробниками;
- мають бути легкими в обслуговуванні та ремонті в польових умовах з наявністю доступних запасних частин та технічної підтримки;
- мають бути безпечними в експлуатації та поводженні з належним навчанням і процедурами безпеки, щоб мінімізувати ризик нещасних випадків і поранень;
- мають бути економічно ефективними та доступними, враховуючи загальну вартість придбання, експлуатації та обслуговування протягом терміну служби [5].

Наразі в наукових джерелах не існує єдиної класифікації озброєнь та військової техніки. Я вважаю, що дану продукцію можна поділити на шість груп, спираючись на певні критерії:

1. За видом: стрілецька зброя, артилерійські системи, бронетехніка, ракетні комплекси, авіаційна техніка тощо.
2. За функцією: наступальне озброєння (призначене для нападу та знищення цілей противника), оборонне озброєння (призначене для захисту дружніх сил і об'єктів) та зброя подвійного призначення (призначене для виконання як наступальних, так і оборонних функцій).
3. За радіусом дії: зброя ближнього бою (до 500 м), зброя середньої дальності (до 10 км) та зброя дальнього бою (понад 10 км).
4. За калібром: малокаліберна зброя (до 20 мм), зброя середнього калібру (до 100 мм) та великокаліберна зброя (понад 100 мм).
5. За базуванням: наземне озброєння (танки, артилерія тощо), повітряне озброєння (літаки, гвинтокрили тощо) та морське озброєння (кораблі, катери тощо).

6. За технологією: звичайна зброя (з використанням вибухових речовин і механічних пристроїв), ядерна зброя (з використанням ядерного поділу або термоядерного синтезу) та зброя нелетальної дії (з використанням нелетальних методів для виведення з ладу або стримування цілей противника).

Найбільш поширеною є перша класифікація, тобто за видом озброєння та військової техніки, яку ми розглянемо з точки зору різних наукових джерел. Українські дослідники І. Матюшенко та К. Ковальчук поділяють озброєння на такі види: бронетехніка; техніка ракетно-артилерійського озброєння (РАО); техніка протиповітряної оборони (ППО); безпілотні літальні апарати (БПЛА); авіаційна техніка (АТ); вертольотна техніка (ВТ); військово-морська техніка (ВМТ); інші ОВТ. У свою чергу деякі групи також розділені на певні підвиди [4, с. 33]. Дана схема зображена на рис. 1.1.

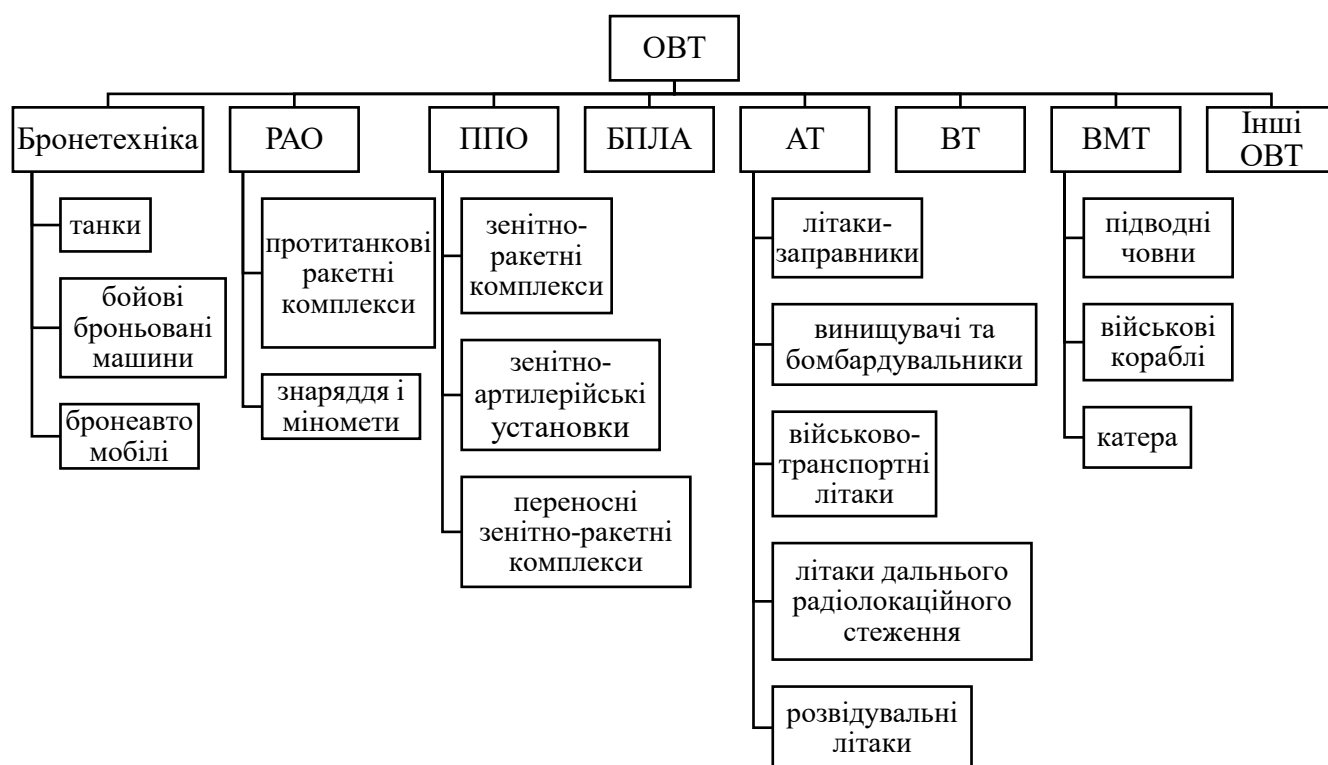

Рисунок 1.1 – Види озброєнь і військової техніки

Джерело: [4, с. 33].

На мою думку, дослідники значно скоротили перелік різних видів озброєння та не змогли в повній мірі розкрити весь наявний військовий арсенал. Довідник військового веб-порталу “Ukrainian Military Pages” дає більш обширну

класифікацію зброї та військової техніки, ніж та, що була представлена вище. Відповідно до нього все ОВТ поділяється на:

1. Легке озброєння.

- легка стрілецька зброя (small arms);
- снайперські гвинтівки (sniper rifles);
- кулемети (machine guns);
- аксесуари для стрілецької зброї (accessories for small arms);
- ручні гранати (hand grenades);
- ручні гранатомети та боєприпаси до них (hand grenade launchers);
- автоматичні гранатомети та боєприпаси до них (automatic grenade launchers);
- міни (mines).

2. Артилерійське озброєння.

- автоматичні гармати (automatic cannons);
- протитанкові керовані ракети (anti-tank guided missiles);
- міномети (mortars);
- самохідні артилерійські установки (self-propelled artillery).

3. Важке озброєння і техніка.

- бойові модулі (remote weapon systems);
- безпілотні наземні транспортні засоби (unmanned ground vehicles);
- автомобільна техніка (army trucks);
- броньовані автомобілі (military armored cars);
- бронетранспортери (armored personnel carriers);
- бойові машини піхоти (infantry fighting vehicles);
- основні бойові танки (tanks);
- машини медичної евакуації та допомоги (medical evacuation vehicles);
- ремонтно-евакуаційні машини (recovery vehicles);
- машини тилового забезпечення (logistic vehicles);
- двигуни для бронетехніки (engines).

4. Зв'язок та автоматизовані системи управління.
 - засоби зв'язку (communications systems and equipment);
 - командно-штабні машини (command and staff vehicles).
5. Радіолокаційні системи (РЛС).
 - РЛС наземної розвідки (surface search radars);
 - РЛС огляду повітряного простору (air surveillance radars);
 - РЛС контрбатарейної боротьби (weapon-locating radars).
6. Ракетні комплекси (наземні).
 - зенітні комплекси та озброєння (air defense system and weapons);
 - протикорабельні ракети (anti-ship missiles).
7. Авіаційна техніка та озброєння.
 - авіаційне озброєння (aircraft weapons);
 - безпілотні авіаційні комплекси (unmanned aerial vehicles);
 - гелікоптери (helicopters);
 - військові літаки (military aircrafts).
8. Морське озброєння.
 - корабельні системи озброєння (naval weapon systems);
 - патрульні катери та бойові кораблі (patrol boats and warships);
 - десантні катери та судна (landing crafts);
 - судна забезпечення (auxiliary ships).
9. Оптичні та оптико-електронні прилади.
 - прилади нічного бачення (night vision devices);
 - оптико-електронні прилади (optoelectronic devices).
10. Системи захисту.
 - засоби індивідуального захисту (military personal protective equipment);
 - системи захисту бронетехніки та об'єктів (protection systems of vehicles and objects) [6].

Також для порівняння я дослідила низку зарубіжних джерел, де науковці подають різні класифікації озброєння. У табл. 1.1 я узагальнила інформацію щодо видів ОБТ, представлених у трьох книгах «Міжнародного посібника з військового обладнання» (Worldwide Equipment Guide) Командування навчання та доктрин армії США (TRADOC). Перша книга “Ground Systems” присвячена наземним військовим системам, друга “Air and Air Defense Systems” – авіації та системам протиповітряної оборони, третя “Naval Systems” – військово-морським системам. Крім того, в даній таблиці я навела приклади сучасних зразків зброї та військової техніки, що перебувають на озброєнні наймогутніших держав світу.

Таблиця 1.1 – Класифікація озброєння та військової техніки країн світу

Категорії ОБТ	Види ОБТ	Підвиди ОБТ	Зразки ОБТ та країни-виробники
Наземні системи (Ground Systems)	Розвідка (Reconnaissance)	розвідувальні машини (reconnaissance vehicles)	FV107 Scimitar (Великобританія)
			AMX-10 RC (Франція)
	Піхотне озброєння (Infantry weapons)	стрілецька зброя (small arms)	AK-47 (Росія)
		гранатомети (grenade launchers)	M320 (Німеччина)
		протитанкова зброя (antitank weapons)	FGM-148 Javelin (США)
			NLAW (Швеція, Великобританія)
	Машини піхоти (Infantry vehicles)	бронетранспортери (armored personnel carriers)	FV4333 Stormer (Великобританія)
			Stryker (США)
			ACMAT Bastion (Франція)
		бойові машини піхоти (infantry fighting vehicles)	M2 Bradley (США)
	Танки (Tanks)	основні бойові танки (main battle tanks)	FV4034 Challenger 2 (Великобританія)
			M1 Abrams (США)
			Leopard 2 (Німеччина)
	Артилерія (Artillery)	самохідні артилерійські установки (self-propelled cannons)	M777 Howitzer (Великобританія)
			Archer (Швеція)
			CAESAR (Франція)
		реактивні системи залпового вогню (multiple rocket launchers)	M270 MLRS (США)
			M142 HIMARS (США)

Продовження таблиці 1.1

Авіація та системи протиповітряної оборони (Air and Air Defense Systems)	Гвинтокрилі літальні апарати (Rotary-wing aircrafts)	ударні вертольоти (attack helicopters)	Mi-28 (Росія)
			Ка-52 (Росія)
		багатоцільові вертольоти (utility helicopters)	AS532 Cougar (Франція)
	Літальні апарати з нерухомим крилом (Fixed-wing aircrafts)	винищувачі-перехоплювачі (fighter/interceptor aircrafts)	MiГ-31 (Росія)
			Су-27 (Росія)
			Panavia Tornado (Італія)
		штурмовики (attack aircrafts)	Су-39 (Росія)
		багатоцільові бойові літаки (multi-role combat aircrafts)	F-22 Raptor (США)
			F-16 Fighting Falcon (США)
		бомбардувальники (bomber aircrafts)	Ту-95 (Росія)
	Безпілотні літальні апарати (Unmanned aerial vehicles)	БПЛА	Bayraktar TB2 (Туреччина)
			Switchblade 600 (США)
			ALTIUS 600 (США)
	Ракети (Missiles)	балістичні ракети (ballistic missiles)	9K720 Iskander (Росія)
			Shahab-3 (Іран)
		крилаті ракети (cruise missiles)	3М-54 Kalibr (Росія)
			X-101 (Росія)
	Протиповітряна оборона (Air defense)	самохідні зенітні установки (self-propelled gun systems)	Gepard (Німеччина)
		переносні зенітно-ракетні комплекси (man-portable air-defense systems)	FIM-92 Stinger (США)
			Mistral (Франція)
			RBS 70 (Швеція)
		ППО різної дальності (different range air defense)	MIM-104 Patriot (США)
			NASAMS (Норвегія)
			MIM-23 Hawk (США)
Військово-морські системи (Naval Systems)	Прибережні системи (Littoral systems)	бойові кораблі прибережної зони (littoral combat ships)	USS Freedom (США)
	Надводні системи (Surface systems)	авіаносці (aircraft carriers)	USS Theodore Roosevelt (США)
		крейсери (cruisers)	Ticonderoga-class (США)
		ескадрені міноносці (destroyers)	USS Arleigh Burke (США)
		фрегати (frigates)	Адмірал Макаров (Росія)

Продовження таблиці 1.1

		корвети (corvettes)	K-130 Braunschweig-class (Німеччина)
	Підводні системи (Undersea systems)	багатоцільові підводні човни (attack submarines)	Virginia-class (США)
		атомні підводні човни з балістичними ракетами (ballistic missile submarines)	USS Ohio (США)

Джерело: розроблено автором на основі [7, 8, 9].

На мою думку, класифікація в табл. 1.1, є найбільш вичерпною та коректною, адже охоплює широкий арсенал основного озброєння, яке активно використовується країнами в умовах сьогодення. До таблиці не були включені транспортні засоби підтримки та забезпечення військ, електронна техніка й спорядження, тому що надалі в роботі головний акцент буде робитися на продукції, що безпосередньо використовується на полі бою.

Також в даному пункті доцільно розглянути життєвий цикл (ЖЦ) зброї та військової техніки. І. Павловський, І. Чепков, О. Рябець, В. та І. Борохвостови у спільній науковій праці стверджують, що ЖЦ будь-якого зразка ОВТ складається з таких стадій: розроблення концепції зразка ОВТ; розробка зразка ОВТ; серійне виробництво або модернізація зразка ОВТ та його закупівля в країні або придбання зразка ОВТ за імпортом; експлуатація зразка ОВТ; капітальний ремонт зразка ОВТ; утилізація зразка ОВТ (рис. 1.2) [10, с. 44-45]. Українське законодавство також поділяє життєвий цикл ОВТ на шість етапів: задум (дослідження і обґрунтування розробки); розроблення; виробництво; використання (експлуатація); підтримка (технічне обслуговування і ремонт); вилучення (списання і утилізація) [1, с. 7-8].

Ознайомившись з теоретичними джерелами, я вважаю, що ЖЦ зброї, військової та спеціальної техніки має включати сім стадій:

1. Розробка концепції ОВТ. Цей етап передбачає дослідження, маркетинговий аналіз і мозковий штурм для визначення попиту на озброєння на вітчизняному і зарубіжному ринках, виокремлення потенційного ринку для експорту та очікуваних можливостей майбутнього зразка ОВТ тощо.

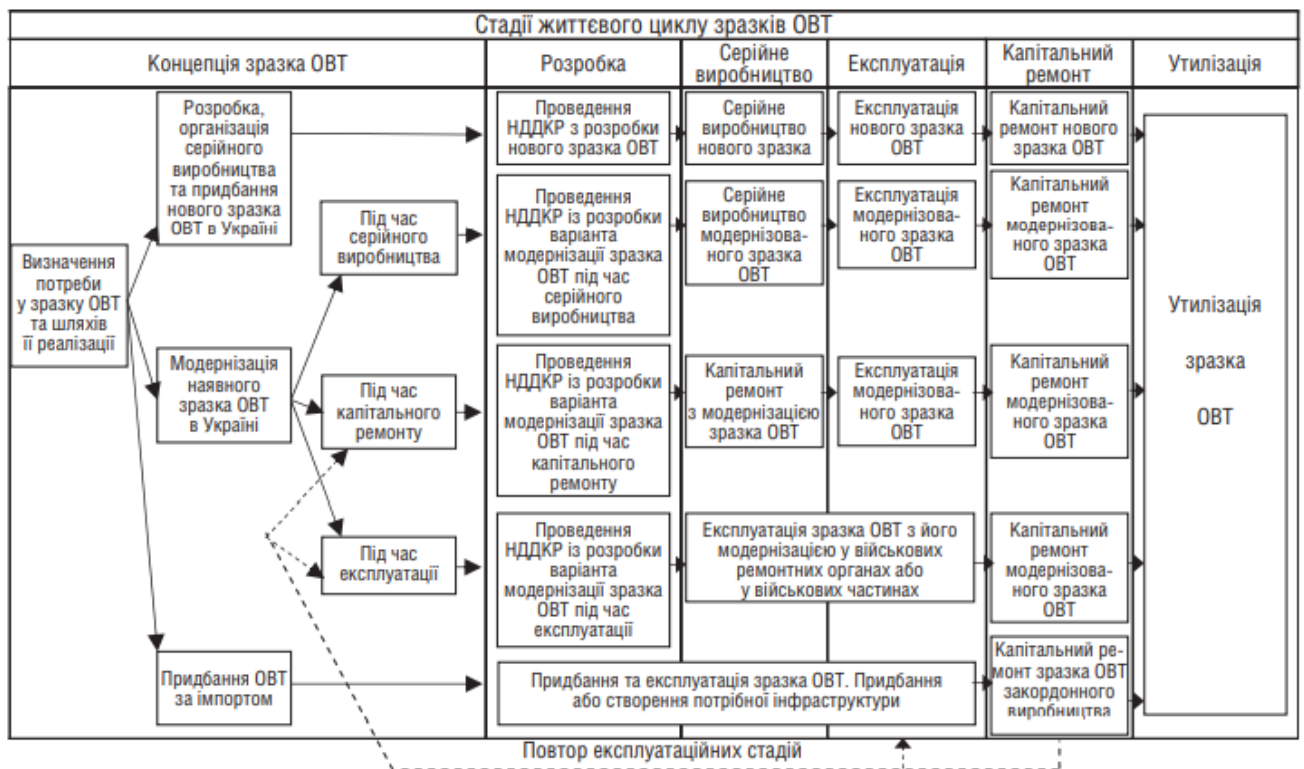

Рисунок 1.2 – Стадії життєвого циклу зразків ОВТ

Джерело: [10, с. 45].

2. Проектування та розробка ОВТ. Мається на увазі фактичну розробку креслень і прототипів, подальше тестування зброї для перевірки відповідності необхідним специфікаціям та параметрам.

3. Виробництво ОВТ. Передбачається виготовлення, складання і випробування зброї та військової техніки.

4. Розгортання та використання ОВТ. Після повного закінчення виробництва озброєння починає експлуатуватися у військових операціях. Протягом цього етапу також відбувається навчання особового складу користуванню зброєю та її обслуговуванню задля забезпечення готовності до бою.

5. Технічне обслуговування та ремонт ОВТ. Впродовж терміну експлуатації дана стадія є необхідною, щоб підтримувати озброєння в хорошому стані та гарантувати, що воно залишається ефективним.

6. Оновлення та модернізація ОВТ. У міру розвитку технологій і появи нових геополітичних загроз зброя та військова техніка потребує інноваційних впроваджень та змін для підтримання належного рівня ефективності. Цей етап

передбачає вдосконалення можливостей зброї шляхом модифікацій або інтеграції нових технологій.

7. Зняття з експлуатації та утилізація ОВТ. Після закінчення корисного терміну використання озброєння виводиться з експлуатації або утилізується різними способами, такими як продаж або передача іншим країнам.

Таким чином, на відміну від класичного наукового трактування життєвого циклу озброєння я помістила в окремий етап модернізацію та оновлення зразків ОВТ. Я вважаю, що в сучасному мінливому світі слід приділяти особливу увагу науково-технічному прогресу та інноваціям й активно впроваджувати їх в оборонну промисловість. Проаналізувавши раніше основні зразки ОВТ, які перебувають на озброєнні у провідних міжнародних акторів сучасної геополітичної арени, я дійшла висновку, що більшість їхньої потужної зброї та військової техніки було модернізовано та частково переоснащено. Саме тому, спираючись на досвід цих країн, для досягнення максимальної ефективності на полі бою ОВТ потребують постійного вдосконалення.

1.2 Фактори формування конкурентоспроможності військово-промислових комплексів країн світу як основи національної безпеки держави

На сьогоднішній день в розвинених країнах світу військово-промисловий комплекс (ВПК) розглядається як одна з найважливіших складових стратегії оборони та національної безпеки держави. В умовах швидкого науково-технічного прогресу та мінливого геополітичного середовища забезпечення конкурентоспроможності підприємств оборонного сектору має вирішальну роль для захисту національних інтересів держави на міжнародній арені.

Для кращого розуміння даного питання слід розглянути поняття військового-промислового комплексу. М. Потьомкіна у своїй праці визначає оборонно-промисловий комплекс (ОПК) як «цілісну систему, що включає в себе підприємства, установи, організації, які розробляють та виробляють озброєння, боєприпаси, військову техніку, спеціальні комплектувальні вироби до них, які розглядаються в такій системі як об'єкти, з одного боку, а з іншого – є суб'єктами господарювання та перебувають у підпорядкуванні у суб'єктів організаційно-господарських повноважень відповідно до наданих їм повноважень згідно із законом, які беруть участь у розміщенні, виконанні державного оборонного замовлення, мають функції регулювання та контролю за діяльністю суб'єктів господарювання у сфері ОПК, щодо яких вони здійснюють нормотворчі, управлінські, розпорядчі, контрольні функції» [11, с. 60].

Я повністю погоджуюся з думкою дослідників Н. Аванесової, Т. Колодязної та Г. Семенової, що «оборонно-промисловий комплекс є генератором передових наукових, технічних, технологічних досягнень і розробок, що дають змогу створювати не тільки техніку високого рівня складності, а й наукомістку продукцію конверсійного призначення» [12, с. 9]. На мою думку, можливість застосування військових наукових технологій та розробок у виробництві наукомісткої цивільної продукції і її подальша ефективність у використанні дійсно може підсилити конкурентні позиції ОПК держави.

Також я розглянула зарубіжні наукові джерела, у яких еквівалентом «військово-промислового комплексу» є “military-industrial complex”. Дослідники С. Нзерібе та М. Імам у своїй статті визначають ВПК як неформальний альянс між національною армією та оборонною промисловістю, які разом виступають зацікавленою особою, що впливає на політику держави. Автори підкреслюють рушійний фактор цих відносин між урядом і оборонними корпораціями, а саме те, що обидві сторони отримують вигоду: перша – у вигляді військової зброї; друга – оплати за її постачання [13].

У свою чергу науковець Ф. Куреші прирівнює поняття військово-промислового комплексу до явищ, процесів, структур та сукупності угод, що відбуваються між військовими та промисловими підприємствами певної країни. Також він визначає його як структурну мережу між збройними силами та політико-економічним комплексом держави, у якій існує регульований, але відносно інтенсивний потік технологій, фінансів, послуг і продуктів [14, с. 123].

Таким чином, я узагальнила проаналізовані теоретичні джерела у наступному визначенні: оборонно-промисловий комплекс – це стійка налагоджена система взаємозв’язків між оборонними підприємствами, державними та науково-дослідними установами, які спільно функціонують для ефективного проєктування, розробки, виробництва та продажу озброєння, військової та спеціальної техніки.

Також я оцінила внесок, який робить ВПК у національну безпеку держави:

- Розробка та виробництво передових військових технологій. Перш за все, ОПК розробляє та виробляє передові військові технології для озброєння, такого як літаки, підводні човни, танки, ракети тощо, які є важливими для підтримки оперативної готовності та ефективності військ у разі воєнних дій.
- Технічне обслуговування та ремонт військової техніки. ОПК також відповідає за технічне обслуговування, ремонт та модернізацію військової техніки. Це забезпечує працездатність військової техніки протягом усього терміну служби.
- Створення робочих місць. ОПК є потужним роботодавцем і створює тисячі робочих місць у виробництві, інженерії, дослідженнях і розробках. Це допомагає підтримувати економіку та забезпечувати стабільність робочої сили.

- Підвищення обороноздатності держави. Виробляючи передову військову техніку та технології, ОПК сприяє зміцненню здатності держави захищатися від зовнішніх загроз.

- Розвиток національної оборонної промисловості. ОПК сприяє дослідженням, розробкам та інноваціям, що у свою чергу допомагає створити більш самодостатню національну оборонну промисловість, яка є важливою для довгострокової національної безпеки.

Виходячи з усього вищезазначеного, важливим питанням є підтримка конкурентних позицій військово-промислового комплексу держави на світовому ринку озброєнь та військової техніки. Хочу звернути особливу увагу на класифікацію факторів формування конкурентоспроможності у сфері ОПК, яку представили у своїй статті К. Книжник та В. Голюк. Як на мене, вона є дуже вдалою та актуальною. Дослідники проаналізували особливості ринку озброєння та виокремили п'ять груп факторів:

1. Економічні фактори.

- обсяги державного фінансування ОПК;
- фінансова стабільність підприємств ОПК;
- інвестиційна діяльність у сфері ОПК;
- митно-тарифне регулювання у сфері ОПК.

2. Військово-політичні фактори.

- міжнародні домовленості та угоди;
- участь країн у військово-політичних блоках;
- військово-стратегічні цілі країн;
- рівень розвитку Збройних Сил;
- участь у військових діях.

3. Технологічно-інноваційні фактори.

- наявність сучасних технологій виробництва;
- рівень науково-технічного прогресу;
- витрати на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи;
- унікальність тактико-технічних характеристик продукції.

4. Інфраструктурно-ресурсні фактори.

- якість і доступність страхових, транспортних, супровідних та інших послуг пов'язаних з купівлею та продажом продукції ОПК;
- доступ до недорогих і якісних матеріальних, енергетичних, фінансових та інших ресурсів.

5. Управлінські фактори.

- система управління ОПК на державному рівні;
- система управління ОПК на рівні підприємств;
- кваліфікація персоналу.

Перша група факторів конкурентоспроможності ВПК відображає кон'юнктуру світового та вітчизняного ринків зброї, бюджетні витрати на оборону, фінансові показники підприємств-виробників, включаючи прибутковість, рентабельність, рівень платоспроможності, інвестиційну діяльність тощо. Це характеризує спроможність військово-промислового комплексу в обличчі держави та оборонних підприємств виробляти, обслуговувати, продавати і купувати озброєння та військову техніку.

Я погоджуюся з думкою К. Книжник та В. Голюк, що друга група факторів, а саме військово-політичні, є одними з ключових на ринку озброєння. Експорт та імпорт продукції ВПК між дружніми країнами або країнами-союзниками відбувається на основі дво- і багатосторонніх договорів та являє собою вже багаторічний та налагоджений ланцюжок поставок. Під певні зразки озброєння сформована військово-професійна інфраструктура, що включає як і передачу військових технологій, так і навчання особового складу.

Не можна недооцінювати і технологічно-інноваційні фактори, від яких напряду залежить рейтинг підприємств ОПК держави на міжнародному ринку. Постійна модернізація техніки і розробка інноваційних рішень дозволяє представити світу унікальні та ефективні зразки ОВТ, які користуватимуться значним попитом і зміцнять позиції країни.

Четверта група факторів формування конкурентоспроможності демонструє доступ до різних видів ресурсів, таких як фінансові, енергетичні, матеріальні,

трудо́ві, інформаційні, транспортні тощо. Вони є основою для ефективного виробництва, купівлі, продажу, ремонту, доставки та обслуговування військової продукції. Щодо групи управлінських факторів, вона включає систему менеджменту на оборонних підприємствах та державний контроль за функціонуванням військово-промислового комплексу [15, с. 22-25].

У наш час існує рейтинг, який відображає військову міць та потужність оборонно-промислових комплексів країн світу. З 2006 р. Global Firepower (GFP) забезпечує унікальне аналітичне відображення даних про 145 сучасних військових держав. Рейтинг GFP базується на потенціалі кожної країни для ведення війни на суші, морі та в повітрі за допомогою звичайних засобів. Результати включають понад 60 окремих факторів, починаючи від кількості військових підрозділів і фінансового стану до матеріально-технічних можливостей і географії. Згідно з рейтингом GFP найпотужнішою країною за військовою міццю є США з індексом 0,0712 (табл. 1.2). За ними слідує Росія (0,0714), Китай (0,0722), Індія (0,1025) та Великобританія (0,1435). Україна також займає провідне місце в даному рейтингу. Вона замикає ТОП-15 країн з індексом 0,2516.

Таблиця 1.2 – Світовий рейтинг військової потужності Global Firepower 2023

Назва держави	Значення індексу військової потужності
1. США	0,0712
2. Росія	0,0714
3. Китай	0,0722
4. Індія	0,1025
5. Великобританія	0,1435
6. Південна Корея	0,1505
7. Пакистан	0,1694
8. Японія	0,1711
9. Франція	0,1848
10. Італія	0,1973
11. Туреччина	0,2016
12. Бразилія	0,2151
13. Індонезія	0,2221
14. Єгипет	0,2224
15. Україна	0,2516
16. Австралія	0,2567
17. Іран	0,2712
18. Ізраїль	0,2757
19. В'єтнам	0,2855
20. Польща	0,3406

Джерело: розроблено автором на основі [16].

На мою думку, у даному пункті роботи також доцільно розглянути практику США, провідної країни світу з озброєння, та ті фактори, що підтримують конкурентоспроможність її оборонно-промислового комплексу на належному рівні. Так, у США функціонування ОПК базується на двох основних стратегічних напрямках: реструктуризації підприємств (злиття та консолідація) та диверсифікації виробництва (вихід на необоронні ринки за рахунок використання військових наукових технологій для виробництва цивільної продукції). Важливо відзначити, що в процесі злиття держава не залишається осторонь, а навпаки, контролює цей процес для збереження потенціалу виробництва всіх видів озброєнь і військової техніки. Для цього урядом надаються прямі та непрямі субсидії. Міністерство оборони дозволяє компаніям включати понесені витрати на реструктуризацію в оборонні контракти. Водночас за такі субсидії оборонні підприємства мають повернути державі заощадження шляхом зниження цін на свою продукцію в майбутньому [17, с. 2].

У США також функціонує Агентство передових оборонних дослідницьких проєктів (DARPA), пріоритетним напрямком діяльності якого є забезпечення переваги американських військових технологій над іншими країнами світу. DARPA складається із семи основних підрозділів: Адаптивного управління, Оборонних досліджень, Інновацій в інформаційних технологіях, Мікросистемних технологій, Стратегічних технологій, Тактичних технологій та Біологічних технологій [18, с. 832]. Таким чином, дане агентство є однією з ключових ланок, завдяки яким арсенал озброєння США відомий усьому світу своїми унікальними технічними параметрами, інноваційними розробками та найвищою ефективністю.

Підсумовуючи інформацію з проаналізованих джерел, я виділила основні фактори, від яких, на мою думку, найбільше залежить конкурентоспроможність військово-промислових комплексів країн світу:

1. Технологічні інновації. Здатність розробляти новітні технології, які відповідають мінливим потребам військових замовників, має вирішальне значення для конкурентоспроможності ВПК. Компанії, які інвестують у дослідження і розробки та активно імплементують їх у сучасні зразки ОВТ, мають більший попит

на свою продукцію та відповідно покращують позиції вітчизняного ВПК на міжнародній арені.

2. Виробничі потужності. Спроможність оборонних підприємств виготовляти високоякісні види озброєння швидко, ефективно та у великих об'ємах дозволяє отримати гарні фінансові результати та відмінну репутацію серед замовників.

3. Економічна ефективність. Компанії, які можуть виготовляти військове обладнання за нижчою ціною, ніж інші виробники, мають конкурентні переваги на ринку. Це вимагає менеджменту контролю витрат, управління ланцюгом поставок та інших заходів для мінімізації виробничих витрат.

4. Відносини з клієнтами. Міцні відносини з військовими замовниками також значною мірою впливають на конкурентні позиції ВПК. Підприємства, які глибоко розуміють потреби своїх клієнтів і можуть надавати високоякісні продукти та послуги з їх подальшим обслуговуванням і ремонтом, мають більше шансів отримати контракти та підтримувати довгострокові відносини.

5. Рівень державного контролю та сприяння. Вирішальне значення для ВПК країни має належне фінансування, контроль за прозорістю діяльності компаній-виробників зброї та забезпечення присутності на світовому ринку з боку держави. Видатки державного бюджету для оборонного сектору є основним джерелом виробничих потужностей підприємств, рівня їх модернізації та науково-технічного прогресу.

1.3 Специфіка регулювання і контролю світового ринку озброєнь

У сьогоднішньому глобальному середовищі зброя та військова техніка можуть розглядатися з двох різних точок зору. З одного боку, держави оцінюють оборонно-промисловий комплекс як один із найважливіших секторів економіки, а торгівлю зброєю – як ключовий інструмент зовнішньої політики і засіб зміцнення військово-політичних зв'язків. З іншого ж боку, неконтрольована торгівля даним видом продукції може призвести до дестабілізації стану міжнародної безпеки та бути каталізатором збройних конфліктів у різних регіонах світу. Саме тому питання регулювання та контролю світового ринку озброєнь є актуальним питанням для урядів всіх країн.

Перш за все, варто визначити сутність поняття «світового ринку озброєнь та військової техніки». Н. Аванесова та Т. Колодяжна розглядають його як «один з найбільш складних секторів світового господарства, систему міжнародних військово-економічних зв'язків між суб'єктами продажу та купівлі, тобто торгівлі виробленою зброєю всередині держав та на міжнародній арені, що ґрунтується на взаємній згоді, еквівалентності й конкуренції». Також дослідниці зазначають, що світовий ринок зброї характеризується жорстким контролем за трансфером продукції військового призначення, верифікацією зовнішньоторговельних операцій і сформованою групою торговельної еліти, які є провідними конкуруючими акторами на даному ринку [19, с. 111-112].

Я погоджуюся з думкою К. Книжник та В. Голюк, що до властивостей ринку зброї можна також віднести тісний взаємозв'язок між політичними, економічними, військово-стратегічними та іншими національними інтересами держави при визначенні торговельних партнерів у сфері озброєння [15, с. 22-23].

І. Гонак зазначає, що особливості реалізації військової продукції на ринку визначаються певними обмеженнями, які пов'язані з нерівномірністю у розподілі зброї між регіонами та країнами світу; фінансовою і технічною неспроможністю безперервного нарощення виробництва озброєння; конфліктом економічних і

політичних інтересів та цілей окремих держав чи військово-політичних блоків; значними витратами ресурсів на виробництво ОВТ [20, с. 248].

Отже, можна зробити висновок, що світовий ринок озброєнь – це сектор міжнародних економічних відносин, який включає виробництво та торгівлю зброєю, військовим обладнанням і супутніми послугами між країнами світу та недержавними суб'єктами. Тренди даного мінливого ринку формуються під впливом низки факторів, таких як геополітична напруженість, військові конфлікти та потреби національної оборони держав.

Що стосується контролю світового ринку озброєнь, то його головною метою є зменшення ймовірності збройних конфліктів і сприяння міжнародній безпеці та стабільності. Він включає в себе міжнародні обмеження щодо розробки, виробництва, накопичення, розповсюдження та використання різних видів ОВТ, особливо зброї масового знищення. Зазвичай контроль здійснюється за допомогою дипломатії на основі угод і договорів, хоча також можуть використовуватися дії примусового характеру [21]. У табл. 1.3 я впорядкувала найбільші діючі міжнародні угоди, договори та домовленості про контроль зброї і роззброєння.

Таблиця 1.3 – Міжнародні договори щодо контролю за озброєнням

Рік підписання	Назва документу
1925	Женевський протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів
1948	Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього
1963	Договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, космічному просторі й під водою
1967	Договір про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла (Договір про космос)
1967	Договір про заборону ядерної зброї в Латинській Америці та Карибському басейні (Договір Тлателолько)
1968	Договір про нерозповсюдження ядерної зброї
1971	Договір про заборону розміщення на дні морів та океанів та в його надрах ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення (Договір по морському дну)
1972	Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної і токсичної зброї та про їх знищення
1977	Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище
1980	Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок

Продовження таблиці 1.3

1981	Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію
1985	Договір про без'ядерну зону в південній частині Тихого океану (Договір Раротонга)
1990	Договір про звичайні збройні сили в Європі
1991	Договір про скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь СРСР-США (START-1)
1992	Договір з відкритого неба
1993	Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення (Конвенція про хімічну зброю)
1995	Договір про без'ядерну зону в Південно-Східній Азії (Бангкокський договір)
1996	Вассенаарська домовленість щодо контролю за експортом звичайних озброєнь, товарів та технологій подвійного використання
1996	Договір про без'ядерну зону в Африці (Договір Пеліндаба)
1997	Міжамериканська конвенція про боротьбу з незаконним виробництвом і обігом вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових речовин та інших супутніх матеріалів
1997	Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництво і передачу протипіхотних мін та про їх знищення (Оттавська конвенція)
2002	Договір між Російською Федерацією та Сполученими Штатами Америки про скорочення стратегічних наступальних потенціалів (Московський договір)
2006	Договір про без'ядерну зону в Центральній Азії (Семіпалатинський договір)
2008	Конвенція про касетні боєприпаси
2010	Договір між РФ та США про заходи щодо подальшого скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь (New START)
2010	Центральноафриканська конвенція про контроль за стрілецькою зброєю, боєприпасами до неї та всіма компонентами, які можна використовувати для їх виробництва, ремонту та складання (Кіншаська конвенція)
2011	Віденський документ
2013	Міжнародний договір про торгівлю озброєнням
2015	Іранська ядерна угода
2015	Спільний всеосяжний план дій (щодо ядерної програми Ірану)
2021	Договір про заборону ядерної зброї

Джерело: розроблено автором за даними [22, с. 22-23].

Деякі з угод, наведених в табл. 1.3, мали більш сприятливий вплив, ніж інші. Наприклад, Вассенаарська домовленість щодо контролю за експортом звичайних озброєнь, товарів та технологій подвійного використання 1996 р. стала значним кроком вперед. Вона створена для того, щоб сприяти регіональній і міжнародній безпеці та стабільності шляхом просування транспарентності та відповідальності під час здійснення міжнародних передач звичайних озброєнь та товарів і технологій подвійного використання з метою попередження дестабілізуючого накопичення озброєнь. Мета режиму також полягає у попередженні потрапляння

озброєнь до рук терористів, доповненні та посиленні міжнародних режимів експортного контролю за зброєю масового знищення та засобами її доставки [23]. Також ефективним є Міжнародний договір про торгівлю озброєнням (The Arms Trade Treaty), до підписання якого у 2014 р. не існувало жодного багатостороннього договору з консенсусним міжнародним членством, спрямованого на скорочення, зокрема, міжнародної злочинності шляхом регулювання торгівлі зброєю [24].

Незважаючи на труднощі у контролі та нерозповсюдженні ядерної зброї, у 2021 р. Росія та США погодилися продовжити дію Договору про заходи щодо подальшого скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь (New START) від 2010 р. ще на п'ять років до 2026 р. Проте, у 2022 р. РФ відмовила американським інспекторам в перевірці своїх ядерних об'єктів через накладені на неї санкції після повномасштабного вторгнення до України, у наслідок чого США звинуватили Росію у порушенні даного Договору. А вже у лютому 2023 р. РФ заявила про припинення участі в Договорі New START [22, с. 16].

У міжнародній практиці в контексті контролю світового ринку озброєнь також широко застосовуються певні санкції. Зокрема, мова йде про ембарго на постачання зброї, які можуть бути використані, щоб змусити держави та неурядові суб'єкти покращити або змінити свою поведінку в інтересах міжнародного миру та безпеки. У табл. 1.4 зазначено багатосторонні ембарго, які діяли у 2022 р. Серед них 14 ембарго Організації Об'єднаних Націй, 21 ембарго Європейського Союзу (включаючи спільні ембарго з ООН) і 1 ембарго Ліги арабських держав.

У жовтні 2022 р. ООН ввела одне нове ембарго на постачання зброї, яке було накладено на Гаїті у зв'язку з діяльністю злочинних груп. Особливо варто звернути увагу на санкції ЄС від 31 липня 2014 р., які були накладені на Росію у наслідок вторгнення на територію України. Ембарго забороняло будь-яку участь у постачанні озброєння та послуг військового призначення до РФ громадянами держав ЄС або з територій держав ЄС. У лютому 2022 р. після повномасштабного вторгнення російських військ в Україну обмеження були змінені, заборонивши продаж, постачання, передачу або експорт, прямо чи опосередковано, товарів і технологій, які можуть сприяти військовому та технологічному посиленню Росії

або розвитку її сектору оборони та безпеки. Крім того, було заборонено імпорту, купівлю або транспортування зброї з РФ, за винятком товарів і послуг, необхідних для обслуговування обладнання, яке вже знаходиться в ЄС [22, с. 20-21, 23].

Таблиця 1.4 – Багатосторонні ембарго на постачання озброєнь та військової техніки, які діяли у 2022 р.

Організація, яка запровадила ембарго	Країна, проти якої введено ембарго	Дата набрання чинності ембарго
Організація Об'єднаних Націй	Ірак	6 серпня 1990 року
	Сомалі	23 січня 1992 року
	Афганістан (Талібан)	19 грудня 2000 року
	Ісламська держава, аль-Каїда та пов'язані з нею особи та організації	16 січня 2002 року
	Демократична Республіка Конго	28 липня 2003 року
	Судан (регіон Дарфур)	30 липня 2004 року
	Ліван	11 серпня 2006 року
	Північна Корея	14 жовтня 2006 року
	Іран	23 грудня 2006 року
	Лівія	26 лютого 2011 року
	Центральноафриканська Республіка	5 грудня 2013 року
	Ємен	14 квітня 2015 року
	Південний Судан	13 липня 2018 року
Європейський Союз (крім спільних ембарго з ООН)	Гаїті	21 жовтня 2022 року
	Китай	27 червня 1989 року
	М'янма	29 липня 1991 року
	Судан	15 березня 1994 року
	Зімбабве	18 лютого 2002 року
	Іран	23 квітня 2007 року
	Сирія	9 травня 2005 року
	Білорусь	20 червня 2011 року
	Південний Судан	18 липня 2011 року
	Єгипет	21 серпня 2013 року
	Росія	31 липня 2014 року
Ліга арабських держав	Венесуела	13 листопада 2017 року
	Сирія	3 грудня 2011 року

Джерело: розроблено автором за даними [22, с. 20-21, 23].

Завдяки вищезазначеним угодам щодо контролю за озброєнням, питання прозорості міжнародної торгівлі зброєю набуло вирішального значення за останні десятиліття. Для забезпечення відкритості та ясності інформації про трансфер озброєнь важливими є як кількісні, так і якісні показники, що включають відомості

стосовно фактичного військового обладнання та послуг, які замовляються, ліцензуються та передаються.

Існує низка авторитетних організацій, які проводять ретельні дослідження світового ринку зброї. Найбільш відомим та цитованим джерелом є База даних про трансфер озброєнь Стокгольмського інституту дослідження проблем миру (SIPRI Arms Transfers Database). Аналітичний центр, публікує щорічні звіти про глобальні військові витрати та передачі озброєнь, які містять детальні дані стосовно замовлення та доставки зброї, включаючи покупця та продавця, рік операції, вид проданого військового обладнання, його кількість, тип укладеної угоди (прямий продаж чи ліцензійне виробництво) тощо.

Наступним важливим інструментом забезпечення контролю та прозорості на світовому ринку зброї є Реєстр звичайних озброєнь ООН (UN Register of Conventional Arms, UNROCA), який був створений у 1991 р. з метою зміцнення довіри між державами та запобіганню надмірному та дестабілізуючому накопиченню зброї. Всім державам-членам ООН пропонується подавати на добровільній основі річні звіти про їх імпорту та експорт основних класів озброєнь [26, с. 2-8].

Також до провідних джерел інформації щодо озброєнь належать Міжнародний інститут стратегічних досліджень (International Institute for Strategic Studies, IISS), Міжнародне інформаційне видавництво Jane's, Дослідницька служба Конгресу США (The Congressional Research Service, CRS) та Центр оборонної інформації (Center for Defense Information, CDI).

Таким чином, регулювання світового ринку озброєнь, а також забезпечення прозорості торговельних операцій, є важливими інструментами сприяння міжнародній безпеці та стабільності. Завдяки обмеженню кількості і видів зброї, якою володіють держави, контроль даного ринку може допомогти зменшити ймовірність збройних конфліктів і сприяти плідній співпраці між державами.

РОЗДІЛ II

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ СВІТОВОГО РИНКУ ОЗБРОЄНЬ І ВІЙСЬКОВОЇ ТЕХНІКИ

2.1 Сучасні тенденції розвитку світового оборонного виробництва

Оборонне виробництво є глобальною галуззю, яка грає вирішальну роль у створенні світової архітектури безпеки. Вона сприяє нарощенню військового потенціалу та обороноздатності, економічному зростанню і науково-технічному прогресу держави шляхом забезпечення необхідною зброєю та технікою військових сил, створення робочих місць, отримання прибутку і впровадження інноваційних технологій не тільки для військового, а й цивільного призначення.

Безпосередній вплив на оборонну промисловість будь-якої держави здійснюють обсяги військових витрат. Вони включають операційні та капітальні витрати на розробку, виробництво, експлуатацію, модернізацію і ремонт озброєння, військової та спеціальної техніки; заробітні плати та пенсії військовослужбовців і цивільного персоналу; науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи військового спрямування тощо. Основними реципієнтами військових витрат виступають Збройні Сили; Міністерства оборони та інші державні відомства, які розробляють оборонні проекти і стратегії; комерційні підприємства і компанії, що напряду задіяні у виробництві зброї; воєнізовані формування з військовою підготовкою для ведення бойових дій [21, 27, с. 83].

За даними Стокгольмського інституту дослідження проблем миру (SIPRI) світові військові витрати у 2021 р. оцінювалися у 2006,6 млрд дол. США. Даний показник є найвищим з 1988 р., коли SIPRI вперше почав давати обґрунтовану оцінку загальносвітових військових витрат. Як видно з рис. 2.1, найнижчий рівень показника спостерігався у 1995 р., адже витрати складали 1081,7 млрд дол. США, що майже у два рази менше від теперішнього рівня. Загалом у період 1990-2000 рр.

ми можемо спостерігати тенденцію до спаду оборонних видатків. Наступні 10 років відображають значне зростання даного показника, який у 2010 р. сягнув рівня 1802,9 млрд дол. США, збільшившись на 60,5%, порівняно з 2000 р. Надалі світові військові витрати поступово зростали до 4% щорічно. У 2020 р. обсяг витрат склав 1992,2 млрд дол. США і в 2021 р. незначно підвищився на 0,7% до свого історично рекордного рівня. Проаналізувавши даний графік, можна стверджувати, що глобальна світова економічна криза, спричинена пандемією Covid-19, не мала суттєвого впливу на сектор військових витрат в цілому, і з кожним роком він має тенденцію до стабільного зростання.

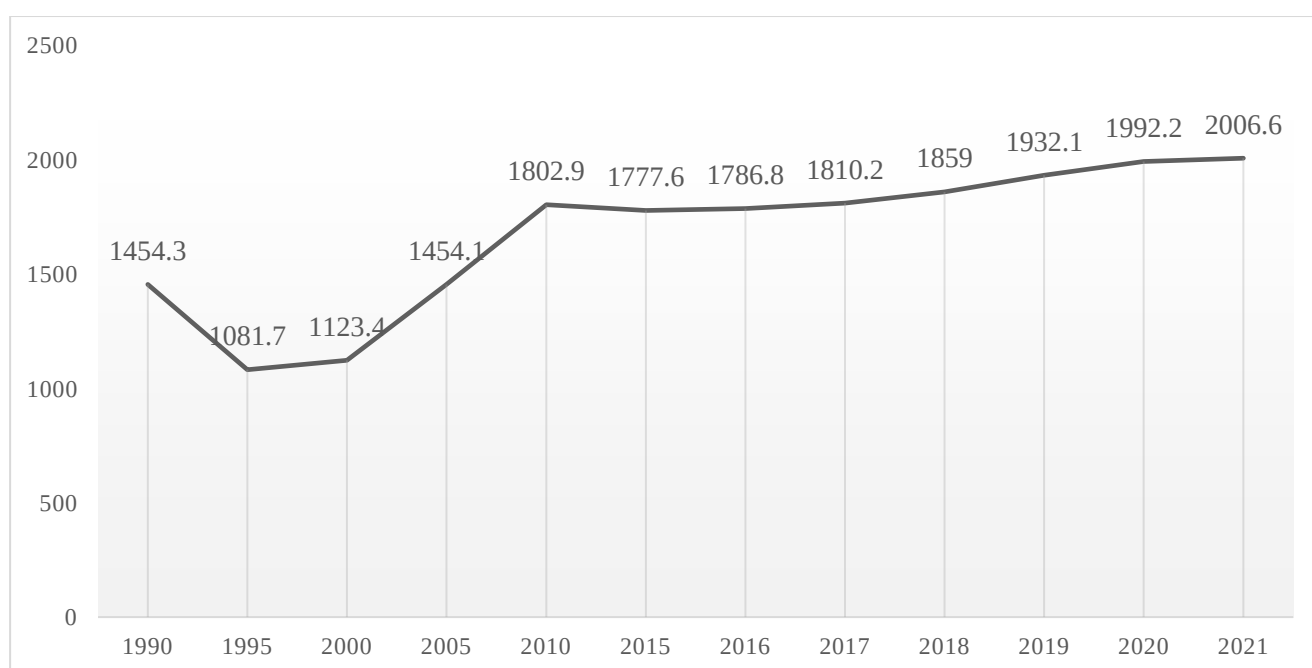

Рис. 2.1 – Динаміка світових військових витрат за 1990-2021 рр., млрд дол. США

Джерело: розроблено автором за даними [28].

Загальносвітові військові витрати в сумі 2006,6 млрд у 2021 р. були розподілені дуже нерівномірно. Вони зосереджувалися переважно у двох з п'яти регіонів світу. На Америку з часткою 42,2% і Азію та Океанію з часткою 27,6% разом припадало понад 2/3 загальносвітової суми. Європейський регіон був у 2021 р. на третьому місці за військовими витратами – 19,6%. На Африку припадала найменша частка – лише 1,8% від глобального обсягу. Військові витрати Близького Сходу, за оцінкою SIPRI, склали близько 9% загальної суми (табл. 2.1).

Також доцільно проаналізувати динаміку військових витрат у регіональному розрізі, яка представлена у табл. 2.1, та причини наявних тенденцій. У 2021 р. військові витрати країн Американського континенту сягнули 845,8 млрд дол. США – на 1,2% нижче, ніж у 2020 р., після трьох років поступового зростання. Незважаючи на такий ріст з 2017 р., військові витрати Америки у 2021 р. все ще були на 9,1% нижчими, ніж у 2011 р. Саме тоді спостерігалася рекордна частка Американського регіону у загальносвітових військових витратах – 51,5% (930,6 млрд дол. США). Тенденції в регіоні зумовлені головним чином витратами Сполучених Штатів Америки, що мають найбільший військовий бюджет у світі.

Щодо Європи, її загальні військові витрати у 2021 р. склали 392,6 млрд дол. США, що на 3% вище, ніж у 2020 р., і на 20% – ніж у 2011 р. Загалом поступове зростання у Європейському регіоні можна спостерігати ще з 2017 р., коли витрати склали 339,3 млрд дол. США. Це було результатом збільшення військових витрат п'яти держав: Польщі, Румунії, Чехії, Угорщини та Словаччини. Значною мірою воно було зумовлене відчуттям підвищення загрози з боку Російської Федерації та програмами модернізації озброєнь НАТО.

Наступним проаналізованим регіоном є Африка, чії військові витрати у 2021 р. оцінювалися у 36,9 млрд дол. США, що на 1,4% більше, ніж у 2020 р. У період 2011-2021 рр. витрати країн Африканського континенту демонстрували три відмінні тенденції. Спочатку зростання у 2011-2014 рр., потім скорочення у 2015-2018 рр., а далі – три роки поспіль зростання, яке в підсумку дало загальний приріст лише у 2,5%. Основними важелями змін оборонних витрат в Африці були Алжир, Марокко, Ангола, Нігерія та Уганда.

Що стосується військових витрати Азії та Океанії, у 2021 р. вони склали 553,1 млрд дол. США і були на 3,5% вищими, ніж у 2020 р. Ці показники продовжили безперервну позитивну тенденцію даного регіону, де спостерігається постійне зростання з 1990 р. за даними SIPRI. Впродовж останнього десятиріччя Азія та Океанія показали рекордний приріст військових витрат серед всіх регіонів світу – майже на 55%. Дана тенденція мала місце переважно через збільшення

оборонних витрат Китаю та Індії: у 2021 р. на них разом припадало 62% усіх витрат у регіоні, порівняно з 48% у 2011 р.

І на останок, проаналізувавши динаміку країн Близького Сходу, можна сказати, що їх сумарні військові витрати у 2021 р. склали 178,2 млрд дол. США. На відміну від трьох інших регіонів, даний показник зменшився на 3,3%, порівнюючи з 2020 р. Загалом таке скорочення військових витрат у регіоні спостерігається ще з 2018 р., коли вони мали один з найбільших обсягів за останнє десятиріччя – 204,7 млрд дол. США. Найсуттєвіший вплив на це мали зміни в оборонних витратах Єгипту, Саудівської Аравії та Ізраїлю [28, 29, с. 235-273].

Таблиця 2.1 – Регіональна структура світових військових витрат за 2011-2021 рр., млрд дол. США

Регіон	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Америка	930,6	883,1	821,1	775,6	761,3	758,1	756,7	778,8	818,6	856,2	845,8
Частка у загальному обсязі витрат, %	51,5	49,3	46,7	44,3	42,8	42,4	41,8	41,9	42,4	43	42,2
Європа	326,5	329,4	324	327,3	335,9	347,8	339,3	345,9	363,7	381,3	392,6
Частка у загальному обсязі витрат, %	18,1	18,4	18,4	18,7	18,9	19,5	18,7	18,6	18,8	19,1	19,6
Африка	36	36	38,4	40	38,5	37,1	36,5	34,7	35,8	36,4	36,9
Частка у загальному обсязі витрат, %	2	2	2,2	2,3	2,2	2,1	2	1,9	1,9	1,8	1,8
Азія та Океанія	358,1	374,2	390,5	411,1	433,8	456,2	476,8	494,9	519,4	534,2	553,1
Частка у загальному обсязі витрат, %	19,8	20,9	22,2	23,5	24,4	25,5	26,3	26,6	26,9	26,8	27,6
Близький Схід	155,3	168,8	183,2	196,4	208,2	187,7	200,8	204,7	194,6	184,2	178,2
Частка у загальному обсязі витрат, %	8,6	9,4	10,4	11,2	11,7	10,5	11,1	11	10,1	9,2	8,9
Загальний обсяг	1806,5	1791,4	1757,2	1750,5	1777,6	1786,9	1810,2	1859	1932,1	1992,2	2006,6

Джерело: розроблено автором за даними [28].

Також я провела дослідження обсягів військових витрат у розрізі країн-лідерів, результати якого представлені у табл. 2.2. Військові витрати ТОП-15 держав у 2021 р. склали 1711,4 млрд дол. США і становили близько 85%

загальносвітових витрат. Впродовж останніх років безумовними лідерами рейтингу являються США, Китай, Індія та Росія. Військові витрати США у 2021 р., за оцінкою SIPRI, сягнули 800,7 млрд дол. США, що на 2,9% і 6,4% більше, ніж у 2020 р. і 2011 р. відповідно. Військові витрати Китаю у 2021 р. оцінювалися у 239,4 млрд дол. США, що означає зростання на 13,7%, порівняно з 2020 р., і на 134,2% – з 2011 р. Китай є єдиною країною з проаналізованих лідерів, що наростила обсяги військових витрат за останнє десятиріччя більше, як у 2 рази. Також за даний період часу значно збільшилися витрати на оборону в Південній Кореї (+61,9%), Ізраїлі (+60,9%), Індії (+54,4%), Німеччині (+23,9%), Канаді (+23,8%) та Австралії (+19,6%). У цілому тільки чотири країни з представленого списку зменшили свої витрати за останні 10 років: Бразилія (-48%), Японія (-11%), Росія (-6,1%) та Італія (-5,3%). Якщо говорити про 2020-2021 рр., суттєве скорочення показника мало місце в Саудівській Аравії – майже на 14%.

Після аналізу військових витрат на душу населення можна зробити висновок, що найбільшу суму має Ізраїль (2769,2 дол. США), США (2405 дол. США) та Саудівська Аравія (1572,2 дол. США). Найменший показник серед країн зі списку фіксується в Бразилії (89,7 дол. США) та Індії (55 дол. США). Серед ТОП-15 країн у 2021 р. найбільшу частку військових витрат у ВВП, або, як зазначається у звітах SIPRI, військовий тягар, мала Саудівська Аравія – 6,6%. Показники Ізраїлю (5,2%), Росії (4,1%), США (3,5%), Південної Кореї (2,8%) та Індії (2,7%) також були вище середньосвітового рівня у 2,6%. Найменше витратила на військові цілі Японія – лише близько 1% ВВП.

Таблиця 2.2 – Рейтинг ТОП-15 країн за обсягом військових витрат у 2021 р.

Країна	Військові витрати, млрд дол. США	Зміни, %		Частка у ВВП, %	Військові витрати на душу населення, дол. США	Частка у державних витратах, %	Частка у світових військових витратах, %
		2020-21 рр.	2011-21 рр.				
США	800,7	+2,9	+6,4	3,5	2405	8,3	40
Китай	293,4	+13,7	+134,2	1,7	203,1	5	14,6
Індія	76,6	+5,1	+54,4	2,7	55	8,3	3,8
Великобританія	68,4	+12,7	+2,7	2,2	1002,3	4,7	3,4
Росія	65,9	+6,8	-6,1	4,1	451,7	10,8	3,3
Франція	56,7	+7,4	+4,8	2	865,8	3,2	2,8
Німеччина	56	+5,3	+23,9	1,3	667,7	2,5	2,7
Саудівська Аравія	55,6	-13,9	+14,6	6,6	1572,2	20,5	2,7
Японія	54,1	+4	-11	1,1	429,4	2,5	2,6

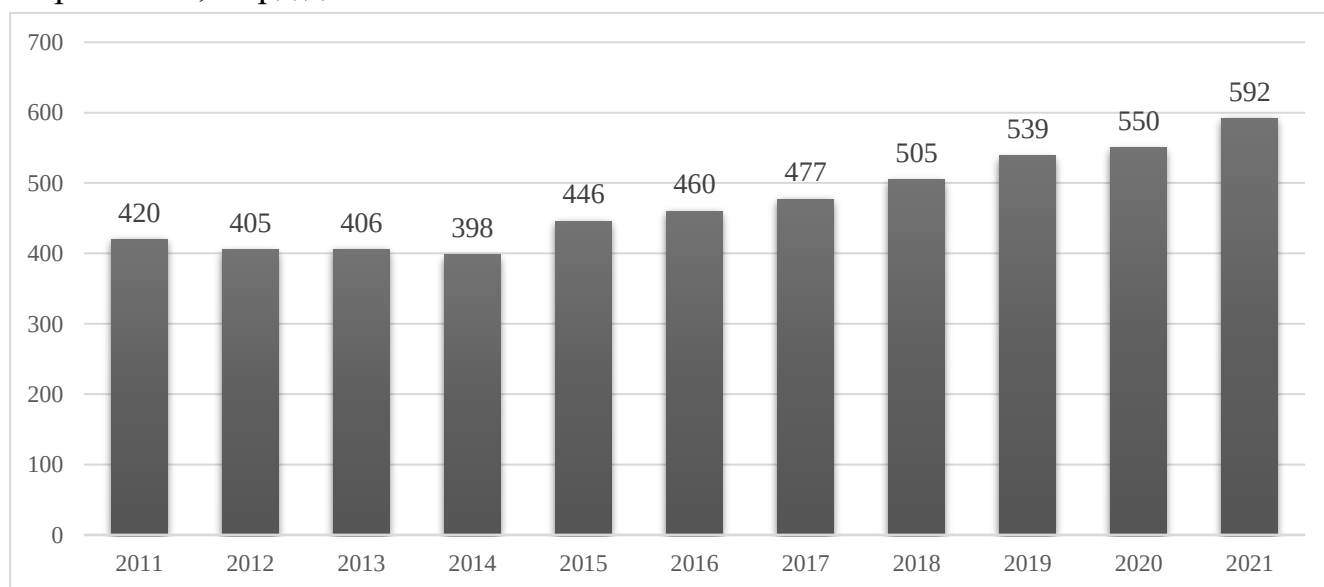
Продовження таблиці 2.2

Південна Корея	50,2	+10,3	+61,9	2,8	979	10,5	2,5
Італія	32	+10,7	-5,3	1,5	530,2	2,6	1,6
Австралія	31,8	+16,5	+19,6	2	1231,3	4,6	1,5
Канада	26,5	+13,7	+23,8	1,3	694,8	2,7	1,3
Ізраїль	24,3	+11,5	+60,9	5,2	2769,2	12,1	1,2
Бразилія	19,2	-2	-48	1,2	89,7	3,3	1

Джерело: розроблено автором за даними [28].

Після аналізу військових витрат країн світу на оборонну галузь можна перейти до дослідження найбільших виробників озброєнь, які вже впродовж багатьох років забезпечують конкурентоспроможність як власних, так й іноземних ВПК. Продажі 100 найбільших компаній із виробництва зброї та військових послуг за рейтингом SIPRI склали 592 млрд дол. США у 2021 р., що на 7,6% більше у порівнянні з 2020 р., коли продажі склали 550 млрд дол. США. Загалом з 2014 р. спостерігається позитивна динаміка даного показника, яка виявилася стійкою навіть під впливом пандемії Covid-19. За цей період продажі показали зростання на 49%, або на 194 млрд дол. США у грошовому еквіваленті (рис. 2.2). У 2021 р. в оновлений рейтинг ТОП-100 увійшли 40 американських збройних компаній із сумарним обсягом продажів ОВТ на 299,1 млрд дол. США і 7 китайських компаній із загальним обсягом 107,3 млрд дол. США [30].

Рис. 2.2 – Загальні обсяги продажів озброєнь ТОП-100 компаній-виробників, млрд дол. США

Джерело: розроблено автором за даними [30].

У табл. 2.3 наведений рейтинг ТОП-25 найбільших у світі компаній-виробників зброї і постачальників військових послуг у 2021 р. Загальний обсяг їх продажів у 2021 р. становив 422,6 млрд дол. США. Це на 7% більше, ніж у 2020 р., і на 45,3% – ніж у 2011 р. 21 компанія з даного рейтингу збільшила продажі озброєнь у 2021 р., порівняно з попереднім. Країною з найбільшою кількістю компаній у рейтингу були США. У 2021 р. на 12 американських компаній, що потрапили до ТОП-25, припадало 58% сумарного продажу озброєнь компаніями зі списку. 2021 р. був також четвертим роком поспіль, у якому перша п'ятірка компаній були зі США.

Lockheed Martin Corp. очолила рейтинг вже тринадцятий рік поспіль з обсягом продажів 60340 млн дол. США і зростанням на 3,7% у порівнянні з попереднім роком. Також до першої п'ятірки лідерів увійшли Raytheon Technologies з продажами 41850 млн дол. США і суттєвим приростом +13,8%, Boeing – 33420 млн дол. США (+2,1%), Northrop Grumman Corp. – 29880 млн дол. США (-1,8%) та General Dynamics Corp. – 26390 млн дол. США (+2,1%). Крім того, до рейтингу ТОП-25 увійшли 7 китайських, 4 французьких компанії і по 1 з Великобританії та Італії.

Найбільше зростання продажів мали французька компанія Dassault Aviation Group – на 68% у порівнянні з 2020 р., італійська компанія Leonardo – на 24,3%, китайські компанії CASIC та NORINCO – на 22,3% і 20,3% відповідно. Проте, в американської компанії Honeywell International та французької компанії Airbus обсяги продажів навпаки суттєво впали – відповідно на 11,1% і 9,5%.

Найбільш орієнтованими на виробництво військової продукції з рейтингу ТОП-25 є такі компанії, як BAE Systems, Lockheed Martin Corp., Huntington Ingalls Industries, Northrop Grumman Corp., Leonardo та Peraton. Частка продажів озброєнь у їх загальних продажах складає понад 80%. Найменше ж зброя та військова техніка займає у загальних продажах компаній CSGC та Airbus – менше, ніж 20%.

Таблиця 2.3 – Рейтинг ТОП-25 найбільших компаній-виробників озброєнь у світі у 2021 р.

Рейтинг	Компанія	Країна	Продажі озброєнь, млн дол. США	Зміни 2020-21 рр., %	Загальні продажі, млн дол. США	Частка продажів озброєнь у загальних продажах, %
1	Lockheed Martin Corp.	США	60340	+3,7	67044	90
2	Raytheon Technologies	США	41850	+13,8	64388	65
3	Boeing	США	33420	+2,1	62286	54
4	Northrop Grumman Corp.	США	29880	-1,8	35667	84
5	General Dynamics Corp.	США	26390	+2,1	38469	69
6	BAE Systems	Великобританія	26020	+8,3	26851	97
7	NORINCO	Китай	21570	+20,3	81607	26
8	AVIC	Китай	20110	+18,4	80446	25
9	CASC	Китай	19100	+13,2	43408	44
10	CETC	Китай	14990	+2,6	55443	27
11	CASIC	Китай	14520	+22,3	46093	31
12	Leonardo	Італія	13870	+24,3	16716	83
13	L3Harris Technologies	США	13360	-5,9	17814	75
14	CSSC	Китай	11130	+18,8	53208	21
15	Airbus	Франція	10850	-9,5	61671	18
16	Thales	Франція	9770	+8	19149	51
17	Huntington Ingalls Industries	США	8570	+4	9524	90
18	Leidos	США	8030	+9,4	13737	58
19	Dassault Aviation Group	Франція	6250	+68	8554	73
20	CSGC	Китай	5910	+10,3	44363	13
21	Peraton	США	5810	+4,3	7000	83
22	Booz Allen Hamilton	США	5600	+1,8	8364	67
23	Honeywell International	США	5150	-11,1	34392	15
24	Safran	Франція	5050	+12	18043	28
25	Amentum	США	5020	+7,7	6400	78

Джерело: розроблено автором за даними [30].

Варто зазначити, що проаналізовані компанії виготовляють найбільш сучасні та всесвітньовідомі зразки озброєнь та військової техніки, які наявні в арсеналі держав з найпотужнішими ВПК світу. Так, Lockheed Martin Corp. є виробником багатоцільових винищувачів п'ятого покоління F-35 Lightning II та F-22 Raptor. Також компанія пропонує різноманітні ракети, включаючи «повітря-повітря», «повітря-земля», «земля-повітря», такі як AGM-114 Hellfire, Patriot Advanced Capability-3 (PAC-3) та ATACMS, і гелікоптери, серед яких потужний Sikorsky UH-60 Black Hawk. Щодо Raytheon Technologies, вона є одним із

розробників відомих всьому світу зенітних ракетних комплексів NASAMS і Patriot MIM-104, ракети класу «повітря-повітря» AIM-120 AMRAAM. Британська компанія BAE Systems є потужним виробником, зокрема, бойових машин, наприклад, M2 Bradley та FV4034 Challenger 2 [31, 32, 33].

Таким чином, все світове виробництво озброєнь, військової та спеціальної техніки зосереджено в руках найбільш потужних гравців досліджуваного ринку – США, Китаю, Великобританії, Франції, Італії та Німеччини.

2.2 Маркетинговий аналіз стану міжнародної торгівлі зброєю і військовою технікою

Завдяки активному нарощенню світових військових витрат та збільшенню оборонних бюджетів країн світу міжнародна торгівля озброєнням демонструє динамічний розвиток впродовж багатьох років. Вона характеризується певними особливостями, які сформувалися в сучасному мінливому середовищі:

- основним фактором інтенсивності торгівлі виступає безпекова та політична ситуація в різних регіонах планети: гонка озброєнь, ескалація конфліктів між країнами, територіальні претензії, геополітична напруженість та розв'язання збройних конфліктів спонукають держави світу до більш масштабної закупівлі або продажу різних зразків ОВТ;
- спостерігається превалювання попиту на дуже високовартісну продукцію світового ринку озброєнь, яка має унікальні параметри, максимальну ефективність на полі бою та розроблена з використанням інноваційних технологій;
- із початком повномасштабного вторгнення російських військ до України провідні виробники зброї та військової техніки нарощують свої потужності для виконання потоку нових замовлень і швидкого продажу найбільш популярних зразків ОВТ, серед яких ракетні установки, танки та боеприпаси;
- головний фокус робиться на укладенні довгострокових міцних відносин між експортерами та імпортерами озброєнь, що включає післяпродажне обслуговування, ремонт та модернізацію ОВТ, а також налагоджений ланцюжок поставок замовлень за фіксованими цінами;
- прослідковується посилений контроль за міжнародним трансфером зброї та військових технологій з безперервним внесенням до реєстру інформації про експортно-імпортні операції.

За даними Стокгольмського інституту дослідження проблем миру обсяги міжнародних поставок основних озброєнь у 2018-2022 рр. були на 5,1% нижчими, ніж у 2013-2017 рр., і на 4,8% вищими, ніж у 2008-2012 рр. (рис. 2.3). Даний

показник сягнув найбільшого значення у 2022 р., коли світовий трансфер зброї оцінювався у близько 32 млрд дол. США і був на 19,4% вищим, ніж у 2021 р. Найменші міжнародні потоки озброєнь спостерігалися у 2020 р. обсягом 24 млрд дол. США, спричинені здебільшого пандемією Covid-19.

В останні роки прослідковується зменшення поставок зброї до таких регіонів, як Африка (-40%), Америка (-21%), Азія та Океанія (-7,5%) і Близький Схід (-8,8%). До 2022 р. війна в Україні лише обмежено впливала на загальний обсяг поставок зброї, проте, після початку повномасштабного російського вторгнення світові торговельні потоки ОВТ дещо переорієнтувалися, і Україна стала одним із найбільших імпортерів зброї. Крім того, на тлі війни більшість європейських держав значно збільшили свої замовлення на імпорт зброї. Саме тому в найближчій перспективі війна матиме значні наслідки для майбутніх відносин між постачальниками та реципієнтами озброєнь в усьому світі [34, 35].

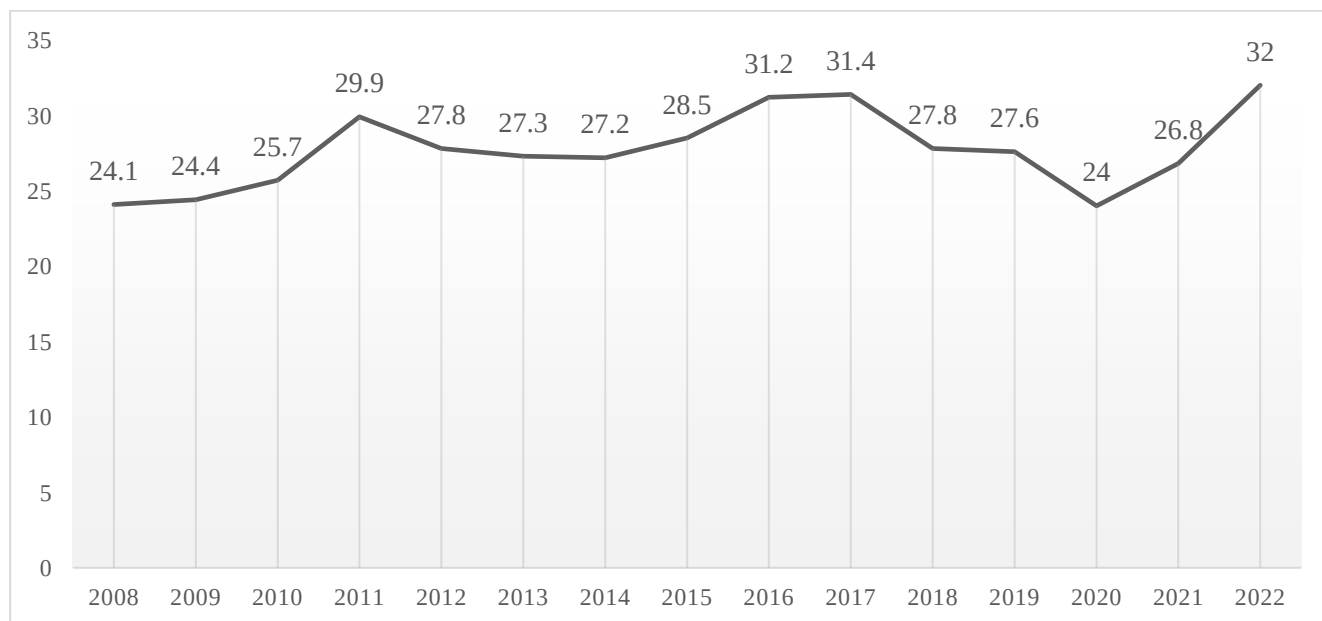

Рис. 2.3 – Динаміка обсягів міжнародних поставок озброєнь у 2008-2022 рр., млрд дол. США

Джерело: розроблено автором за даними [35].

У табл. 2.4 поміщений рейтинг 25 найбільших країн світу по експорту озброєнь, на які припадало майже 98% світового експорту зброї у період 2018-2022 рр. Також в даній таблиці можна переглянути основних реципієнтів озброєнь

розглянутих країн. Обсяги експорту п'яти провідних експортерів зброї та військової техніки – США, Росії, Франції, Китаю і Німеччини – склали понад $\frac{3}{4}$ усього загального експорту. Експорт зброї США та Франції у порівнянні з 2013-2017 рр. зріс на 14% і 44% відповідно, тоді як експорт зброї інших трьох лідерів впав: російський на 31%, китайський на 23% та німецький на 35%. Також значне скорочення обсягів спостерігалось у Великобританії (-35%), Швейцарії (-34%), Україні (-70%) та Норвегії (-55%). Протилежна тенденція мала суттєве місце в Бельгії (+212%), Польщі (+168%), Південній Кореї (+74%), Туреччині (+69%), Австралії (+64%) та Італії (+45%).

На держави Північної Америки та Європи разом припадало 87% усього експорту озброєнь в даний період. П'ять найбільших експортерів у Західній Європі – Франція, Німеччина, Італія, Великобританія та Іспанія – постачали близько $\frac{1}{4}$ загального світового експорту у 2018-2022 рр. У даному рейтингу Україна посіла 17 місце з обсягом експорту зброї 732 млн дол. США. Її головними реципієнтами стали Китай з часткою 48%, Саудівська Аравія – 13% і Таїланд – 7,5%. Україна ж в свою чергу стала основним імпортером ОВТ для Польщі з часткою 95% у польському експорті та Норвегії з часткою 15%.

Таблиця 2.4 – Рейтинг ТОП-25 найбільших експортерів озброєнь у світі та їх основні реципієнти у період 2018-2022 рр.

Країна-експортер	Обсяги експорту, млн дол. США	Зміни з 2013-17 до 2018-22 рр., %	Основні реципієнти та їх частка в загальному експорті експортера, %					
			1-е місце		2-е місце		3-є місце	
США	55497	+14	Сауд. Аравія	18	Японія	8,6	Австралія	8,4
Росія	22381	-31	Індія	31	Китай	23	Єгипет	9,3
Франція	14862	+44	Індія	30	Катар	17	Єгипет	8
Китай	7140	-23	Пакистан	54	Бангладеш	12	Сербія	4,5
Німеччина	5746	-35	Єгипет	18	Південна Корея	17	Ізраїль	9,5
Італія	5269	+45	Катар	24	Єгипет	23	Туреччина	12
Великобританія	4378	-35	США	20	Катар	16	Сауд. Аравія	7,7
Іспанія	3528	-4,4	Австралія	35	Сауд. Аравія	19	Бельгія	12
Південна Корея	3261	+74	Філіппіни	16	Індія	13	Таїланд	13
Ізраїль	3225	-15	Індія	37	Азербайджан	9,1	Філіппіни	8,5
Нідерланди	1871	-39	США	27	Мексика	11	Туніс	7,4
Туреччина	1584	+69	Катар	20	ОАЕ	17	Оман	13
Швеція	1051	-16	США	25	Пакистан	24	Бразилія	15
Швейцарія	925	-34	Австралія	21	Данія	14	Іспанія	13
Австралія	777	+64	Канада	35	Чилі	31	США	13
Канада	735	-9,4	Сауд. Аравія	49	ОАЕ	22	США	4,9
Україна	732	-70	Китай	48	Сауд. Аравія	13	Таїланд	7,5
ОАЕ	502	-5,8	Єгипет	28	Йорданія	27	Алжир	15
Польща	489	+168	Україна	95	Непал	1,2	Еквадор	0,6

Продовження таблиці 2.4

Білорусь	451	-37	Сербія	33	В'єтнам	25	Уганда	14
ПАР	447	+6,7	ОАЕ	27	США	21	Індія	15
Норвегія	369	-55	США	27	Україна	15	Литва	14
Бразилія	362	+35	Франція	25	Нігерія	15	Чилі	12
Бельгія	318	+212	Сауд. Аравія	35	Канада	28	Пакистан	21
Йорданія	298	+14	США	61	Єгипет	26	Вірменія	7

Джерело: розроблено автором на основі [34, 35].

Якщо детальніше говорити про світового лідера, США, то його обсяг експорту зброї у 2018-2022 рр. становив 55497 млн дол. США, на 148% вище, ніж у Росії – другого за величиною експортера у світі. Загалом 41% експорту передових основних озброєнь США припадав саме на держави Близького Сходу, що частково пов'язано з політикою, яка спрямована на стримування іранського впливу в даному регіоні. Країни Близького Сходу входили до 10 найбільших імпортерів американської зброї у 2018-2022 рр.: на Саудівську Аравію припадало 19% експорту, на Катар – 6,7%, на Кувейт – 4,8% та на Об'єднані Арабські Емірати – 4,4%. У 2018-2022 рр. до країн Азії та Океанії США експортували 32% від загального обсягу ОВТ, серед яких Японія (8,6%), Австралія (8,4%) та Південна Корея (6,5%). Загалом 23% американського експорту зброї йшло до європейських держав. Три партнери США з Північноатлантичного альянсу в даному регіоні входили до 10 найбільших імпортерів зброї США у 2018-2022 рр.: на Великобританію припадало 4,5%, на Нідерланди – 4,4% і на Норвегію – 4,2%. У 2022 р. обсяг експорту основного озброєння США в Україну різко зріс, як і до багатьох країн НАТО, оскільки вони переозброювалися через зростання напруженості з Російською Федерацією.

Щодо Росії, у 2018-2022 рр. вона поставила основні озброєння до 47 країн і склала 16% загального світового експорту озброєнь. На країни Азії та Океанії припадало 65% загального експорту в 2018-2022 рр., а на країни Близького Сходу та Африки – 17% і 12% відповідно. Близько 2/3 російського експорту озброєнь склали три країни: Індія (31%), Китай (23%) та Єгипет (9,3%). Російський експорт зброї впав на 31% у порівнянні з минулим п'ятирічним періодом, особливо у 2022 р.

Цілком ймовірно, що в найближчі роки обсяги замовлень до Росії зменшаться. Єгипет, наприклад, скасував велике замовлення на бойові літаки у 2022 р., ймовірно, через тиск з боку США, а Китай стає менш залежним від російського імпорту, оскільки він нарощує внутрішнє виробництво сучасної основної зброї. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну накладе додаткові обмеження на здатність Росії експортувати зброю, оскільки вона, ймовірно, віддасть пріоритет виробництву озброєнь для власної армії, а не для експорту. Багатосторонні санкції, включаючи широкомасштабні торговельні обмеження в поєднанні з тиском з боку США та їхніх союзників також перешкоджатимуть її зусиллям щодо експорту ОВТ.

Що стосується третього лідера, Франції, її експорт зброї у 2018-2022 рр. становив 11% світового обсягу. Більшість французького експорту зброї припадало на країни Азії та Океанії (44%) і Близького Сходу (34%). Основними реципієнтами Франції стали Індія, Катар і Єгипет, які разом зайняли 55% французького експорту озброєнь в даний період [34, 35].

Якщо розглядати експорт озброєнь за окремими категоріями, який зображений на рис. 2.4, то в 2022 р. майже половину світових обсягів складала військова авіація – 14851 млн дол. США (46%). Постачальниками з найбільшою питомою вагою даної категорії озброєнь у власному експорті були Іспанія (61%), США (58%), Великобританія (52%), Росія (49%), Італія (47%) та Франція (45%). Наступними групами, які найактивніше експортувалися у 2022 р., стали ракети обсягом 4565 млн дол. США і часткою 14%, озброєння військово-морських сил – 4120 млн дол. США (13%), бронетехніка – 3299 млн дол. США (10%). Найменші обсяги поставок спостерігалися у таких категоріях, як системи протиповітряної оборони – 1394 млн дол. США (5%) та артилерійське озброєння – 650 млн дол. США (2%). У 2022 р. Ізраїль став одним із лідерів по поставкам ракет та систем ППО, Німеччина – по озброєнню ВМС та бронетехніці, а Південна Корея – по артилерії [33]. У Додатку В представлена більш детальна інформація про експорт основних категорій озброєнь за останні 10 років.

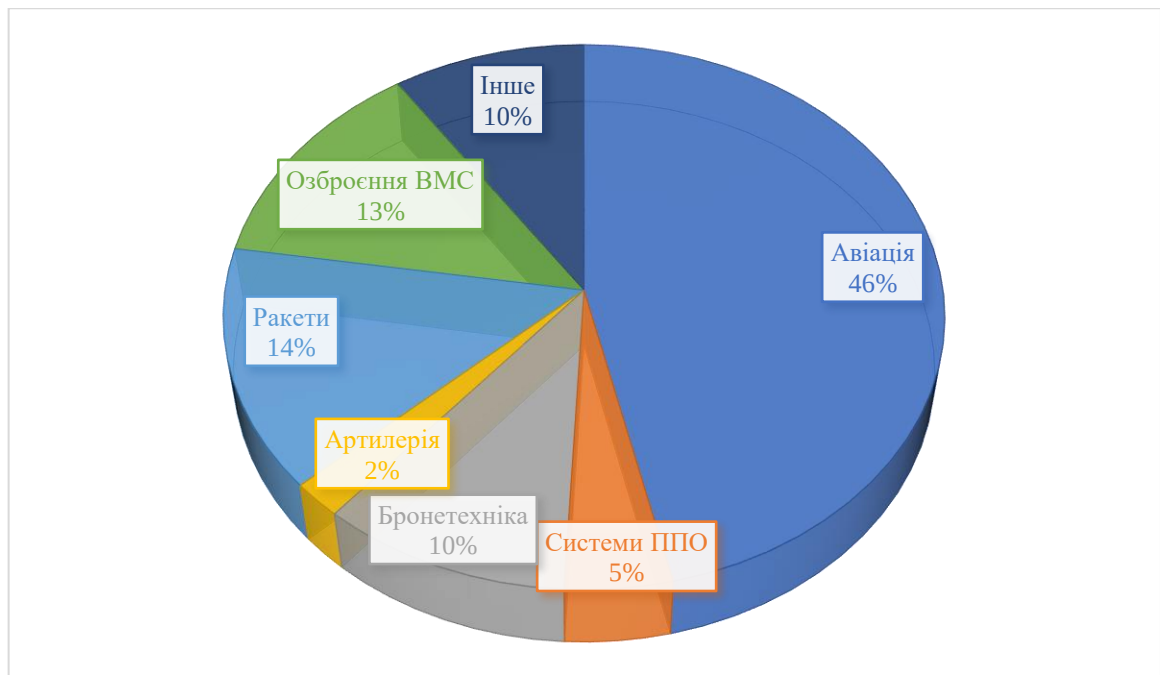

Рис. 2.4 – Світові обсяги експорту озброєнь за категоріями у 2022 р.

Джерело: розроблено автором за даними [35].

Наступними варто розглянути показники світового імпорту зброї та військової техніки. Табл. 2.5 відображає рейтинг 25 найбільших імпортерів озброєнь за останні 5 років та їх основних постачальників. У період 2018-2022 рр. в п'ятірку провідних реципієнтів зброї ввійшли Індія, Саудівська Аравія, Катар, Австралія та Китай. Разом вони склали 36% загального світового імпорту зброї за даний проміжок часу. У порівнянні з 2013-2017 рр. значно збільшили обсяги імпорту такі країни, як Україна (+8631%), Катар (+311%), Нідерланди (+307%), Норвегія (+285%), Японія (+171%) та Кувейт (+146%). Навпаки, спостерігалось скорочення поставок озброєнь до Індонезії (-69%), Алжиру (-58%), Туреччини (-49%), Бангладеш (-48%) та ОАЕ (-38%).

Таблиця 2.5 – Рейтинг ТОП-25 найбільших імпортерів озброєнь у світі та їх основні постачальники у період 2018-2022 рр.

Країна-імпортер	Обсяги імпорту, млн дол. США	Зміни з 2013-17 до 2018-22 рр., %	Основні постачальники та їх частка в загальному імпорті імпортера, %					
			1-е місце		2-е місце		3-є місце	
Індія	15448	-11	Росія	45	Франція	29	США	11
Сауд. Аравія	13262	-8,7	США	78	Франція	6,4	Іспанія	4,9
Катар	8884	+311	США	42	Франція	29	Італія	14
Австралія	6444	+23	США	73	Іспанія	19	Швейцарія	3
Китай	6294	+4,1	Росія	83	Франція	8,1	Україна	5,6
Єгипет	6186	-5,3	Росія	34	Італія	19	Франція	19

Продовження таблиці 2.5

Південна Корея	5117	+61	США	71	Німеччина	19	Франція	7,9
Пакистан	5052	+14	Китай	77	Швеція	5,1	Росія	3,6
Японія	4888	+171	США	97	Великобританія	1,9	Швеція	0,3
США	3776	+31	Великобританія	24	Нідерланди	13	Франція	11
ОАЕ	3699	-38	США	66	Туреччина	7,4	Росія	5,4
Кувейт	3370	+146	США	78	Італія	10	Франція	9
Великобританія	3189	+31	США	81	Південна Корея	13	Ізраїль	2,8
Україна	2794	+8631	США	34	Польща	17	Німеччина	11
Норвегія	2717	+285	США	86	Південна Корея	8,2	Італія	3,5
Ізраїль	2685	+2,9	США	79	Німеччина	20	Італія	0,2
Нідерланди	2556	+307	США	95	Німеччина	3,9	Фінляндія	0,6
Алжир	2519	-58	Росія	73	Німеччина	10	Франція	5,2
Туреччина	1796	-49	Італія	35	Іспанія	20	Росія	19
Сінгапур	1728	-14	Франція	52	США	26	Великобританія	7,6
Таїланд	1316	-1,1	Південна Корея	33	Китай	14	США	10
Бразилія	1260	+48	Франція	39	Великобританія	14	Швеція	13
Філіппіни	1225	+64	Південна Корея	42	Ізраїль	22	США	15
Індонезія	1224	-69	Південна Корея	32	США	26	Франція	12
Бангладеш	1185	-48	Китай	74	Великобританія	5,8	Туреччина	4,5

Джерело: розроблено автором на основі [34, 35].

У регіональному розрізі за 2018-2022 рр. на країни Азії та Океанії припадав 41% усього імпорту озброєнь, за ними йдуть Близький Схід (31%), Європа (16%), Америка (5,8%) та Африка (5%). Шість із 10 найбільших світових імпортерів зброї у даний проміжок часу були в Азії та Океанії: Індія, Австралія, Китай, Південна Корея, Пакистан і Японія. Найбільша частка імпорту зброї до держав регіону припадала на США (31%), Росію (26%) і Францію (12%).

Напруженість Індії з Пакистаном і Китаєм значною мірою стимулювала попит на імпорт зброї до цієї країни. Індія була найбільшим світовим імпортером основних видів зброї обсягом 15448 млн дол. США у 2018-2022 рр., очолюючи даний рейтинг ще з 1993 р. Вона зберегла цю позицію, навіть незважаючи на те, що її імпорт зброї впав на 11% у порівнянні з 2013-2017 рр. Зменшення можна пояснити декількома факторами, включаючи повільний і складний процес закупівель зброї в Індії, зусилля з диверсифікації постачальників зброї та спроби замінити імпорт зброєю, яка розроблена та вироблена всередині країни.

Наступним лідером регіону стала Австралія, яка є одним з ключових союзників США і також нарощує свої потужності для нанесення ударів на далекі відстані на основі передбачуваної підвищеної загрози з боку Китаю. За останні 5

років Австралія збільшила імпорт зброї на 23%. З обсягом 6444 млн дол. США вона була четвертим найбільшим імпортером озброєнь у світі у 2018-2022 рр.

Щодо Китаю, його імпорт зброї зріс на 4,1% і становив 6294 млн дол. США. Переважна більшість китайського імпорту зброї надходила з Росії (83%), Франції (8,1%) та України (5,6%). Російські поставки протягом останніх трьох років проаналізованого періоду майже повністю складалися з вертольотів і двигунів для літаків, з якими Китай мав труднощі у розробці.

Що стосується Південної Кореї та Японії, дві країни збільшили імпорт зброї між 2013-2017 рр. та 2018-2022 рр. на 171% та 61% відповідно. США є договірним союзником обох держав і є їхнім найбільшим постачальником зброї з 1950 р. Японія та Південна Корея розширюють свій військовий арсенал, що значною мірою зумовлено напруженістю у відносинах із Північною Кореєю та, у випадку Японії, з Китаєм. Дві держави мають добре розвинену оборонну промисловість, але вони все ще залежать від імпорту зброї в деяких ключових категоріях, особливо з можливістю нанесення ударів великої дальності, таких як передові бойові літаки та ракети. У 2018-2022 рр. США поставили до Південної Кореї 40 бойових літаків, що становило 43% імпорту озброєнь країни за цей період. Вони також поставили 29 бойових літаків до Японії, які склали третину японського імпорту зброї.

У 2018-2022 рр. імпорт зброї державами регіону Близького Сходу був на 8,8% нижчим, ніж у 2013-2017 рр. Три з 10 найбільших країн-імпортерів зброї в даний період були на Близькому Сході: Саудівська Аравія, Катар і Єгипет. На США припадало 54% близькосхідного імпорту зброї. Наступними за величиною постачальниками були Франція (12%), Росія (8,6%) та Італія (8,4%). Саудівська Аравія була другим за величиною світовим імпортером озброєнь за останні 5 років обсягом 13262 млн дол. США. Сполучені Штати забезпечили 78% імпорту озброєння Саудівської Аравії в цей період, що включало поставку 91 бойового літака з сотнями ударних ракет і понад 20 000 керованих бомб. Катар став третім найбільшим імпортером зброї і військової техніки у світі з обсягом 8884 млн дол. США. Його основними постачальниками в 2018-2022 рр. були США, на які припадало 42% імпорту зброї Катару, Франція (29%) та Італія (14%). Імпорт зброї

Катаром за ці роки включав по 36 бойових літаків із Франції та США, 8 – із Великобританії, а також 3 фрегати з Італії.

Імпорт озброєнь європейськими державами у 2018-2022 рр. був на 47% вищим, ніж у 2013-2017 рр. Найбільшим європейським імпортером зброї була Великобританія, яка зайняла 13-е місце у світовому рейтингу, за нею йшли Україна і Норвегія. На США припадало 56% імпорту зброї в регіон, на Росію – 5,8% (переважно в Білорусь) і на Німеччину – 5,1%.

Якщо детальніше розглядати імпорт озброєнь в контексті України, то вона імпортувала дуже мало основних видів зброї в період від здобуття своєї незалежності в 1991 р. до кінця 2021 р. Ситуація змінилася після російського вторгнення в Україну в лютому 2022 р., коли Сполучені Штати та багато європейських держав почали надсилати великі обсяги військової допомоги Україні. У результаті цього вона стала третім найбільшим імпортером озброєнь у 2022 р. після Катару та Індії та 14-м за величиною за п'ятирічний період 2018-2022 рр. З 29 держав, які постачали основну зброю в Україну у 2022 р., основними експортерами були США (35%), Польща (17%), Німеччина (11%), Великобританія (10%) і Чехія (4,4%) [34, 35].

Отже, США виступають не тільки найбільшим світовим виробником зброї та військової техніки, а й лідером у сфері експорту разом з Росією та Францією. Найактивнішими реципієнтами їх озброєнь є держави Близького Сходу, Азії та Океанії, що, у випадку Індії, Саудівської Аравії, Китаю та Австралії, зумовлюється значним обсягом їх військових витрат. На фоні повномасштабного російського вторгнення 2022 р. став переломним періодом у розвитку світового ринку озброєнь, значно посиливши міжнародну торгівлю зброєю та вивівши Україну на 3 місце у світовому рейтингу імпортерів.

2.3 Трансформація військово-промислового комплексу України у період незалежності

Військово-промисловий комплекс України зазнав значних трансформацій протягом періоду її незалежності, який розпочався у 1991 р. Після здобуття незалежності від СРСР Україна успадкувала значний уламок радянської армії та велику і технологічно передову оборонну промисловість, яка, проте, більшою мірою все ще була залежна від Росії у питаннях сировини, матеріалів, виробництва та збуту. Йде мова про три загальновійськові та три танкові армії, армійський корпус, чотири повітряні армії, одну армію протиповітряної оборони, ракетну армію, Чорноморський флот, два вузли системи попередження про ракетний напад, інші військові формування, а також тисячі одиниць бронетехніки та ядерну зброю.

Це зробило Україну третьою державою у світі за ядерним арсеналом після США та РФ, що включав 176 міжконтинентальних балістичних ракет (130 міжконтинентальних ракет РС-18 на рідкому паливі з шістьма ядерними боєголовками кожна і 46 ракет РС-22 на твердому паливі з десятьма боєголовками) і близько 2,5 тис. од. тактичної ядерної зброї, а на озброєнні військово-повітряних сил на той час перебувало 44 стратегічні бомбардувальники (Ту-95 та Ту-160) з боєкомплектom до 500 крилатих ядерних ракет. Загалом на території держави залишилось 6475 танків, серед яких широковідомі Т-64, Т-72 і Т-80, 7153 бронетранспортери, 3392 артилерійські установки, 1431 літак, наприклад, МіГ-29 і Су-27, 285 гелікоптерів, таких як Мі-8 та Мі-24, 350 кораблів, включаючи фрегати, корвети і тральщики, та 1272 од. ядерних боєголовок міжконтинентальних балістичних ракети [36, 37, 38].

У перші роки незалежності український уряд намагався зберегти військово-промисловий комплекс та адаптувати його до нових ринкових умов. Але розпад Радянського Союзу спричинив серйозну економічну кризу, яка призвела до значного скорочення державних витрат на оборону та падіння попиту на продукцію військового призначення. Щоб вижити, багато українських оборонних підприємств

почали диверсифікувати своє виробництво, зосередившись на невійськових продуктах, таких як сільськогосподарська техніка, споживчі товари та будівельні матеріали. Ця стратегія диверсифікації дозволила деяким оборонним компаніям утриматися на плаву у важкі економічні часи.

Основною реформою ОПК на той час стало скорочення особового складу та чисельності військової техніки. У 1992 р. Україна приєдналася до Договору про звичайні збройні сили в Європі, де визначалися максимальний рівень озброєння та військової техніки, яку може мати Україна. Відповідно до документу необхідно було скоротити наявну кількість танків на 5300 од., бойових броньованих машин – на 2400 од., бойових літаків – на 477 од. До того ж, окрім постійної мінімізації чисельності особового складу та озброєнь, реформа українського ОПК призвела до незбалансованості оборонного бюджету, розпродажу запасів радянських озброєнь за кордон, браку професійної бойової підготовки, недофінансування Збройних Сил України, особливо в галузі науки та розробок, що у свою чергу спричинило відсутність належного оснащення військ сучасними та модернізованими зразками ОВТ [37, 39].

Також варто зауважити, що у Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. був закріплений принцип без'ядерності, який став наріжним каменем подальшої політики, яку обрав український уряд, задля забезпечення національної безпеки – ядерне роззброєння. Його концепція полягала в обміні наявного ядерного арсеналу на гарантії безпеки, спільний контроль над даним видом озброєнь та фінансову компенсацію.

Як результат такої політики, за президентства Леоніда Кучми 5 грудня 1994 р. був підписаний Будапештський меморандум у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Згідно з цим документом країни-учасниці договору – Росія, Великобританія та США – зобов'язалися поважати незалежність і суверенітет та існуючі кордони України, утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України, не застосовувати ядерну зброю проти України та вимагати від Ради Безпеки ООН термінового сприяння у разі, якщо щодо України

здійснюється акт військової агресії [40]. Вже через 20 років Будапештський меморандум продемонстрував свою повну недієвість, а Росія зруйнувала всі гарантії безпеки, провівши анексію Криму та розпочавши бойові дії на Сході України.

Після низки проведених безуспішних реформ ВПК України за перші 10 років незалежності, на початку XXI століття постало гостре питання проведення реструктуризації та конверсії українського оборонного сектору. Таким чином, до кінця 2005 р. в Україні реструктуризували більшість суднобудівних підприємств, відокремивши непрофільні заводи і перетворивши їх на самостійні об'єкти господарювання, що привело до покращення їх виробничих результатів. Близько 15% підприємств ОПК України змінили форму власності, серед них 58% і 17% суднобудівних та авіабудівних заводів відповідно, 25% оборонних підприємств та 79% підприємств радіоелектронної галузі.

Не дивлячись на це, суттєвих позитивних результатів від проведених реструктуризації та конверсії отримано не було, у значній мірі через брак фінансування та недоліків нормативно-правової бази. Тому центральні органи влади продовжили спроби подальшого вдосконалення галузі, затвердивши Державну програму розвитку озброєнь на період до 2009 р. та Державну програму реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу на період до 2010 р. Основним акцентом було формування моделі діяльності, орієнтованої на зовнішній ринок з виробництвом конкурентоспроможних товарів військового та подвійного призначення. Для її реалізації планувалося удосконалити законодавчу і нормативно-правову базу з питань здійснення структурної перебудови оборонно-промислового комплексу; розробити механізм ефективного використання та розвитку науково-технічного потенціалу оборонно-промислового комплексу; збільшити експортний потенціал оборонно-промислового комплексу та створити умови для технологічного оновлення і структурної перебудови виробництва.

Проте, і ці програми виявилися неефективними та не були структурно завершені через брак фінансування кожного із запропонованих заходів. Задля усунення даної перешкоди Указом Президента України № 1245/2010 від 28 грудня

2010 р. і № 1085/2010 від 6 грудня 2012 р. було створено Державний концерн «Укроборонпром». Головна ідея відображала формування дієвої основи оборонної промисловості у формі об'єднання компаній, які займаються зовнішньоекономічною діяльністю у сфері оборони, та підприємств ВПК, які мають виробничі потужності для виготовлення сучасних зразків озброєнь та військової техніки. Створення ДК «Укроборонпром» стало першим вітчизняним досвідом побудови галузі промисловості на чолі не з центральним органом виконавчої влади, а з господарюючим суб'єктом [38, 41, 42, 43, 44].

Вторгнення російських військ на територію України стало каталізатором значних змін в галузі безпеки та оборони держави, розділивши історію розвитку ОПК на період до і після 2014 р. Незважаючи на втрату значної кількості оборонних підприємств у Криму, Луганській та Донецькій областях, ВПК України почав робити впевнені кроки до глибокої трансформації та зміцнення.

У 2014-2019 рр. у сфері національної безпеки і оборони відбулася низка позитивних змін, які торкнулися різних сторін діяльності Міністерства оборони та Збройних Сил України, і, особливо, системи управління. Так, було прийнято Стратегію національної безпеки України від 26 травня 2015 р., нову редакцію Воєнної доктрини України від 24 вересня 2015 р., Стратегічний оборонний бюлетень від 6 червня 2016 р., Концепцію розвитку сектора безпеки і оборони від 14 березня 2016 р. Завершальним елементом процесу стратегічного планування став Закон України «Про національну безпеку» від 21 червня 2018 р. На законодавчому рівні він закріпив євроатлантичний курс розвитку країни, а також зафіксував пріоритети розбудови сектору безпеки і оборони.

За президенства Володимира Зеленського було ухвалено Закон України «Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності» від 13 липня 2021 р., який заклав правові механізми реформування підприємств галузі. Повномасштабне російське вторгнення на територію України сповільнило темпи реалізації даної реформи, проте, не змінило визначених планів на майбутнє [37].

Варто також розглянути динаміку обсягів військових витрат, що характеризують зміни в оборонно-промисловому комплексі України за період незалежності (рис. 2.5). Так, до початку російської агресії оборонний бюджет країни був на дуже низькому рівні, що і пояснює значний брак фінансування підприємств галузі у ці роки. У 1995 р. він складав лише 1,1 млрд грн і займав всього 2% ВВП, після чого з кожним роком спостерігалось повільне збільшення. В останній довоєнний рік військові витрати сягнули 23,1 млрд грн, або 1,6% ВВП. Проте, війна на Сході України дала поштовх до змін, тому з 2014 р. витрати на оборону почали значно зростати: у 2015 р. на 80%, а потім на 15-30% щорічно. Також збільшилася їх частка у ВВП, яка трималася на рівні близько 3,5%. У 2014 р. обсяги військового бюджету були 35,6 млрд грн, а в 2021 р. вони склали вже 160,9 млрд грн, збільшившись у 4,5 разів за даний період часу.

За даними Ради національної безпеки і оборони України (РНБО) повномасштабне вторгнення російських військ у 2022 р. змусило уряд підвищити оборонні витрати до 1536,6 млрд грн, що склало рекордних 32,5% ВВП. Такий обсяг фінансування у 2022 р. дозволив задовольнити значні військові потреби, включаючи придбання матеріально-технічних ресурсів та виплату заробітних плат військовослужбовцям [28, 45].

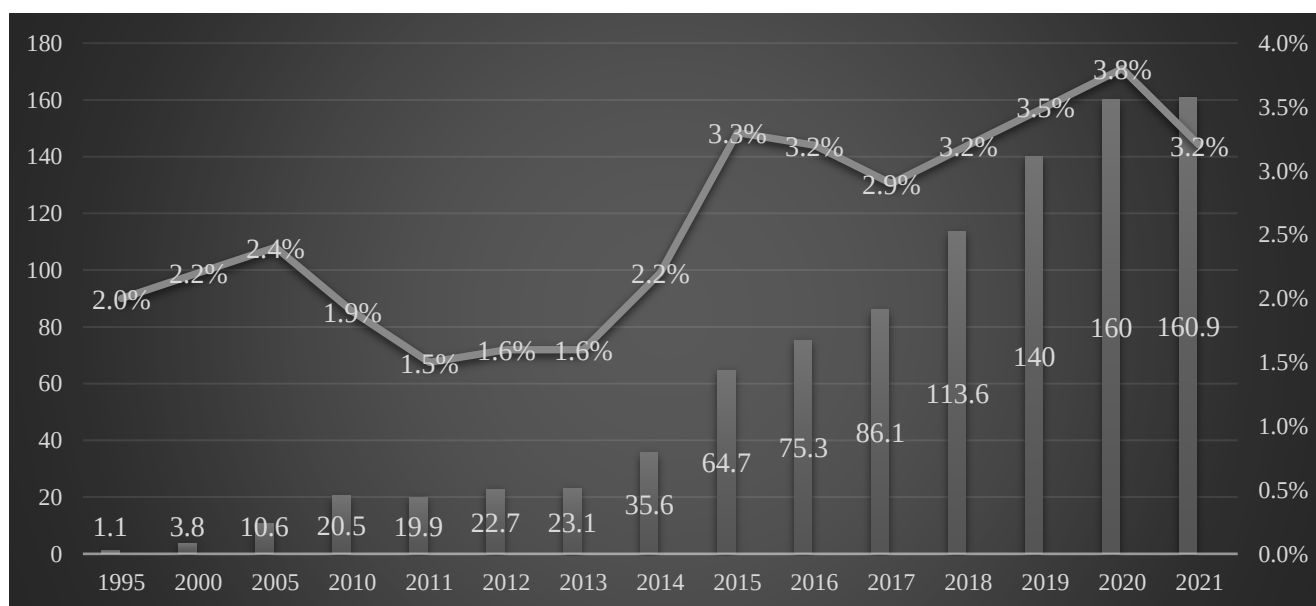

Рис. 2.5 – Динаміка обсягів військових витрат України з часткою у ВВП у період незалежності, млрд грн

Джерело: розроблено автором за даними [28].

Як було зазначено вище, однією з причин виснаження та занепаду українського ВПК впродовж багатьох років був продаж значної кількості запасів ОВТ за кордон. За даними торговельного реєстру Стокгольмського інституту дослідження проблем миру за 15 років незалежності Україна експортувала 947 танків, зокрема, найбільшими замовленнями були поставка до Пакистану (320 од. Т-80 у 1997 р.), Азербайджану (150 од. Т-55 у 1994 р.) та Грузії (90 од. Т-72 у 2005 р.). Також вівся активний розпродаж запасів бойових броньованих машин, які в загальній кількості склали 759 од. у період 1991-2006 рр. Найбільшими реципієнтами стали Ємен та Алжир, замовлення яких було 100 од. та 64 од. БМП-2 у 2003 р. і 1998 р. відповідно, а також Ірак (66 од. БРЕМ-1 у 2006 р.) та Йорданія (50 од. БТР-94 у 1999 р.).

За даний період Україна стала значним постачальником військової авіації, експортувавши 191 бойовий літак та 147 бойових вертольотів. У 1991-2006 рр. серед найпопулярніших зразків авіації були літаки Л-39 «Альбатрос» (42 од.) і МіГ-29 (21 од.) та вертольоти Мі-24 (84 од.) і Мі-8 (33 од.). Щодо ракет, за ці роки було поставлено 3910 од., зокрема, найбільше замовляв Китай (2274 од.), Алжир (477 од.) та Індія (436 од.). Також значну частку в експорті займали турбореактивні авіаційні двигуни АІ-25 обсягом 206 од., основним реципієнтом яких був Китай (100 од.) [35].

Починаючи з 2007 р., інформацію щодо обсягів українського експорту окремих категорій озброєнь почала висвітлювати Державна служба експортного контролю України (Додаток Г). За її даними у 2007 р. найактивніше Україна експортувала стрілецьку зброю обсягом близько 211 тис. од. Найбільшу кількість револьверів та пістолетів, а також гвинтівок та карабінів замовили США (7,4 тис. од. та 53 тис. од. відповідно), автоматів та пістолетів-кулеметів – Кенія (40 тис. од.), легких кулеметів – Великобританія (1388 од.). Серед військової техніки було поставлено 151 од. бойових танків Т-72 «Урал» до Кенії та Грузії; 188 од. бойових броньованих машин, де основну частку займали 110 од. БМП-1 до Іраку; 62 од. артилерійських систем великого калібру, зокрема, 55 од. Д-30А до Азербайджану;

54 од. бойових літаків та 4 од. бойових вертольотів; 195 од. ракет, більше половини яких імпортувала Росія (100 од. Х-59).

У наступні роки до початку російської агресії на Сході України динаміка експорту основних категорій озброєнь була нестабільною. Що стосується військової техніки, рекордний показник обсягів міжнародних передач бойових танків спостерігався у 2010 р. (216 од., включаючи моделі Т-72, Т-55, модернізовані Т-72М1 та Т-80БВ), після якого він почав різко падати; бойових броньованих машин – у 2012 р. (181 од.); артилерійських установок – у 2010 р. (122 од., включаючи Д-30, БМ-21 «Град», 2С1 «Гвоздика», 2С3 «Акація», БМ-37); бойових літаків – у 2009 р. (62 од., серед яких Ту-143, Л-39, Су-25, АН-72, Іл-78, МіГ-29); бойових вертольотів – у 2009 р. (11 од. Мі-24 та 2 од. Мі-8); ракет – у 2013 р. (378 од. Р-27); стрілецької зброї – у 2011 р. (263 тис. од.); легкого озброєння – у 2010 р. (2056 од.); переносних зенітно-ракетних комплексів – у 2012 р. (409 од. до США та Ізраїлю).

У 2013 р. Україна продала останній зразок ОВТ до Росії – 1 бойовий вертоліт Мі-8 – після чого подальших торговельних відносин в оборонній сфері між двома країнами не спостерігалось. З початком російського вторгнення український експорт озброєнь значно скоротився через потребу у власному забезпеченні військ зброєю, а деякі категорії ОВТ взагалі зняли з продажу. Наприклад, у 2019-2020 рр. Україна не експортувала жодного бойового танку, у 2016-2020 рр. – артилерійських систем та бойових вертольотів, а в 2017 р. – бойових броньованих машин. Також з 2015 р. в інші країни світу не постачаються бойові літаки, з 2019 р. – ракети, з 2020 р. – ПЗРК.

У 2014 р. основну частину українського експорту ОВТ становили гвинтівки та карабіни – 29 тис. од., зокрема, Канада імпортувала 10,4 тис. од., США – 10 тис. од., Чехія – 5 тис. од., Уганда – 3 тис. од., Грузія – 100 од. Також Україна продала 23 од. бойових танків в Нігерію та Ефіопію, 6 од. артилерійських систем в Нігерію, 6 од. бойових вертольотів в Білорусь і 2 од. в Нігерію.

У 2015 р. Україна експортувала в Нігерію 12 артилерійських установок великого калібру та 11 танків, у Південний Судан – 5 вертольотів, в Індонезію – 2

ракетні установки, в Таїланд – 20 бойових броньованих машин та вперше 5 сучасних танків українського виробництва БМ «Оплот». За 2016 р. Україна поставила 10 тис. од. стрілецької зброї, 88 важких кулеметів в Південний Судан, 35 танків – в Демократичну Республіку Конго і Таїланд, 147 бойових броньованих машин – в ОАЕ, Індонезію і Таїланд, 43 ракетні системи – в Польщу та Індонезію.

У 2017 р. США та Узбекистан купили в України 15 тис. та 2 тис. автоматів і пістолетів-кулеметів відповідно. Також США з Йорданією імпортували 812 од. протитанкових ракетних комплексів. В Таїланд Україна знову поставила 16 од. БМ «Оплот». Протягом 2018 р. Україна налагодила торговельні зв'язки в оборонній сфері із Саудівською Аравією і продала туди 950 од. ПТРК. Також у Таїланд було продано 15 од. бронетехніки, в Алжир та Казахстан – 9 та 6 ракет Р-27.

У 2019 р. Україна наростила поставки ПТРК в Саудівську Аравію до 2060 од. У цей рік М'янма імпортувала 14 од. БТС-4, Індонезія – 21 автомат, Канада та Польща – 5,8 тис. і 3,5 тис. гвинтівок відповідно. Впродовж 2020 р. Україна продала 3 од. бронетехніки, серед яких 2 сучасних бронеавтомобілі «Козак-2» українського виробництва, переданих Індонезії. Реципієнтами ПТРК стали Марокко (124 од.), Чад (53 од.), Катар (51 од.) та Бангладеш (23 од.). У 2021 р. США придбали 4 од. радянських танків Т-72, 1 артилерійську установку «Дана» та стали другою країною світу, до якої Україна імпортувала танк БМ «Оплот».

Крім того, у 2021 р. до США та Саудівської Аравії вперше було поставлено 1 бойову броньовану машину «Дозор-Б» та 60 од. «Козак-5» українського виробництва. Також у цьому році був відновлений експорт бойових вертольотів обсягом 2 од. Мі-24 до ОАЕ. Щодо інших категорій озброєнь, Україна продала 583 револьвери та пістолети до Польщі, 2 легких кулемети до Туреччини та 1778 ПТРК до Марокко, Катару, Туреччини та ОАЕ [46].

Якщо розглядати динаміку експорту озброєнь і військової техніки України у вартісному вираженні, яка зображена на рис. 2.6 і в табл. 2.6, то можна зробити висновок, що тенденції поставок є досить неоднозначними та демонструють значні коливання. Так, у 1992 р. експорт складав 165 млн дол. США, з яких 85% – військові кораблі, 11% – ракети, 4% – двигуни. З 1996 р. обсяги поставок почали значно

зростати і у 1999 р. сягнули 732 млн дол. США, збільшившись майже у 4,5 р., порівняно з 1992 р. На той час найбільшу частку в експорті займала бронетехніка (67%) та авіація (15%). Подальші коливання обсягів призвели до скорочення експорту зброї на 73% у 2004 р., порівнюючи з 1999 р., і склали 196 млн дол. США.

Рекордного значення міжнародні поставки ОВТ сягнули у 2012 р., коли їхня вартість оцінювалася у 1491 млн дол. США. Причиною такого різкого зростання став продаж Китаю авіаносця класу «Кузнецов» вартістю 692 млн дол. США, а також активний експорт бронетехніки та авіації на суму 375 та 135 млн дол. США відповідно. Після початку російської агресії український експорт озброєнь почав поступово падати і сягнув мінімального рівня у 2022 р. під час повномасштабної війни – 50 млн дол. США, які Україна отримала від продажу двигунів [35].

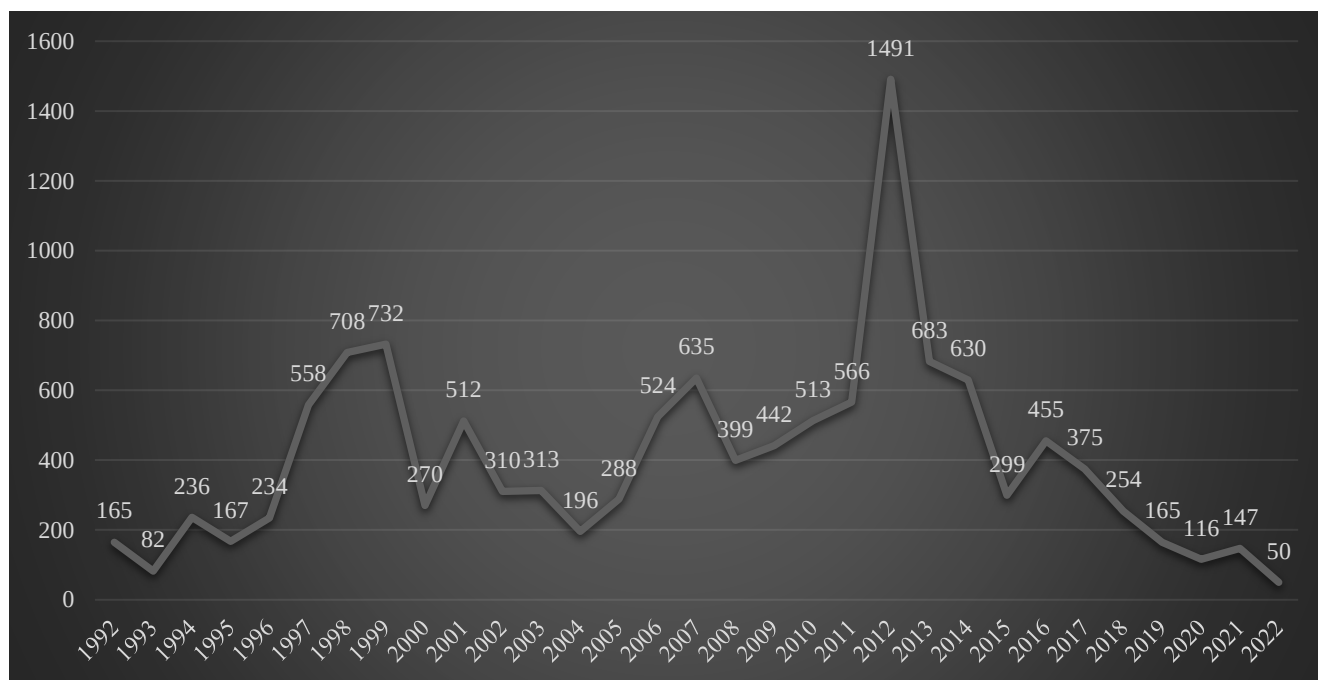

Рис. 2.6 – Динаміка обсягів українського експорту озброєнь і військової техніки у період незалежності, млн дол. США

Джерело: розроблено автором за даними [35].

Що стосується імпорту озброєнь і військової техніки, до початку російського вторгнення 2014 р. Україна не здійснювала жодних закупівель з інших країн. У наступні 8 років обсяги імпорту ОВТ були досить незначні: у 2014 р. і 2017 рр. спостерігався найнижчий рівень – 1 та 4 млн дол. США відповідно, а в 2018 р.

найвищий – 70 млн дол. США. В основному, найактивніше імпортувалися бронетехніка, авіація та ракети. Проте, як зазначалося у п. 2.2, у 2022 р. через розгортання повномасштабної війни з Росією Україна стала третім імпортером озброєнь у світі обсягом 2644 млн дол. США, серед яких значну частку займали ракети (40%), бронетехніка (29%), артилерійські системи (11%) та системи ППО (8,4%) [35].

Таблиця 2.6 – Динаміка українського експорту основних категорій озброєнь у 1992-2022 рр., млн дол. США

2022							50		
2021			11		8		128		
2020			1		18		97		
2019	5		6		64		90		
2018	52		55		36		111		
2017	78		89	2	18	59	80	50	
2016	160		104	2	19		120	50	
2015	108		52	2	11		125		
2014	195		79	1	24	139	167	25	
2013	163		155	4	117	59	153	31	2
2012	135	50	375	9	89	692	124	18	
2011	214	25	164	21	27		115		
2010	118	25	253	26	25		67		
2009	254		96	14	51		25		
2008	120	28	112	8	60	19	33	18	2
2007	195	20	209	10	170		31		
2006	258	16	68		121		36	25	
2005	103		74	11	72		29		

Продовження таблиці 2.6

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Авіація			171	75	164	80	164	111	149	296	203	83	403
Системи ППО										10			
Бронетехніка		50	31	38	2	421	512	493	37	65	17	77	44
Артилерія									3	1	10		3
Ракети	18	20	11	30	5	25	5	39	46	44	23	20	33
Кораблі	140				35		18	20		63		50	
Двигуни	7	11	23	11	28	32	10	66	8	34	21	40	61
Дагчики				13				3	27		36	43	9
Інше													

Джерело: розроблено автором на основі [35].

РОЗДІЛ III

ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ ОЗБРОЄНЬ У КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЛОБАЛЬНОЇ АРХІТЕКТУРИ БЕЗПЕКИ

3.1 Стан та проблеми оборонно-промислового комплексу України

Початок агресії Російської Федерації на Сході України у 2014 р., а згодом вже повномасштабне російське вторгнення, дали змоги оцінити реальні спроможності оборонно-промислового комплексу нашої держави у питаннях забезпечення національної безпеки, а також виявити значні «прогалини» у його розвитку. Наразі ми можемо спостерігати спроби до активної трансформації державної політики в оборонній сфері. Для розробки подальших власних рекомендацій щодо посилення конкурентоспроможності українського ОПК на світовій арені спочатку варто розглянути його структуру та стан, а також виокремити проблеми, які потребують ефективного вирішення.

Елементами структури оборонно-промислового комплексу України виступають центральні органи виконавчої влади, які реалізують покладені на них функції у сфері оборонної політики, стратегічного планування й управління, такі як Міністерство оборони, Міністерство внутрішніх справ, Служба безпеки України, Державне космічне агентство тощо, а також державні та приватні компанії. Найбільше підприємств державного сектору входить до Державного концерну «Укроборонпром» (Додаток Д), натомість значна частина підприємств приватної форми власності – до «Ліги оборонних підприємств» [47, с. 34].

У 2022 р. структура державного сектору ОПК дещо змінилася. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 9 березня 2022 р. № 237 «Деякі питання діяльності Державного концерну «Укроборонпром» зі складу концерну було виключено Дочірнє підприємство «Спеціалізована зовнішньоторговельна

фірма «Прогрес», Державну компанію з експорту та імпорту продукції і послуг військового та спеціального призначення «Укрспецекспорт», Державне госпрозрахункове зовнішньоторговельне підприємство «Спецтехноекспорт» та передано до сфери управління Міністерства оборони України [48].

Загалом станом на 2023 р. у військово-промисловому комплексі України налічується 118 державних підприємств (24%), 343 приватних підприємства (69%) та 35 фізичних осіб-підприємців (7%), які функціонують в наступних оборонних галузях: авіаційна промисловість, суднобудівна промисловість, бронетанкова галузь, радіоелектронна промисловість, галузь приладобудування і засобів зв'язку, боєприпасна промисловість, галузь спеціальної хімії та галузь високоточного озброєння (рис. 3.1). Деяку частку виробничих потужностей даних компаній було пошкоджено або зруйновано внаслідок російських ворожих атак, а частина виробництва була переміщена у безпечні місця. За період повномасштабної війни були і позитивні зрушення, у т. ч. відкриття 84 компаній приватної власності та 9 ФОП. Серед них 11 підприємств та 1 ФОП виготовляють транспортні засоби військового призначення, 14 підприємств безпосередньо розробляють зброю та боєприпаси, 59 компаній та 8 ФОП створюють літальні апарати [49].

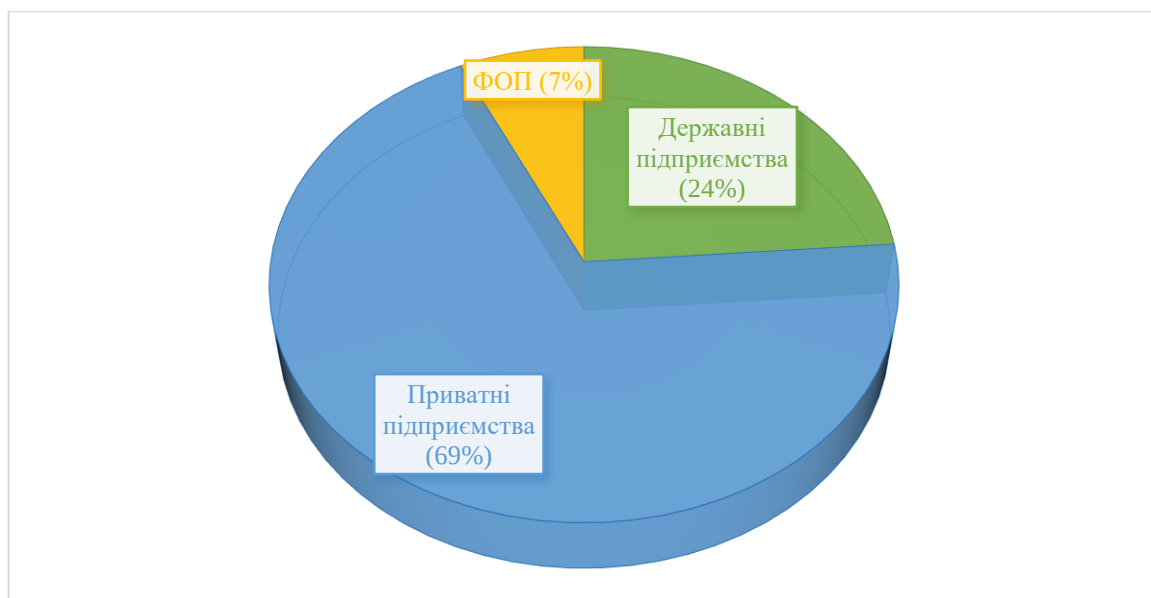

Рис. 3.1 – Підприємства оборонно-промислового комплексу України за формою власності

Джерело: розроблено автором за даними [49].

За даними крайнього річного звіту ДК «Укроборонпром», у 2020 р. компанією з найбільшим чистим доходом стало ДП «Антонов» обсягом 7,5 млрд грн (табл. 3.1). За ним слідує ДП «ДККБ Луч» – 3,8 млрд грн та ДП «НВКГ «Зоря» – «Машпроект» – 3,5 млрд грн. П'ятірку лідерів замикають ДП «ЗМКБ «Прогрес» ім. академіка О. Г. Івченка» з чистим доходом близько 2 млрд грн та ДК «Укрспецекспорт» – 1,9 млрд грн [44].

Таблиця 3.1 – ТОП-10 державних компаній оборонно-промислового комплексу України за чистим доходом у 2020 р., млн грн

Назва підприємства	Чистий дохід
ДП «Антонов»	7513,3
ДП «Державне Київське конструкторське бюро «Луч»	3843
ДП «Науково-виробничий комплекс газотурбобудування «Зоря» – «Машпроект»	3541,9
ДП «Запорізьке машинобудівне конструкторське бюро «Прогрес» імені академіка О. Г. Івченка»	2050,2
ДК «Укрспецекспорт»	1975,7
ДП «Харківське конструкторське бюро з машинобудування імені О. О. Морозова»	1387,1
ДП «Житомирський бронетанковий завод»	1153,6
Державна акціонерна холдингова компанія «Артем»	1071,8
ДП «Харківський бронетанковий завод»	915,7
ДП «Завод імені В. О. Малишева»	848

Джерело: розроблено автором за даними [44].

Завдяки швидкій адаптації до мінливих потреб ринку, а також на тлі російської агресії з 2014 р., приватний сектор ОПК України стрімко розвивається протягом останніх років. Беззаперечним лідером за чистим доходом у 2020 р. було АТ «Мотор Січ» – 11,4 млрд грн (табл. 3.2). На другому та третьому місцях зі значним відривом знаходяться ПАТ «Завод «Кузня на Рибальському» і ПАТ «Фед» – 966 млн грн та 873 млн грн відповідно. Також в п'ятірку найбільших приватних оборонних компаній ввійшли ПАТ «Науково-виробниче об'єднання «Практика» з чистим доходом 534 млн грн та ТОВ «Укроп» – 355 млн грн. Замикає рейтинг ТОП-10 ПАТ «Вовчанський агрегатний завод» – 204 млн грн. На відміну від даних приватних компаній, державні підприємства-гіганти дещо програють у конкуренції через відсутність належного корпоративного управління, нестачу сучасних передових технологій та застарілість законодавства [50].

Таблиця 3.2 – ТОП-10 приватних компаній оборонно-промислового комплексу України за чистим доходом у 2020 р., млн грн

Назва підприємства	Чистий дохід
АТ «Мотор Січ»	11423
ПАТ «Завод «Кузня на Рибальському»	966
ПАТ «Фед»	873
ПАТ «Науково-виробниче об'єднання «Практика»	534
ТОВ «Укроп»	355
ТОВ «Лозівський ковальсько-механічний завод»	291
ТОВ «Науково-виробнича компанія «Техімпекс»	287
ТОВ «Суднобудівний завод «Океан»	267
ТОВ «Інспецпром»	212
ПАТ «Вовчанський агрегатний завод»	204

Джерело: розроблено автором за даними [50].

Розглядаючи зовнішньоекономічну діяльність підприємств ОПК України у 2020 р., можна зробити висновок, що лідером у сфері експорту було АТ «Мотор Січ» з обсягом експортної виручки 3,1-3,7 млрд грн (табл. 3.3). Провідна позиція в рейтингу обумовлюється продуктовим портфелем компанії, а саме йде мова про виробництво авіаційних газотурбінних двигунів для літаків та вертольотів. Основними ринками збуту підприємства є Китай з часткою 65% від загального експорту та ОАЕ – 10%. Друге місце займає ПАТ «Фед» з виручкою від експорту 106-158 млн грн у 2020 р. Основна частина експорту (близько 90%) також йде в Китай, решта припадає на Францію, ОАЕ, Корею та Чехію. Третім лідером став ТОВ «Суднобудівний завод «Океан» з обсягом експорту 100-150 млн грн. Продукція компанії поставляється всього лише у дві країни – Нідерланди (60%) та Панаму (40%).

На четвертій та п'ятій позиції відповідно ДП «ЗМКБ «Прогрес» ім. академіка О. Г. Івченка» – 87-92 млн грн та ДП «ХКБМ ім. О. О. Морозова» – 72-83 млн грн. Основний експорт першого підприємства припадає на Туреччину, яка купує турбореактивні двигуни та газові турбіни. Географія експорту п'ятого лідера виглядає наступним чином: Корея (60%), Італія (25%), Німеччина (10%) та США (5%). В основному ці держави імпортують вироби з титану, двигуни та силові установки [50].

Таблиця 3.3 – ТОП-10 компаній-експортерів оборонно-промислового комплексу України у 2020 р., млн грн

Назва підприємства	Виручка від експорту
АТ «Мотор Січ»	3100-3700
ПАТ «Фед»	106-158
ТОВ «Суднобудівний завод «Океан»	100-150
ДП «Запорізьке машинобудівне конструкторське бюро «Прогрес» імені академіка О. Г. Івченка»	87-92
ДП «Харківське конструкторське бюро з машинобудування імені О. О. Морозова»	72-83
ДП «Укроборонсервіс»	60-66
ПАТ «Краматорський завод важкого верстатобудування»	46-56
ДП «Харківський машинобудівний завод «Фед»	17-23
ДП «Спеціалізована зовнішньоторговельна фірма «Прогрес»	18-20
ДП «Антонов»	14-20

Джерело: розроблено автором за даними [50].

На мою думку, також варто детальніше оцінити стан Державного Концерну «Укроборонпром». За результатами 2020 р. підприємства концерну отримали чистий дохід у сумі близько 37,4 млрд грн, а показник EBITDA становив майже 6 млрд грн. У структурі чистого доходу найбільший внесок зробило Управління авіабудування Концерну обсягом 13,5 млрд грн і часткою 36% (рис. 3.2). По 6,5 млрд грн, або 17% від чистого доходу, припало на Управління високоточної зброї та боєприпасів і Управління бронетанкової техніки. Решту розподілили Спецекспортери – 3,9 млрд (11%), Управління суднобудування та морської техніки – 3,6 млрд грн (10%), Управління радіолокації, радіозв'язку та спецприладобудування – 2,3 млрд грн (6%) та Управління активами та корпоративними правами – 1,1 млрд грн (3%).

За результатами зовнішньоекономічної діяльності підприємств, загальний обсяг експорту ДК «Укроборонпром» у 2020 р. склав 912 млн дол. США, серед яких 443 млн дол. США припало на спецекспортерів. Лідерами експортної продукції і послуг були ПТРК «Скіф» та «Корсар», техніка ППО та радіолокаційні системи, ремонт і модернізація авіаційної техніки та авіадвигунів, корабельні газотурбінні двигуни та агрегати, двигуни і комплектуючі до бронетанкової техніки, легка стрілецька зброя, автоматичні гармати та боєприпаси [44].

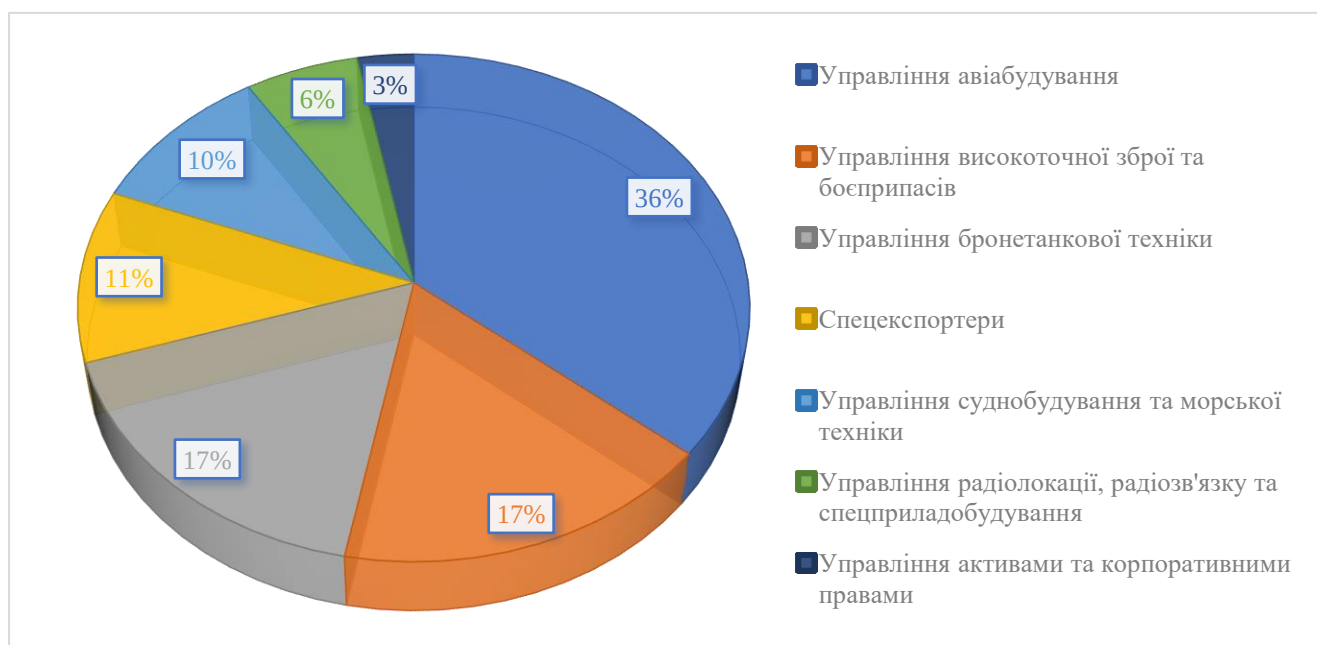

Рис. 3.2 – Структура чистого доходу за управліннями ДК «Укроборонпром» у 2020 р.

Джерело: розроблено автором за даними [44].

У Річному звіті ДК «Укроборонпром» за 2020 р. також надається інформація, яку я узагальнила у табл. 3.4, про асортимент продукції та послуг військового призначення, що виробляються кожним з Управлінь Концерну. Так, до продуктової лінійки авіабудування входить виробництво комплектуючих та запчастин до систем літаків (Су-27, МіГ-29, Ан-32 тощо), а також ремонт та модернізація літаків, авіаційних двигунів, силових установок. Ключовими досягненнями Управління високоточної зброї та боєприпасів у 2020 р. стали розробка та прийняття на озброєння ЗС України протикорабельного ракетного комплексу «Нептун» та модифікації реактивного вогнемета РПВ-16; укладання контрактів на серійне виробництво реактивної системи залпового вогню «Вільха»; виготовлення та поставка ПТРК «Стугна-П» і «Корсар», а також ракет РК-2С та РК-3 до них відповідно; випробування РСЗВ «Буревій».

Продуктовий портфель Управління бронетанкової техніки у 2020 р. включав виготовлення української броньованої машини «Оплот» і тактичної бойової колісної машини «Дозор-Б»; розробку та модернізацію танку «Ятаган», бойової машини «Булат» та ін. У 2020 р. повністю нову радіоелектронну техніку

українського виробництва представило Управління радіолокації, радіозв'язку та спецприладобудування, серед якої комбінована система електронної розвідки і протидії «Каштан-3М» та корабельна оптико-електронна система управління вогнем артилерії малого і середнього калібру «Sarmat». Також Управлінням Концерну було проведено випробування радару 80K6KC1 для зенітно-ракетного комплексу «БУК-М1» і виготовлено БПЛА «Spectator-M1», гармату ЛВГ-30 (2A42), пристрої радіомоніторингу короткохвильового діапазону «Сектор» і «Хорда», берегову радіолокаційну станцію «Дельта» тощо [44].

Таблиця 3.4 – Продуктова лінійка за управліннями ДК «Укроборонпром» у 2020 р.

Управління Концерну	Опис продуктової лінійки
Управління авіабудування	Виготовлення: комплектувальних виробів та запасних частин до гідро-, паливно-, повітря-, навігаційних та інших систем літаків типу МіГ-29, Су-27, Ан-26, Ан-32, Ан-148, Ан-178, вертольотів типу Мі-2, Мі-8, Мі-24, протимінної системи захисту «Оберіг-С», нагнітача 5903-8038.010.
	Ремонт, розробка та модернізація: модернізація з капітальним ремонтом, ремонт, технічне обслуговування та роботи з подовження призначених ресурсних показників літаків типу Л-39, МіГ-29, Су-25, Су-27, Ан-26, Ан-30, Ан-32, Ан-72 (74), Іл-76, вертольотів типу Мі-8, Мі-14, авіаційних двигунів АІ25ТЛ, РД-33, Р-95Ш, АЛ-21Ф-3, АЛ-31Ф, Д-30КП (2), допоміжних силових установок КЛА-2 (3), ГТДЄ-117, ВКА, АІ-9В, ТА-6А, ТА-8В, уніфікованого підвісного агрегату заправки УПА3-1, інших агрегатів та систем до авіаційної техніки.
Управління високоточної зброї та боєприпасів	Виготовлення: вироби Р-624, БСУ-624, ПТРК «Стугна-П», ПТРК «Корсар», ракети РК-2С, РК 3К, РК-3ОФ, тренажери УТС-«Стугна-П», навчальнодіючі макети виробів РК-2С, РК-3, РПВ-16, АКВС «ГУРТ-М», оптичні та оптично-електронні прилади для бронетанкової техніки та протитанкових ракетних комплексів типу: приціли ПРГ, ПЗУ-7, ПН-5, ОП-4М, прилади наведення ЛККВ-В, ПН-В, ПН-1, ПН-К, 9С816, УСК-1, 9Ш135, 9Ш119М1, ПН-90 та ін.
	Розробка та модернізація: ДКР «Вільха-М», ДКР «Нептун», ДКР «Ковш-522», ДКР «Ковш-55», ДКР «Агат-Р», «Агат-ІЧ».
	Ремонт: виробів 5В55К(Р), ЗРК «Стріла-10», ППРУ 9С80, КПМ 9В839, ЗГРК «Тунгуска», АКВС «ГУРТ-М», ГСН 9-В1101К.
	Продовження призначених строків служби: ЗКР 9М83 для ЗРС С-300В1, ракет Х-29, ракет 9М55К («Смерч»).

Продовження таблиці 3.4

Управління бронетанкової техніки	Виготовлення: Т-80УД, БМ «Оплот», БТР-3, БТР-4, командно-штабний БТР-4КШ, БРСМ на базі БТР-4, санітарний БММ, РМ на базі КраЗ, тренажер БТР-4, «Дозор-Б»; двигуни: 5ТДФ, 6ТД, 6ТД-2, 3ТД різних модифікацій, гармата КБА-3 (2А46М), зброя (автоматичні гармати ЗТМ1 та ЗТМ2, ствол КБА-2-01.00.000, калібр 30 мм; ствол КБА.113-00.00.000, калібр 30 мм; автоматичний гранатомет КБА.117, калібр 30 мм; кулемет КМ-7,62, кулемет танковий КМ-7,62, кулемет танковий модернізований КТМ-7,62).
	Ремонт, розробка та модернізація: танки «Ятаган», БМ «Булат», Т-80УД, Т-80Б, Т-80БВ (БВ-1, Б-1), Т-64А, Т-72 Т-55, Т-54 та їх модифікації, БРЕМ-84, БТР-50, -60, -70, -80, БТР-70ДІ, БМП-1М, БМП-1, БМП-2 (-2К), БМД-2, БМД-1, БТРД БРЕМ-2, ГМ-575, ГМ-568, ГМ-578.
Управління суднобудування та морської техніки	Виготовлення: ДП «Київський НДІ Гідроприладів» за рахунок власних обігових коштів розробило та виготовило радіогідроакустичну систему на базі пасивних ненаправлених РГБ-16В «Ятрань».
	Ремонт, розробка та модернізація: середній ремонт двигунів ДС-71 ФР «Гетьман Сагайдачний»; доковий ремонт СДК «Юрій Олефіренко»; доковий ремонт ДКА «Сватове».
Управління радіолокації, радіозв'язку та спецприладобудування	<i>Радіолокаційна техніка</i> Виробництво: радіолокаційні станції: 90К6Е, 36Д6М; рухомий автономний вторинний радіолокатор «Траса»; контрбатареєний радіолокаційний комплекс 1Л220Е; комплекс «Мандат-Б1Е Р-33ОУМ»; «Дельта» (берегова радіолокаційна станція); «Дельта-М» (корабельна радіолокаційна станція); «Мінерал-У»; клістриони (КИУ5, КИУ-7, КГ-3Р, КУ-137Р, КИУ-43Р) тощо. Ремонт: РЛС П-18, 19; НРЗ 1Л22 (НРЗ-4, -6); РЛС ПРВ16 тощо.
	<i>Радіоелектронна техніка</i> Виробництво нового: «Каштан-3М» (комбінована система електронної розвідки і протидії); Sarmat (корабельна оптико-електронна система управління вогнем артилерії малого і середнього калібру), автоматизований комплекс розвідки СН4003; «Сектор» (пристрій радіомоніторингу короткохвильового діапазону); «Хорда» (пристрій радіомоніторингу УКХ); «Сколот» (станція перешкод короткохвильового діапазону) тощо. Ремонт: ЗРК С-125; ЗРК ТОР тощо.
	<i>Продукція спеціального приладобудування</i> Виробництво: безпілотний авіаційний комплекс Spectator-M1; гармата ЛВГ 30 (2А42), комплектуючі до гармати; виріб СА-10У (спеціально оснащений кузов-фургон); пересувна лабораторія вимірювальної техніки ПЛВТ-УА2-5 тощо.

Джерело: розроблено автором за даними [44].

На фінансову стабільність підприємств ДК «Укроборонпром» значний вплив мають обсяги державних оборонних замовлень (ДОЗ). При цьому для

великих підприємств зі значним експортним потенціалом виконання ДОЗ не має суттєвого значення для їх фінансової безпеки. Проте, якщо мова йде про малі та середні підприємств, які виготовляють компоненти, займаються модернізацією та ремонтом, участь у державних замовленнях є фактично єдиним джерелом доходу.

Варто зауважити, що кількість підприємств державної власності, що виконують ДОЗ, починаючи з 2015 р. постійно скорочується. Якщо у 2015 р. у структурі ДОЗ частка приватного сектору становила близько 30-35%, то вже в 2019 р. – близько 45%, а у 2020 р. – понад 50%. Найбільші обсяги ДОЗ припадають на сегмент високоточної зброї та боєприпасів. Головними проблемами підприємств Концерну, які перешкоджають збільшенню кількості державних компаній-виконавців ДОЗ, є відсутність прозорості та фокусу на довгострокову перспективу у плануванні, а також мала обізнаність щодо реальних потреб державних замовників; неефективна система ціноутворення; недосконалість системи фінансування [44].

У 2021 р. було затверджено нову Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України, що у свою чергу включає реформу Державного концерну «Укроборонпром». Відповідно до Стратегії передбачалася низка заходів, що охоплює розробку та прийняття оновлених нормативно-правових актів у сфері розвитку ОПК, заходи з перетворення Державного концерну «Укроборонпром» в Акціонерне товариство «Українська Оборонна Промисловість», його правонаступника, що являє собою вертикально-інтегровану структуру і підпорядковується єдиному акціонеру – Кабінету Міністрів України. 21 березня 2023 р. уряд утворив АТ «Українська Оборонна Промисловість», а також було затверджено статутний капіталом розміром 237,071 млн грн та Положення про Наглядову раду товариства. До того ж, дана реформа передбачає впровадження цільової моделі корпоративного управління, побудованої на принципах Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР). Вона включає створення п'яти галузевих науково-виробничих об'єднань (ГНВО): авіаремонт, броньовані машини, ракетні системи та боєприпаси, радарні системи, суднобудування.

Водночас спецекекспортери та підприємства авіабудування будуть знаходитися під прямим підпорядкуванням корпоративного центру [44, 51, 52, 53, 54].

Таким чином, розглянувши стан державних і приватних підприємств оборонно-промислового комплексу України, можна виокремити проблеми та виклики, які потребують ефективного вирішення. На мою думку, першочерговою перешкодою розвитку оборонної галузі є концентрація зусиль підприємств на ремонті вже застарілої радянської техніки, замість переорієнтації на власні високотехнологічні розробки, які відповідають стандартам НАТО. На виробництві значної частки підприємств українського ВПК переважають технології третього та четвертого поколінь, у той час як передові країни світу вже давно виробляють озброєння п'ятого та шостого технологічних укладів. Відсутність інноваційних технічних доробок у військовому арсеналі України призводить до меншої ефективності на полі бою.

Однією з причин технологічної відсталості українського ОПК є обмежене фінансування галузі протягом всього періоду незалежності. Як зазначалося в п. 2.3, всі спроби модернізації оборонної промисловості стикалися з браком коштів та ресурсів, результатом чого став простій багатьох підприємств, які, проте, мали і досі мають нереалізований потенціал. Бюджетні витрати на оборону не відповідають належному рівню, який необхідний для повного функціонування та еволюції українського ВПК. Також існує значна проблема із залученням інвестицій оборонними підприємствами, що зумовлена бюрократичними перепонами, відсутністю дієвих механізмів фінансування, а також недостатнім рівнем міжнародного співробітництва у військово-технічній сфері.

Серед інших проблем українського ОПК в сучасних умовах можна виділити наступні:

- відсутність серійного виробництва ОВТ;
- нездатність вітчизняної оборонної промисловості задовольнити потреби Збройних Сил України;
- недосконале регуляторне середовище, включаючи незбалансованість процесів державних оборонних замовлень;

- перевага імпорту сучасних технологій та комплектуючих над удосконаленням вітчизняної науково-технічної бази;
- недостатній рівень державної підтримки приватних підприємств ОПК у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності;
- неефективний механізм ціноутворення на користь державних замовників при реалізації ДОЗ;
- відсутність спеціалізованої установи, яка б займалася проведенням передових оборонних дослідницьких проєктів (за прикладом американського агентства DARPA);
- пошкодження виробничої інфраструктури підприємств ОПК внаслідок ворожих атак Російської Федерації та втрата контролю над підприємствами, що перебувають на тимчасово окупованих територіях;
- порушення ланцюжка логістичних імпорتنих поставок сировини, матеріалів, комплектуючих, запчастин, необхідних для виробництва готової продукції ОПК з початку повномасштабної війни;
- відсутність довгострокових державних оборонних замовлень, що спричиняє простій та нерівномірне завантаження виробничих потужностей підприємств ВПК;
- відсутність ефективної корпоративної системи управління, що забезпечила б мінімізацію ризиків, чітке планування та бюджетування виробничої діяльності підприємств та контроль за процесами різних рівнів;
- різке збільшення нагальних потреб в озброєнні та військовій техніці для Збройних Сил у контексті ведення активних бойових дій на території України;
- відсутність інституційно закріпленої екосистеми науково-дослідницьких установ, які б являли собою злагоджений механізм генерації інноваційних технологічних розробок для підприємств ОПК.

Отже, проведені дослідження дає змогу узагальнити всю інформацію у SWOT-аналізі оборонно-промислового комплексу України, який відображений у табл. 3.5.

Таблиця 3.5 – SWOT-аналіз оборонно-промислового комплексу України

Сильні сторони: 1. Наявність великої кількості багатoproфільних виробничих підприємств. 2. Активний розвиток оборонних компаній приватної власності. 3. Значна наукова та дослідницька база для розвитку технологій. 4. Провідне місце по експортному потенціалу у світі. 5. Високкокваліфікована робоча сила. 6. Розробка сучасних зразків ОВТ повністю українського виробництва. 7. Започаткування спільних міжнародних оборонних проєктів з державами-партнерами. 8. Досвід у використанні всіх категорій озброєнь та військової техніки під час ведення бойових дій у війні з Російською Федерацією. 9. Початок втілення нової реформи ОПК.	Слабкі сторони: 1. Технологічна застарілість та відсталість від провідних виробників озброєнь у світі. 2. Відсутність у виробництві технологій п'ятого та шостого поколінь. 3. Низька частка власних зразків ОВТ, розроблених за стандартами НАТО. 4. Відсутність ефективного менеджменту на підприємствах. 5. Мала кількість приватних компаній, які займаються зовнішньоекономічною діяльністю. 6. Обмежене фінансування ОПК. 7. Відсутність спеціалізованої установи для контролю і моніторингу за проведенням НДДКР. 8. Короткострокове планування державних оборонних замовлень. 9. Неможливість задоволення потреб ЗСУ у повній мірі.
Можливості: 1. Розробка потужної інноваційної бази для виробництва високотехнологічного озброєння. 2. Залучення інвестицій у перспективні напрями модернізації ОПК. 3. Започаткування спільних оборонних підприємств зі світовими виробниками зброї. 4. Ліквідація будь-яких форм корупції та забезпечення прозорості в оборонній сфері. 5. Розширення номенклатури продукції завдяки новітнім зразкам ОВТ українського виробництва. 6. Вихід на нові перспективні ринки збуту. 7. Розвиток «нішевих» ринків озброєнь, особливо сегменту БПЛА.	Загрози: 1. Затягування повномасштабної війни з Російською Федерацією на невизначений термін. 2. Пошкодження або повне руйнування оборонних підприємств унаслідок ворожих атак. 3. Наростання заборгованості держави, що ще більше обмежить фінансування ОПК. 4. Недостатньо ефективна державна підтримка експортерів озброєнь. 5. Безрезультатність проведеного реформування ОПК.

Джерело: розроблено автором.

3.2 Перспективи розвитку оборонно-промислового комплексу України в повоєнний період

У повоєнний період Україна все ще буде знаходитися у складному геополітичному середовищі через існування постійної загрози з боку недобросовісного сусіда – Російської Федерації. Саме тому для забезпечення національної безпеки та захисту територіальної цілісності держави необхідно мати потужний та ефективний оборонно-промисловий комплекс. Ураховуючи низку проблем оборонної промисловості, для України ефективна трансформація ОПК є стратегічним напрямом повоєнного відновлення. На мою думку, перш ніж перейти до перспектив та можливостей, доцільно розглянути міжнародний досвід модернізації оборонно-промислових комплексів країн світу.

Розпочнемо зі стратегії Індії. Як відомо з попередніх пунктів, ця країна є найбільшим світовим імпортером зброї та військової техніки. Проте, її власні виробничі оборонні підприємства не можуть задовольнити військові потреби та активно експортувати продукцію в інші країни. Для зміцнення позицій вітчизняного ОПК Індія поступово збільшує іноземну частку в промисловості з 26% до 49%. З метою отримання ефективного зарубіжного досвіду при укладенні угод обов'язковою умовою є передача Індії технологій виробництва та створення спільних підприємств. Прикладом може слугувати контракт зі США на закупівлю ударного вертольоту АН-64 «Апачі», результатом якого стало створення спільного підприємства з компанією Boeing з виробництва запчастин для авіаційної техніки. Таким чином, дані заходи сприяють залученню інвестицій в оборонну галузь та розвитку технологічної бази, що у свою чергу прискорює розвиток ОПК Індії.

Також як один з інструментів підтримки фінансової безпеки підприємств ВПК держави активно використовують офсетні угоди. Їх суть полягає в тому, що під час укладання контракту виставляються вимоги до експортера інвестувати частину коштів, отриманих від продажу продукції, у країну імпортера. Так, наприклад, у 1989 р. Саудівська Аравія підписала офсетну угоду із Францією на

імпорт трьох фрегатів вартістю 18 млрд франків, у результаті якої 35% коштів від продажу були реінвестовані в економіку Саудівської Аравії. У 2000 р. Норвегія уклала контракт на суму 2 млрд дол. США з американською компанією Lockheed Martin Corp. на будівництво п'яти одиниць фрегатів. 100% від ціни контракту було інвестовано в економіку Норвегії впродовж наступних 10 років. У Міністерстві економіки Польщі навіть створено Департамент офсетних програм, у тому числі й оборонних, які є основою залучення іноземного фінансування в ОПК. На мою думку, офсетна політика є справді ефективним методом розвитку оборонної промисловості, що стимулює іноземні інвестиції та міжнародну торгівлю, і може бути використана у повоєнній стратегії розвитку ВПК України [47, 55].

Розглядаючи оборонний сектор провідних країн Європейського Союзу, можна зробити висновок, що більшість технологічних оборонних гігантів є великими інтегрованими структурами на національному та транснаціональному рівнях, які утворилися внаслідок злиттів та поглинань. Самостійні підприємства функціонують вкрай рідко, адже фокус робиться на кооперації та об'єднанні виробничих, наукових і фінансових ресурсів. Також держави намагаються підтримувати прозорість ринку озброєнь, зокрема, шляхом чіткого регулювання підприємств ОПК та жорсткого експортного контролю продажу оборонної продукції згідно з укладеними міжнародними контрактами [47].

Тож, дослідивши іноземний досвід країн, можемо розглядати перспективні напрями та заходи для оборонної промисловості України в повоєнний період. Одним із першочергових завдань ВПК має бути розвиток та нарощення кооперації з іноземними партнерами для переймання ефективного досвіду та для розробки озброєнь і військової техніки відповідно до стандартів НАТО. Для оборонно-промислового комплексу України цей шлях є можливістю інтегруватися у сферу міжнародної воєнно-технічної політики, пристосуватися до нових сучасних вимог та умов виготовлення зброї, розвинути пріоритетні напрями модернізації даної галузі промисловості, підвищити свою військову міць задля підтримання національної безпеки, а також розширити власні виробничі потужності. До того ж, за моделлю європейських виробників ОВТ українські оборонні підприємства

приватної власності можуть масштабуватися шляхом злиття або поглинання з міжнародними компаніями-партнерами та перетворення у транснаціональну структуру.

На сьогоднішній день вже є підписана угода Державним концерном «Укроборонпром» та Міжурядовою агенцією оборонної співпраці (AMOS) при Міністерстві оборони Чеської Республіки про створення спільного оборонного кластеру. За словами директора департаменту з правових питань Концерну Данііла Федорчука «цією угодою Україна зафіксувала наміри розвивати всебічне партнерство українських та чеських оборонних підприємств зі спільного виробництва військової техніки, боєприпасів різних калібрів, створення сервісних хабів з обслуговування та ремонту ОВТ, а також співпрацю у сфері високих технологій. Взаємодія охоплюватиме створення спільних науково-дослідних центрів, а також нових виробничих потужностей як у Чехії, так і в Україні. Підписання угоди з AMOS закладає фундамент для подальших договорів між підприємствами оборонного комплексу на реалізацію спільних коопераційних планів» [52].

На мою думку, серед найперспективніших напрямів кооперації з міжнародними партнерами може бути створення:

- новітніх засобів розвідки, систем супутникової навігації, радіолокаційної та радіоелектронної техніки, кібер-захисту та автоматизованих систем;
- бронетанкового озброєння нового покоління з виносним бойовим модулем та сучасними засобами маскування;
- роботизованих, автономних і дистанційно керованих зразків ОВТ різного призначення та базування;
- далекобійних та високоточних засобів ураження, включаючи снаряди підвищеної ефективності та сучасні реактивні системи залпового вогню;
- багатоцільових бойових літаків, оснащених новітнім оптико-електронним обладнанням для можливості виконання завдань за умов обмеженої видимості, авіаційними засобами ураження та цифровими прицільно-навігаційними комплексами;

- інноваційних систем протиповітряної оборони, що охоплює зенітно-ракетні комплекси різної дальності і дії та керовані ракети до них, які здатні повноцінно закрити повітряний простір;
- сучасного військово-морського озброєння, особливо засобів берегової охорони (берегові ракетні комплекси та ракети до них), розвідувальних та десантно-штурмових катерів, підводних човнів;
- новітніх інформаційних засобів для боротьби в умовах розгортання гібридної війни [44, 56].

Для реалізації даних цілей необхідним є значне фінансування у наукову складову оборонної промисловості, що забезпечить активізацію прикладних досліджень у різних науково-технічних напрямках. Крім розробки повністю нових зразків озброєнь, ці наукові надбання варто також застосувати у контексті модернізації вже існуючої техніки для продовження її життєвого циклу та подальшої більш ефективної експлуатації. Це допоможе усунути проблему застарілості озброєнь та імплементувати технології п'ятого або навіть шостого поколінь. Зокрема, науковці розглядають використання нанотехнологій та наноматеріалів для оснащення військової техніки, що може підвищити рівень її надійності; для зниження рівня помітності ОВТ у радіолокаційному спостереженні; для енергетичних систем, що дозволять лагодити пошкоджені поверхні броньованої або авіаційної техніки; для бойового екіпірування військовослужбовців, що збільшить їхню захищеність від зовнішніх впливів; для створення засобів хімічного, біологічного та радіаційного захисту [57].

Одним з перспективних «нішевих» ринків, де Україна має всі шанси зайняти передові позиції, є ринок безпілотних літальних апаратів та ударних дронів. Із початком російської агресії у 2014 р. даний сегмент почав активно розвиватися, а з кожним роком з'являлося все більше нових виробників та зразків. Наприклад, в арсеналі Збройних Сил України представлено БПЛА «Фурія», «Лелека-100» Raybird-3, «Сокіл-300», «Горлиця», «Обрій», SHARK та ін. До того ж, за ініціативою Міністерства цифрової трансформації України, Генерального штабу ЗСУ та платформи UNITED24 було запущено проєкт «Армія дронів» для

забезпечення Сил оборони на полі бою. Однією з цілей проєкту є масштабування українського ринку БПЛА і підтримка вітчизняних виробників дронів шляхом спрощення бюрократичних процедур [58].

Під час повномасштабного російського вторгнення Україна зіткнулася з небезпечною проблемою, а саме близько 30% замінованої території. Це спричинило загибель багатьох цивільних осіб та піротехніків. Тому актуальним є також переймання зарубіжного досвіду у розробці сучасної інноваційної техніки для розмінування. Варто зробити акцент на автономних спеціальних зразках, таких як роботи-собаки, що зможуть самостійно знаходити та ліквідовувати вибухонебезпечні предмети. Дана розробка може зробити очищення наших територій більш швидким та ефективним, а також убезпечити життя саперів.

Серед інших рекомендацій та перспективних заходів для перетворення українського ОПК у потужного гравця світового ринку озброєнь, на мою думку, слід звернути особливу увагу на наступні:

- 1) створення зразків ОВТ власного виробництва, які будуть аналогами іноземної зброї, отриманої від партнерів в якості військової допомоги, що продемонструвала високу ефективність на полі бою (БПЛА «Bayraktar TB2», системи ППО MIM-104 «Patriot» та «NASAMS», РСЗВ M142 «HIMARS», танки «Leopard 2» та «Challenger 2», бойові машини «Stryker» та «Bradley», ПТРК «Javelin» та «NLAW» тощо);

- 2) оновлення інституційної бази оборонно-промислового комплексу;

- 3) утворення спеціалізованої установи, яка б займалася проведенням передових оборонних дослідницьких проєктів (за прикладом американського агентства DARPA);

- 4) створення Міжурядової агенції при Міністерстві оборони України, яка б займалася питаннями співпраці з іноземними партнерами в галузі оборонної промисловості;

- 5) розробка екосистеми науково-дослідних інститутів військових технологій, які працюватимуть у тісній взаємодії;

6) удосконалення нормативно-правової бази у сфері функціонування державних і приватних підприємств;

7) запуск програм страхування інвестиційних ризиків в ОПК;

8) розвиток різноманітних форм міжнародного оборонного співробітництва (виробництво ОВТ за ліцензією, спільні підприємства, інвестування в розробку і виробництво);

9) імплементація офсетної політики при імпорті товарів військового призначення, яка передбачала б накладання певних зобов'язань на країну-експортера у вигляді інвестицій в економіку України, організації спільного виробництва, передачі військових технологій та ноу-хау тощо;

10) розробка програм надання грантів громадянам України на розвиток власного бізнесу за презентацію інноваційних ідей та винаходів в оборонній сфері;

11) модернізація системи експортного контролю, що включатиме, зокрема, спрощення процедури надання дозволу на здійснення зовнішньоекономічної діяльності підприємствам як державної, так і приватної форм власності;

12) активізація широкого інструментарію економічної дипломатії в оборонній сфері, а саме створення військово-технічних представництв в інших країнах для просування інтересів вітчизняних підприємств-виробників озброєнь, організація торговельних ярмарок та виставок для презентації сучасних українських зразків ОВТ тощо;

13) підтримка спекекспортерів, що має включати впровадження державного стимулювання експорту озброєнь та військової техніки шляхом надання експортного кредитування та субсидій;

14) проведення політики диверсифікації експорту зброї, яка полягає у розширенні товарної номенклатури за рахунок сучасних українських розробок та географічної експансії шляхом виходу на нові перспективні ринки;

15) збалансування системи державних оборонних замовлень, зокрема, встановлення фокусу на довгострокове планування та впровадження ефективної моделі ціноутворення.

3.3 Моделювання конкурентних позицій ДК «Укрспецекспорт» на світовому ринку озброєнь

В умовах наявних внутрішніх та зовнішніх загроз, а також геополітичної напруженості у світі, питання фінансового стану та конкурентоспроможності підприємств оборонно-промислового комплексу України під час війни потребує особливо гострої уваги. Для оцінки фінансової безпеки на основі низки показників я обрала Державну компанію «Укрспецекспорт», оскільки вона є основною рушійною силою зовнішньоекономічної діяльності українського ОПК.

За інформацією з офіційного сайту ДК «Укрспецекспорт» є уповноваженим державою посередником у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності у сфері експорту та імпорту продукції і послуг військового, спеціального та подвійного використання, які підлягають експортному контролю, а також товарів, які містять відомості, що становлять державну таємницю. Вона була створена 9 жовтня 1996 р. й об'єднала в собі на правах дочірніх підприємств зовнішньо-торговельні організації «Укрінмаш», «Прогрес» та «Укроборонсервіс». До головних напрямків діяльності ДК «Укрспецекспорт» належать:

- участь у формуванні і розміщенні та виконання державного замовлення з експорту та імпорту озброєння, військової і спеціальної техніки;
- надання представницьких послуг українським та іноземним підприємствам і організаціям у здійсненні зовнішньоекономічних операцій;
- сприяння розробленню та впровадженню у виробництво новітніх досягнень науки і техніки, прогресивних технологічних процесів;
- провадження інвестиційної діяльності за рахунок власних і залучених коштів;
- надання інженерно-консультаційних та транспортно-експедиційних послуг;
- надання маркетингових, рекламних, консультаційних і посередницьких послуг у зовнішній та внутрішній торгівлі;

- організація і проведення переговорів з резидентами, нерезидентами та укладення відповідних договорів (контрактів);
- організація та проведення конференцій, симпозіумів, виставок, аукціонів (тендерів), у тому числі міжнародних тощо [59].

У табл. 3.6 відображено результати показників, що характеризують стан платоспроможності, ліквідності, рентабельності, прибутковості та ділової активності Державної компанії «Укрспецекспорт», а також її взаємодії із зовнішнім середовищем впродовж останніх 3 років. Всі розрахунки проведено на основі Звітів про фінансовий стан та Звітів про фінансові результати підприємства за 2020-2022 рр., які розміщені на офіційному сайті ДК «Укрспецекспорт» у розділі інформації про господарську діяльність.

Таблиця 3.6 – Показники фінансового стану ДК «Укрспецекспорт» за 2020-2022 рр.

Назва показника	Формула для розрахунку	2020	2021	2022
Показники ліквідності та платоспроможності підприємства				
Поточна ліквідність (Current Ratio)	Поточна ліквідність = Оборотні активи / Короткострокові зобов'язання x 100%	115%	114%	104%
Абсолютна ліквідність (Cash Ratio)	Абсолютна ліквідність = Грошові кошти / Короткострокові зобов'язання x 100%	20,6%	20,4%	4,3%
Коефіцієнт автономії (Equityto-Assets)	Коефіцієнт автономії = Власний капітал / Активи x 100%	16,5%	16,5%	5,1%
Показники рентабельності та прибутковості підприємства				
Рентабельність активів (Return on Assets - ROA)	ROA = Чистий прибуток / Активи x 100%	4,8%	2%	0,23%
Рентабельність оборотних активів (Return on Current Assets - RCA)	RCA = Чистий прибуток / Оборотні засоби x 100%	5%	2,1%	0,23%
Чиста маржа (Net Profit Margin - NPM)	NPM = Чистий прибуток / Виручка x 100%	1,4%	6,1%	0,21%
Рентабельність сумарних активів (Return on Total Assets - ROTA)	ROTA = Операційний прибуток / Активи x 100%	5,6%	2,5%	0,45%
Показники ділової активності підприємства				
Оборотність активів (Total Assets Turnover)	Оборотність активів = Виручка / Середньорічні активи	0,35	0,34	17,2

Продовження таблиці 3.6

Оборотність робочого капіталу (Working Capital Turnover)	Оборотність робочого капіталу = Виручка / Середньорічний робочий капітал	3176	2,85	31,7
Оборотність дебіторської заборгованості (Receivables Turnover)	Оборотність дебіторської заборгованості = Виручка / Середньорічна дебіторська заборгованість	0,53	0,5	2,2
Показники стану взаємодії із зовнішнім середовищем				
Відносний приріст виручки підприємства за рік	Відносний приріст виручки за рік = (Виручка - Минулорічна виручка) / Минулорічна виручка x 100%	-42,7%	2%	1100%
Сукупний середньорічний темп зростання виручки (CAGR)	$CAGR = ((\text{Виручка} / \text{Виручка 3 роки тому})^{(1/3)} - 1) \times 100\%$	-	-	312,3%

Джерело: розроблено автором за даними [47, 59].

Таким чином, проаналізувавши динаміку основних фінансових показників ДК «Укрспецекспорт» за вказаний період, можна зробити висновок, що фінансовий стан підприємства є не досить стабільним, особливо за останній рік. За отриманими коефіцієнтами ліквідності компанія була здатна погашати свої короткострокові зобов'язання терміном до одного року за рахунок оборотних активів та навіть грошових коштів і їх еквівалентів. Проте, у 2022 р. коефіцієнт абсолютної ліквідності значно впав до 4,3%, що є нижче оптимального значення. Це відбулося через суттєве зростання поточних зобов'язань з 5,1 млрд грн до 20,9 млрд грн за рік, у той час, як обсяги грошових коштів скоротилися з 1,1 млрд грн до 900,8 млн грн. За коефіцієнтом автономії ДК «Укрспецекспорт» не є фінансово незалежною, адже частка власного капіталу в загальній сумі вкладених коштів у 2020-2021 рр. становила 16,5%, а у 2022 р. – лише 5,1%.

За весь проаналізований період підприємство було рентабельним та прибутковим, хоча у 2022 р. показники продемонстрували суттєвий спад і не перевищували 1% через низький рівень чистого прибутку. Показники ділової активності суттєво зросли за останній рік через масштабні обсяги виручки, яка за показником відносного приросту збільшилась в 11 разів з 2 млрд грн до 24,2 млрд

грн. Загалом сукупний середньорічний темп зростання виручки за 3 роки склав 312,3%.

Для покращення подальшого фінансового стану і конкурентних позицій Державної компанії «Укрспецекспорт» на світовому ринку озброєнь можна розглянути наступні шляхи:

1. Розширення асортименту продукції військового та подвійного призначення з подальшим ремонтом або модернізацією, що дозволить їй залучати нових замовників на довгостроковій основі та збільшувати доходи.

2. Вихід на нові перспективні ринки збуту, особливо в регіонах Близького Сходу та Азії, де зосереджені найбільші країни-імпортери зброї та військової техніки.

3. Розвиток новітніх технологій через збільшення інвестицій у сферу дослідження та розробки для створення інноваційних конкурентних продуктів.

4. Оптимізація витрат завдяки впровадженню ефективніших методів управління фінансами. Наприклад, імплементація електронних систем управління, зменшення чисельності персоналу та оптимізація логістики.

5. Розвиток маркетингових стратегій та використання нових маркетингових інструментів для залучення замовників.

6. Вклад у розвиток кадрового потенціалу через розробку власної системи винагород для працівників, що за місячними або річними результатами перевищують норму виконання праці, а також через розширення повноважень працівників для генерації ідей і пропозицій щодо покращення роботи та імплементації інноваційних технологій і підходів до виробництва продукції.

7. Залучення інвестицій для розвитку та збільшення обсягів виробництва.

ВИСНОВКИ

Відповідно до мети і завдань дослідження проведена робота дає змогу зробити наступні висновки:

1. На основі аналізу праць українських та зарубіжних науковців було поглиблено розуміння сутності поняття «озброєння та військової техніки», що включає в себе будь-які системи озброєння, транспортні засоби та загальні обладнання чи інструменти, призначені для використання Збройними Силами держави для допомоги у виконанні бойових завдань. Основними вимогами до ОВТ є надійність та здатність працювати в різних ситуаціях; мобільність та легкість у транспортуванні; відповідність очікуваним параметрам продуктивності; легкість в обслуговуванні та ремонті в польових умовах з наявністю доступних запасних частин та технічної підтримки; безпечність в експлуатації тощо.

2. Вивчивши різні класифікації озброєнь було виявлено, що найбільш поширеною є розподіл за видом, а саме на легке озброєння, артилерію, важке озброєння і техніку, ракетні комплекси, авіацію і системи протиповітряної оборони, морське озброєння, радіолокаційні системи тощо. Також зброю прийнято класифікувати за функцією, радіусом дії, калібром, базуванням і технологією. До того ж, було виокремлено сім етапів життєвого циклу всіх категорій озброєнь, які включають розробку концепції, проєктування, виробництво, експлуатацію, технічне обслуговування та ремонт, модернізацію та утилізацію.

3. У ході дослідження було визначено основні фактори, які впливають на конкурентоспроможність оборонно-промислових комплексів країн, а саме обсяги державного фінансування та контролю, використання інноваційних технологій у виробництві ОВТ, унікальність технічних параметрів військової продукції, система управління ВПК на всіх рівнях, відносини із замовниками на довгостроковій основі.

4. Контроль світового ринку зброї та військової техніки відбувається на основі стандартів та норм, закладених у низці міжнародних договорів та угод.

Виходячи з них, основними видами заходів, що застосовуються світовою спільнотою для регулювання ринку, є роззброєння (скорочення або ліквідація військового потенціалу держави), обмеження обсягів ОВТ (зменшення кількості або виду зброї) та нерозповсюдження (запобігання поширенню зброї масового знищення). Прозорість торговельних операцій між країнами світу, що необхідна для ефективного регулювання світового ринку озброєнь, насамперед забезпечується такими джерелами, як База даних про трансфер озброєнь Стокгольмського інституту дослідження проблем миру, Реєстр звичайних озброєнь ООН, Міжнародний інститут стратегічних досліджень, Міжнародне інформаційне видавництво Jane's, Дослідницька служба Конгресу США та Центр оборонної інформації.

5. Аналіз тенденцій розвитку світового оборонного виробництва показав, що безпосередній вплив на дану галузь економіки будь-якої держави здійснюють обсяги військових витрат, які у 2021 р. оцінювалися у 2006,6 млрд дол. США. Вони зосереджувалися переважно у двох з п'яти регіонів світу – в Америці (42,2%) й Азії та Океанії (27,6%). Провідними країнами за даним показником були США, Китай, Індія та Росія. Що стосується світових компаній-виробників озброєнь, продажі перших ста лідерів у рейтингу у 2021 р. склали 592 млрд дол. США. Компаніями з найбільшим доходом стали американські Lockheed Martin Corp., Raytheon Technologies, Boeing, Northrop Grumman Corp. та General Dynamics Corp.

6. Після маркетингового дослідження міжнародної торгівлі зброєю та військовою технікою було визначено, що в останні п'ять років прослідковується зменшення поставок основних озброєнь до таких регіонів, як Африка (-40%), Америка (-21%), Азія та Океанія (-7,5%) і Близький Схід (-8,8%). Обсяги експорту п'яти провідних експортерів зброї та військової техніки за 2018-2022 рр. – США, Росії, Франції, Китаю і Німеччини – склали понад $\frac{3}{4}$ усього загального світового експорту. Основними експортними категоріями ОВТ були авіація (46%), ракети (14%), військово-морське озброєння (13%) та бронетехніка (10%). Щодо імпорту зброї, у період останніх років у п'ятірку провідних реципієнтів ввійшли Індія, Саудівська Аравія, Катар, Австралія та Китай. У результаті повномасштабного

вторгнення військ Російської Федерації Україна стала третім найбільшим імпортером озброєнь у 2022 р.

7. Аналіз змін, які відбулися в українському оборонно-промисловому комплексі за період незалежності, продемонстрував, що держава не проводила ефективних політик реформування ОПК, що призвело до його занепаду та застарілості. Однією з причин виснаження впродовж багатьох років був продаж значної кількості запасів озброєнь за кордон, зокрема, за роки незалежності Україна експортувала 1735 танків, 1970 бойових броньованих машин, 359 бойових літаків, 193 бойових вертольотів та 4735 ракет.

8. Провівши оцінку стану військово-промислового комплексу України, було визначено, що наразі в оборонній сфері функціонує 118 державних підприємств (24%), 343 приватних підприємства (69%) та 35 фізичних осіб-підприємців (7%). Компанією державної форми власності з найбільшим чистим доходом у 2020 р. стало ДП «Антонов» обсягом 7,5 млрд грн, а підприємством приватної форми власності – АТ «Мотор Січ» з доходом 11,4 млрд грн. Серед основних проблем діяльності оборонних підприємств було виділено концентрацію їх зусиль на ремонті вже застарілої радянської техніки, замість переорієнтації на власні високотехнологічні розробки, які відповідають стандартам НАТО; обмежене фінансування галузі; недосконале регуляторне середовище, включаючи незбалансованість процесів державних оборонних замовлень тощо.

9. Базуючись на аналізі проблем та викликів військово-промислового комплексу України, було запропоновано рекомендації та перспективні заходи для його модернізації, серед яких пріоритетним є створення зразків ОВТ власного виробництва, які будуть аналогами іноземної зброї, ефективної на полі бою; утворення спеціалізованої установи з військових технологій; розвиток різноманітних форм міжнародного оборонного співробітництва; імплементація офсетної політики при імпорті товарів військового призначення тощо.

10. На основі фінансової звітності ДК «Укрспецекспорт» здійснено оцінку її фінансового стану, а також запропоновано шляхи покращення конкурентних позицій підприємства на світовому ринку озброєнь і військової техніки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Проект Закону України «Про розроблення та виробництво озброєння, військової і спеціальної техніки» від 15 березня 2017 року [Електронний ресурс] // Кабінет Міністрів України – Режим доступу до ресурсу: <https://ips.ligazakon.net/document/view/NT3166>.
2. Наказ №18 «Про затвердження Інструкції про порядок використання річних норм витрати ресурсів ракетно-артилерійського озброєння в мирний час» від 11 січня 2013 року [Електронний ресурс] // Міністерство оборони України – Режим доступу до ресурсу: https://zakononline.com.ua/documents/show/139819_139819.
3. Коцовський В. Географія виробництва і продажу озброєння в Україні / В. Коцовський, Н. Таранова // Магістерські студії Географічного факультету ТНПУ ім. В. Гнатюка: збірник наукових праць / В. Коцовський, Н. Таранова. – Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2020. Вип. 1 (3). – С. 74–78.
4. Матюшенко І. Світовий ринок озброєнь: перспективи для України [Електронний ресурс] / І. Матюшенко, К. Катерина // Проблеми економіки. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2011-1_0-pages-32_40.pdf.
5. Military Equipment: A Guide to Condition Tags [Електронний ресурс] // Creative Safety Supply – Режим доступу до ресурсу: <https://www.creativesafetysupply.com/articles/military-equipment/?queryID=d840f2ed3cfafa048a781e9f972ecf37>.
6. Довідник з озброєння і військової техніки [Електронний ресурс] // Ukrainian Military Pages. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrmilitary.com/p/weapons-and-military-equipment.html>.

7. Worldwide Equipment Guide. Volume 1: Ground Systems [Електронний ресурс] // TRADOC. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/1f/WorldwideEquipmentGuide_2015_Ground_Systems.pdf.
8. Worldwide Equipment Guide. Volume 2: Air and Air Defense Systems, 2016. – 416 с. – (TRADOC).
9. Worldwide Equipment Guide. Volume 3: Naval Systems [Електронний ресурс] // TRADOC. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://ia800809.us.archive.org/31/items/USArmyWorldwideEquipmentGuide2015/USArmy-WorldwideEquipmentGuide-3.pdf>.
10. Науково-методичні підходи до аналізу воєнно-технічних і техніко-економічних аспектів життєвого циклу зразків озброєння та військової техніки / [І. В. Павловський, І. Б. Чепков, В. К. Борохвостов та ін.]. // Наука і оборона. – 2017. – №2. – С. 43–51.
11. Потьомкіна М. Теоретико-правові засади господарських правовідносин у сфері оборонної промисловості України [Електронний ресурс] / Марія Потьомкіна // Підприємництво, господарство і право. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/2/12.pdf>.
12. Аванесова Н. Стратегічна платформа економічного розвитку підприємств оборонно-промислового комплексу України [Електронний ресурс] / Н. Аванесова, Т. Колодяжна, Г. Семенова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/20_1_2018ua/3.pdf.
13. Nzeribe S. The Military Industrial Complex: a Catalyst for Conflicts and Wars [Електронний ресурс] / S. Nzeribe, M. Imam // Journal of Social Development. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://platform.almanhal.com/Reader/Article/117674>.
14. Qureshi F. The Military Industrial Complex and its typology in the context of its political framework [Електронний ресурс] / Faisal Ahmad Qureshi // International

- Journal of Political Science and Development. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.academicresearchjournals.org/IJPSD/PDF/2018/July/QURESHI.pdf>.
15. Книжник К. Ключові фактори забезпечення конкурентоспроможності оборонно-промислового комплексу України / К. Книжник, В. Голюк. // Актуальні проблеми економіки та управління. – 2021. – №15. – С. 21–28.
 16. Global Firepower 2023 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.globalfirepower.com/>.
 17. Усаченко О. Досвід державного регулювання реформування оборонно-промислового комплексу США та ЄС [Електронний ресурс] / О. Усаченко // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/7_2019/26.pdf.
 18. The Defense-Industrial Complex as the Basis of the National Security of the State / D.Zhuravlov, V. Anishchuk, D. Chyzhov, V. Pashynskiyi. // Journal of Security and Sustainability Issues. – 2020. – №9. – С. 829–842.
 19. Аванесова Н. Аналітичний погляд на експортні перспективи ОПК України у контексті глобального ринку озброєнь / Н. Аванесова, Т. Колодяжна. // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2018. – №64. – С. 109–117.
 20. Гонак І. Дослідження особливостей економічного суперництва на світових ринках зброї: світ і Україна / І. Гонак. // Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка. – 2017. – №27. – С. 246–254.
 21. HandWiki Z. Arms Industry [Електронний ресурс] / Zhu HandWiki // Scholarly Community Encyclopedia. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://encyclopedia.pub/entry/29871>.
 22. SIPRI YEARBOOK 2022 Armaments, Disarmament and International Security [Електронний ресурс] // Stockholm International Peace Research Institute. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: https://www.sipri.org/sites/default/files/2022-06/yb22_summary_en_v3.pdf.
 23. SIPRI Arms Embargoes Database [Електронний ресурс] // Stockholm International Peace Research Institute – Режим доступу до ресурсу: <https://www.sipri.org/databases/embargoes>.

24. Вассенаарська домовленість [Електронний ресурс]. – 1996. – Режим доступу до ресурсу: <https://vienna.mfa.gov.ua/ustanovi-oon-u-vidni/vassenaarska-domovlenist>.
25. The Arms Trade Treaty [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://thearmstradetreaty.org/>.
26. How Big is the International Arms Trade? [Електронний ресурс] // World Peace Foundation. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://sites.tufts.edu/wpf/files/2018/08/How-big-is-the-International-Arms-Trade-20180725-f.pdf>.
27. Пустовійт Р. Ф. Військові витрати та їх вплив на національну економіку [Електронний ресурс] / Р. Ф. Пустовійт // Фінанси України. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://csbc.edu.ua/documents/teacher/ns_8.pdf.
28. SIPRI Military Expenditure Database [Електронний ресурс] // Stockholm International Peace Research Institute – Режим доступу до ресурсу: <https://milex.sipri.org/sipri>.
29. SIPRI YEARBOOK 2021 Armaments, Disarmament and International Security [Електронний ресурс] // Stockholm International Peace Research Institute. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: https://sipri.org/sites/default/files/SIPRI_2021_ukr.pdf.
30. SIPRI Arms Industry Database [Електронний ресурс] // Stockholm International Peace Research Institute – Режим доступу до ресурсу: <https://www.sipri.org/databases/armsindustry>.
31. Lockheed Martin Corporation [Електронний ресурс] // Офіційний сайт – Режим доступу до ресурсу: <https://www.lockheedmartin.com/en-us/index.html>
32. Raytheon Technologies [Електронний ресурс] // Офіційний сайт – Режим доступу до ресурсу: <https://www.rtx.com/>.
33. BAE Systems [Електронний ресурс] // Офіційний сайт – Режим доступу до ресурсу: <https://www.baesystems.com/en/home>.
34. Wezeman P. Trends in international arms transfers, 2022 [Електронний ресурс] / P. Wezeman, J. Gadon, S. Wezeman // Stockholm International Peace Research

- Institute. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: https://www.sipri.org/sites/default/files/2023-03/2303_at_fact_sheet_2022_v2.pdf.
35. SIPRI Arms Transfers Database [Електронний ресурс] // Stockholm International Peace Research Institute – Режим доступу до ресурсу: <https://www.sipri.org/databases/armstransfers>.
36. Збройні Сили України: від «радянської шинелі» до стрижня нації [Електронний ресурс] // УКРІНФОРМ. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-antifake/3363664-zbrojni-sili-ukraini-vid-radanskoi-sineli-do-strizna-nacii.html>.
37. 29 років безпеки та оборони України: від спадщини СРСР до НАТО [Електронний ресурс] // Defense Express. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://defence-ua.com/army_and_war/bezpeki_ta_oborona_ukrajini_vid_nasliddja_srsr_do_nato-1473.html.
38. Сальнікова О. Ф. Роль оборонно-промислового комплексу в системі національної безпеки / О. Ф. Сальнікова. // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2014.
39. Договір про звичайні збройні сили в Європі [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_314#Text.
40. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text.
41. Шевцов А. І. Актуальні проблеми реструктуризації оборонно-промислового сектору економіки України / А. І. Шевцов, Р. В. Боднарчук. // Стратегічні пріоритети. – 2013. – С. 127–134.
42. Державна програма реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу на період до 2010 року [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/5506056>.
43. Горбулін В. Створення ДК «Укроборонпром» як початок формування дієвого ядра ОПК / В. Горбулін, В. Шеховцов. // Наука і оборона. – 2013. – С. 27–31.

44. Річний звіт за 2020 рік [Електронний ресурс] // ДК «Укроборонпром». – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://ukroboronprom.com.ua/documents/normativno-pravovi-akti/ricnii-zit-za-2020-rik>.
45. РНБО повідомила, скільки витратили на оборону у 2022 році [Електронний ресурс] // Суспільне Новини – Режим доступу до ресурсу: <https://suspilne.media/354444-rnbo-povidomila-skilki-vitratili-na-oboronu-u-2022-roci/>.
46. Обсяги міжнародних передач озброєнь [Електронний ресурс] // Державна служба експортного контролю України – Режим доступу до ресурсу: <https://www.dsecu.gov.ua/ua/obsiagy-peredach-ozbroyen>.
47. Толок П. О. Фінансова безпека підприємств оборонної галузі України у взаємодії із суб'єктами зовнішнього середовища : дис. канд. ек. наук : 21.04.02 / Толок П. О. – Київ, 2019. – 270 с.
48. Постанова Кабінету Міністрів України від 9 березня 2022 р. № 237 «Деякі питання діяльності Державного концерну «Укроборонпром» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/237-2022-%D0%BF#Text>.
49. Ожогіна О. Безпілотники, далекобійна зброя та натівські снаряди: що виготовляє Україна під час війни [Електронний ресурс] / О. Ожогіна. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: https://24tv.ua/economy/oboronni-pidpriyemstva-ukrayini-pid-chas-viyini-zasnovano-novi_n2250745.
50. Зброя та військова техніка: які вітчизняні компанії в ТОПі за виручкою та часткою експорту в 2020-му році? [Електронний ресурс] // YouControl – Режим доступу до ресурсу: <https://youcontrol.com.ua/data-research/zbroia-ta-viyskova-tekhnika/>.
51. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 червня 2021 року «Про Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372/2021#Text>.

52. Розвиток ОПК для України – це питання виживання [Електронний ресурс] // ДК «Укроборонпром» – Режим доступу до ресурсу: <https://ukroboronprom.com.ua/news/rozvitok-opk-dlya-ukrayini-ce-pitannya-vizivannya>.
53. Шварц Д. В «Укроборонпромі» розповіли, що зміниться для концерну після його перетворення [Електронний ресурс] / Д. Шварц // Інформаційне агентство «УНІАН» – Режим доступу до ресурсу: <https://www.unian.ua/economics/finance/v-ukroboronpromi-rozpovili-shcho-zminitsya-dlya-koncernu-pislya-yogo-peretvorenniya-12190188.html>.
54. Укроборонпром показав перспективну структуру державного сектору ОПК [Електронний ресурс] // Ukrainian Military Pages – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrmilitary.com/2021/11/uop-subholdingi.html>.
55. Дідур О. Про «таємниці» модернізації військово-промислового комплексу в світі [Електронний ресурс] / О. Дідур // АРМІЯІНFORM – Режим доступу до ресурсу: <https://armyinform.com.ua/2020/11/04/pro-tayemnyczy-modernizacziyi-vijskovo-promyslovogo-kompleksu-v-sviti/>.
56. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 червня 2017 р. № 398-р «Про схвалення Основних напрямів розвитку озброєння та військової техніки на довгостроковий період» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398-2017-%D1%80#Text>.
57. Академік Горбулін розповів про можливості розвитку воєнно-технологічної сфери України [Електронний ресурс] // Інформаційне агентство «Оборонно-промисловий кур'єр» – Режим доступу до ресурсу: <https://opk.com.ua/%d0%b0%d0%ba%d0%b0%d0%b4%d0%b5%d0%bc%d1%96%d0%ba-%d0%b3%d0%be%d1%80%d0%b1%d1%83%d0%bb%d1%96%d0%bd-%d1%80%d0%be%d0%b7%d0%bf%d0%be%d0%b2%d1%96%d0%b2-%d0%bf%d1%80%d0%be-%d0%bc%d0%be%d0%b6%d0%bb%d0%b8/>.
58. Проєкт «Армія дронів» законтрактував для Сил оборони вже 1600 безпілотників — Федоров [Електронний ресурс] // hromadske – Режим доступу

до ресурсу: <https://hromadske.ua/posts/proyekt-armiya-droniv-zakontraktuvav-dlya-sil-oboroni-vzhe-1600-bezpilotnikov-fedorov>.

59. Офіційний сайт Державної компанії «Укрспецекспорт» [Електронний ресурс] –

Режим доступу до ресурсу: <https://ukrspecexport.com/>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Огляд зарубіжної літератури

1. Worldwide Equipment Guide. Volumes 1-3, 2016. – с. 1143 – (Department of the Army/ United States Army Training and Doctrine Command/ TRADOC G-2 Leavenworth).

The Worldwide Equipment Guide was developed to support the TC 7-100 series and all OPFOR portrayal in training simulations (constructive, virtual, live, and gaming). The equipment portrayed in this WEG represents military systems, variants, and upgrades that U.S. forces may encounter now and in the foreseeable future. The authors continually analyze real-world developments, capabilities, and trends to guarantee that the OPFOR remains relevant. The WEG describes the spectrum of worldwide equipment and system trends in the Complex Operational Environment (COE). Published in three volumes, (Ground; Airspace & Air Defense Systems; Naval & Littoral Systems) the WEG is the approved document for OPFOR equipment data used in U.S. Army training.

2. Nzeribe S. The Military Industrial Complex: a Catalyst for Conflicts and Wars / S. Nzeribe, M. Imam., 2018. – 73-82 с. – (Department of International Relations and Diplomacy, Baze University Abuja Nigeria).

This paper brings to the fore the business and commercial aspect of the Military Industrial Complex (MIC) the world over and in particular the United States of America, as a catalyst and instigator of conflict and wars all over the world. The owners of the MICs have integrated into government and wield enormous powers and influence in the areas of national security, foreign policy, economy and defence matters. This research explores the obvious over-bearing influence of MIC in nudging and steering the world towards one crises after another just because of their self-serving ideology which is 'profit' at the expense of peace. This paper aims to create awareness of the activities of MIC and add to the not so much literature in existence about it.

3. Qureshi F. The Military Industrial Complex and its typology in the context of its political framework / Faisal Ahmad Qureshi., 2018. – 123-130 с. – (International Journal of Political Science and Development/ Jawaharlal Nehru University, New Delhi, India).

“Military Industrial Complex” refers to the partnership between the military and the industry of a given country. The earlier industrial advancement in the western world, and a need for the sophisticated technologies for military to improve its capabilities laid the ground of a complimentary partnership between the military and industry of the western countries. An actualization of such a partnership occurred in the 20th century during the two world wars. However, after the end of colonialism in mid-20th century, the emergence of new countries on the globe stimulated the industrial infrastructures and technological advancement. The partnership between the military and industry has led to the emergence of two different forms of “Military Industrial Complex” in two contrasting political systems i.e. Democratic & Authoritarian. So, the central objective of this study is to put forth an explanatory research into a typology of the phenomenon of “Military Industrial Complex”.

4. The Defense-Industrial Complex as the Basis of the National Security of the State / D.Zhuravlov, V. Anishchuk, D. Chyzhov, V. Pashynskiy., 2020. – 829-842 с. – (Journal of Security and Sustainability Issues).

The article examines the concept of the defense-industrial complex as the basis of the national security of the state, peculiarities of its structure and functioning in different countries of the world, as well as issues related the current state and reforms in Ukraine. In particular, the essence of the concept of defense-industrial complex is determined by researching the scientific points of view of both foreign and Ukrainian scientists. Peculiarities of the structure and functioning of the defense-industrial complex in countries like the USA, France, Italy, Great Britain, Sweden, China, India and Germany were studied. It was shown which state organs in Ukraine are responsible for production and supply of weapons and military equipment. The legal status of the State Concern “Ukroboronprom” as an important component of the defense-industrial complex of Ukraine has been determined.

5. SIPRI YEARBOOK 2022 Armaments, Disarmament and International Security, 2022. – 28 с. – (Stockholm International Peace Research Institute).

SIPRI is an independent international institute dedicated to research into conflict, armaments, arms control and disarmament. Established in 1966, SIPRI provides data, analysis and recommendations, based on open sources, to policymakers, researchers, media and the interested public. SIPRI Yearbook 2022 presents a combination of original data in areas such as world military expenditure, international arms transfers, arms production, nuclear forces, armed conflicts and multilateral peace operations with state-of-the-art analysis of important aspects of arms control, peace and international security. This booklet summarizes the contents of SIPRI Yearbook 2022 and provides samples of the data and analysis that it contains.

6. SIPRI Arms Embargoes Database. – (Stockholm International Peace Research Institute).

Arms embargoes are a type of sanction that can be used to coerce states and non-governmental actors to improve their behavior in the interests of international peace and security. This archive contains information on all multilateral arms embargoes that have been implemented by an international organization, such as the EU or UN, or by a group of nations. It includes both legally binding embargoes and those that are solely political commitments. It provides details of the aims, scope and amendments to all arms embargoes that are in force, or have been in force since 1998 and to most that were in force since 1950. The archive is constantly updated to include information on new arms embargoes or significant modifications to existing arms embargoes.

7. The Arms Trade Treaty, 2014. – 12 c. – (United Nations).

The Arms Trade Treaty (ATT) is an international treaty that regulates the international trade in conventional arms and seeks to prevent and eradicate illicit trade and diversion of conventional arms by establishing international standards governing arms transfers. The Treaty came into force on 24 December 2014. At this stage the Treaty has a total of 112 States Parties and 29 States that have signed but not yet ratified the Treaty.

8. Freeman S. How Big is the International Arms Trade? / Sam Perlo Freeman., 2018. – (World Peace Foundation/ The Fletcher School, Tufts University).

The international trade in arms is an issue of major concern for many reasons: unrestrained trade in arms can lead to destabilizing arms build-ups, threatening regional stability; it fuels civil wars and external military interventions leading to massive civilian death and suffering, caused by both government forces, rebel groups and external interveners; props up dictatorships and human rights-abusing regimes; it also diverts enormous resources from potential civilian uses, including through the vast corruption often associated with the trade. On the other hand, many states view the export of arms as a key tool of foreign policy and a means of strengthening allies. Almost all significant arms exporters maintain a rigorous system of export controls. This article will attempt to produce a global estimate of the arms regulations, while explaining the problems with the data, including for some of the largest western arms exporters, from whom one might expect a greater level of transparency.

9. Wezeman P. Trends in international arms transfers, 2022 / P. Wezeman, J. Gadon, S. Wezeman., 2023. – 12 с. – (Stockholm International Peace Research Institute).

The volume of international transfers of major arms in 2018-22 was 5.1 per cent lower than in 2013-17 and 4.8 per cent higher than in 2008-12. The five largest arms exporters in 2018-22 were the United States, Russia, France, China and Germany. Together, they supplied 76 per cent of the world's arms exports in 2018-22. US arms exports accounted for 40 per cent of the global total in 2018-22 and were 14 per cent higher than in 2013-17. French arms exports increased by 44 per cent between 2013-17 and 2018-22, while Russian (-31 per cent), Chinese (-23 per cent) and German (-35 per cent) arms exports decreased. The five largest arms importers in 2018-22, India, Saudi Arabia, Qatar, Australia and China, together received 36 per cent of the world's arms imports. The main recipient region in 2018-22 was Asia and Oceania (accounting for 41 per cent of global arms imports), followed by the Middle East (31 per cent), Europe (16 per cent), the Americas (5.8 per cent) and Africa (5.0 per cent). Ukraine became a major importer of arms in 2018-22. It was the 14th largest arms importer globally in the period and the 3rd largest in 2022.

10. SIPRI Arms Industry Database. – (Stockholm International Peace Research Institute).

The SIPRI Arms Industry Database contains information on arms-producing and military services companies ('arms companies'). It includes public and private companies, but excludes manufacturing or maintenance units of the armed services. The database contains financial data for arms companies based on open sources. Sources include company annual reports and articles in journals and newspapers. Estimates of arms sales are made on the basis of open information. The data for all years is revised annually based on new information. The SIPRI Arms Industry Database was created in 1989. At that time, it excluded data for companies in countries in Eastern Europe, including the Soviet Union. The data set has been updated over the years.

Annotation

Mykhailichenko V.M. "The world arms market in modern conditions". Manuscript.

Qualifying bachelor's thesis on specialty 292 "International economic relations", 2023.

The work is aimed at determining the current state of the world market of weapons and military equipment with a further assessment of the problems and prospects of the defense-industrial complex of Ukraine as an active its participant. The author analyses the theoretical basis of the work, including the essence, classification and life cycle of weapons. The author made an attempt to identify factors affecting the competitiveness of the military-industrial complexes of the countries of the world and then researched the methods and tools of controlling the world arms market.

The separate part of the paper deals with the analysis of the state and development trends of world arms production and international arms trade. The author tries to identify changes that have been taking place in the defense-industrial complex of Ukraine during the period of independence in order to be able to make relevant forecasts in the context of the full-scale invasion of the Russian troops on the territory of Ukraine.

After conducting this research, the author came to the conclusion that Ukrainian defense industry has urgent problems and gaps in its development. On the basis of the work the author formulated recommendations for future modernization and determined the promising directions of the military-industrial complex of Ukraine in the period of post-war recovery. Moreover, the author assessed the financial condition of the State-owned company "Ukrspesexport", which is a leading player in the world arms market from Ukraine, and offered ways to improve its competitive position there.

Key words: world arms market, weapons and military equipment, military-industrial complex, world arms production, international arms trade.

Year: 2023

Таблиця В.1 – Динаміка світового експорту основних категорій озброєнь у 2012-2022 рр., млн дол. США

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Авіація	11703	10635	11470	12846	12394	14028	11907	14031	11412	13480	14851
Системи ППО	1143	1608	1255	1902	2410	1741	1662	988	566	704	1394
Бронетехніка	3634	2812	2951	2706	3880	3148	3026	2807	2564	2651	3299
Артилерія	613	438	267	300	282	184	352	383	444	295	650
Ракети	3315	4018	3188	3143	4237	4303	4223	3663	2971	2806	4565
Озброєння ВМС	4223	4323	4712	4099	4619	5304	3658	2172	3220	4011	4120
Двигуни	1286	1398	1413	1515	1544	1366	1736	1944	1678	1646	1490
Датчики	1597	1781	1677	1772	1628	1123	1068	1124	785	940	1372
Інше	296	236	263	200	219	242	174	495	361	259	242

Джерело: розроблено автором на основі [34].

Продовження таблиці Г.1

[illegible]

Продовження таблиці Г.1

Су-25	Чад Гвінея ДР Конго Нігер		3	2	2		2	4								
Ту-143 «Рейс»	Білорусь			50												
АН-72	Гвінея			2												
Ан-74Т-200А	Єгипет			1	1											
Іл-78	Пакистан США			1 1	1											
Всього		54	15	62	13	5	7	6	6	-	-	-	-	-	-	-
Бойові вертольоти																
Мі-24	Гвінея Чад Нігерія Азербайджан ДР Конго	2 2	2 3	11	1 4											
Мі-24В	ЦАР Нігерія Пд. Судан					2			2	5						
Мі-24Р	Литва ОАЕ						1									2
Мі-8	ОАЕ Росія Білорусь			2				1		6						
Всього		4	5	13	5	2	1	1	8	5	-	-	-	-	-	2
Ракети і ракетні пускові установки																
Р-27	Азербайджан Казахстан Алжир Білорусь Італія Бангладеш Індія Казахстан Індонезія Польща	43 26 20	21	40 18	14 4	12	6 37	18				9				
Р-73	Словаччина	6														
Х-59	Росія	100					4									
9П129-1М	Азербайджан		3													
Р-17	США			5												
Р-24	Італія				2											
Р-73	Італія				8											
Всього		195	24	63	28	12	47	378	18	2	43	-	15	-	-	-
Стрілецька зброя																
револьвери та пістолети	Австрія Грузія Великобританія США Норвегія Німеччина Чехія Канада Румунія Угорщина Вірменія Пакистан Туреччина Польща Інші	100 2140 6480 7400 300 960 660	2660 498 400	120 980 1056 1000	4000 11628 248	15500 12979 400	500 14426 538	1378 4000 1412 500 600	580			1		10		
					1850 100 230 2235	5000	7000	410				200		16	583	
		11	40	5	1	88	12	3	4	6	4	1	1			

Продовження таблиці Г.1

гвинтівки та карабіни	Австрія	380	450	1600	700	2000		2000								
	Грузія	1780		590					100							
	США	53000	18210	89400	95400	143600	90000	30000	10166	10000	10000		5068			
	Німеччина	7085	2600	19550	32970	53845	14395	9500								
	Франція	500														
	Чехія	305	1590	300	520		1503	510	5000							
	Норвегія	640														
	Уганда	1000							3003							
	Великобританія	47988	19120	27200	4700	6000		7668								
	Канада		3845	3205	6050	7300	11000	19100	10400					5800		
	Люксембург				205											
	Вірменія				60		260									
	ДР Конго				3000											
	Таджикистан					301										
	Італія							515								
	Замбія									2648						
	Монголія									10	10	20	180	20	3502	5
	Катар															
	Польща															
	ОАЕ															
автомати та пістолети-кулемети	Австрія	700	1400	4600	100			4500								
	Азербайджан	13000		3000	3000											
	Чад	2000	19000			15000										
	Ліван	1500	3000	1500												
	Грузія	17404														
	Кенія	40000		2500	2000	3000										
	Великобританія	2210	5500	8200		217										
	Франція	900	1150													
	Норвегія	200														
	Чехія	350	810		200		7280	16100								
	Люксембург		400		430											
	Південна Корея			77		40										
	Вірменія				16500											
	Уганда				36798											
	ДР Конго				10000											
	Сирія					4000										
	Ємен					10000										
	ОАЕ					1000										
	Судан						24000	2000								
	Ефіопія							10000								
	США											15040				
	Узбекистан											2000			21	21
	Індонезія															
легкі кулемети	Австрія	138	26	120	165		215									
	Грузія	60	1080													
	Великобританія	1388	264													
	Франція	200	250													
	Норвегія	60														
	Чехія	90	60	100			76									
	Чад		150					500	831							
	Кенія			100												
	Вірменія				2501											
	Ємен					400										
	Туреччина						250	505		17	46					
	Замбія										170					
	Пд. Судан														1	
	Ізраїль															
	Туреччина															2
Всього		210 929	82 553	174 143	235 591	263 170	170 955	109 401	30 084	12 671	10 230	17 051	5 290	9 523	53	585

Продовження таблиці Г.1

Легке озброєння																
важкі кулемети	Гвінея США Чад Кенія Уганда ДР Конго Пд. Судан		4	5 200	100 25 100	14 75	43		62				177			
ручні, підствольні та станкові гранатомети	Кенія Азербайджан Чад Уганда ДР Конго Йорданія США Туреччина	405	150 30 500	100 1000	50 1780		11					88			24 2	2
ПТРК	Азербайджан Ірак Уганда Судан Ізраїль Сербія США Білорусь Йорданія Сауд. Аравія Катар Чад Бангладеш Марокко ОАЕ Туреччина				1	6 95 15 42	53 109 136 99		1		89 18	85	790 22	950	2060	51 53 23 124 1000 2 315
Всього		405	684	1305	2056	247	451	-	63	107	173	812	1127	2086	251	1778
Переносні зенітно-ракетні комплекси																
пускові механізми	США Азербайджан Великобританія Ізраїль Чад Німеччина ОАЕ Туреччина	18	34 10	87 6	5 12	10	27 52			3				6		
ракети до ПЗРК	США Азербайджан Великобританія Ізраїль Чад ОАЕ		120 18	75 25	31 48	50	137 193			226						
Всього		18	182	193	96	60	409	-	10	245	-	3	-	6	-	-

Джерело: розроблено автором за даними [45].

Таблиця Д.1 – Перелік державних підприємств-учасників Державного концерну «Укроборонпром»

Код згідно з ЄДРПОУ	Найменування підприємства
00152135	Державне підприємство «Український науково-дослідний конструкторсько-технологічний інститут еластомерних матеріалів і виробів»
01128297	Державне підприємство «Завод 410 ЦА»
07587058	Державне підприємство «Євпаторійський авіаційний ремонтний завод»
07620094	Державне підприємство «Житомирський бронетанковий завод»
07646544	Державне підприємство «Ремонтний завод радіотехнічного обладнання»
07665754	Державне підприємство «Рубін»
07676441	Державне підприємство «Львівський радіоремонтний завод»
07684556	Державне підприємство «Львівський державний авіаційно-ремонтний завод»
07705790	Державне підприємство «Севастопольське авіаційне підприємство»
07756801	Державне підприємство «Одеський авіаційний завод»
07856371	Державне підприємство «Миколаївський бронетанковий завод»
07904041	Державне підприємство «Харківський завод спеціальних машин»
07917635	Державне підприємство «Запорізький державний авіаційний ремонтний завод «МіГремонт»
07934846	Державне підприємство «Харківський автомобільний завод»
07985602	Державне підприємство «Львівський бронетанковий завод»
08029701	Державне підприємство «Луцький ремонтний завод «Мотор»
08099848	Державне підприємство «Харківський бронетанковий завод»
08215600	Державне підприємство «Луганський авіаційний ремонтний завод»
08248877	Державне підприємство «Харківський механічний завод»
08252623	Державне підприємство «Балаклійський ремонтний завод»
08305644	Державне підприємство «Чугуївський авіаційний ремонтний завод»
08326540	Казенне підприємство «Зміївський ремонтний енергомеханічний завод»
08341806	Державне підприємство «45 експериментальний механічний завод»
08385169	Державне підприємство «Феодосійський судномеханічний завод» Міністерства оборони України
08396724	Державне підприємство «Шепетівський ремонтний завод»
09794409	Державне підприємство «Миколаївський авіаремонтний завод «НАРП»
12602750	Державне підприємство «Конотопський авіаремонтний завод «Авіакон»
14015318	Державний науково-дослідний інститут хімічних продуктів
14040960	Тернопільське державне науково-технічне підприємство «Промінь»
14281072	Дочірнє підприємство Державної компанії «Укрспецекспорт» - «Державна госпрозрахункова зовнішньоторговельна та інвестиційна фірма «Укрінмаш»
14302667	Державне підприємство «Київський бронетанковий завод»
14307297	Державне підприємство Науково-виробничий комплекс «Прогрес»
14307529	Державне підприємство «Антонов»
14307618	Державне підприємство «Дослідно-проектний центр кораблебудування»
14307765	Державне підприємство «Науково-технічний комплекс «Імпульс»
14307831	Державне підприємство «Красилівський агрегатний завод»
14307848	Державне виробничо-технічне підприємство «Граніт»
14307908	Державне підприємство «Тячівський завод «Зеніт»
14308109	Державне підприємство «Радіовимірювач»
14308138	Державне підприємство «Науково-дослідний інститут «Квант»
14308351	Рубіжнянський казенний хімічний завод «Зоря»

Продовження таблиці Д.1

14308457	Державне підприємство «Центральне конструкторське бюро «Чорноморець»
14308776	Державне підприємство «Державне Київське конструкторське бюро «Луч»
14308894	Харківське державне авіаційне виробниче підприємство
14309020	Державне підприємство «Конструкторське бюро радіозв'язку»
14309408	Державне підприємство «Центральне конструкторське бюро «Протон»
14310052	Державне підприємство «Харківський машинобудівний завод «ФЕД»
14310098	Державне підприємство «Київський науково-дослідний інститут гідроапаратури»
14310299	Державне підприємство «Харківське конструкторське бюро з машинобудування імені О.О. Морозова»
14310431	Державне підприємство «Харківське агрегатне конструкторське бюро»
14310554	Державне підприємство «Конструкторсько-технологічне бюро «Судокомпозит»
14310566	Державне підприємство «Науково-дослідний інститут комплексної автоматизації»
14310649	Державне підприємство «Феодосійський оптичний завод»
14310796	Державне підприємство «Дніпропетровське виробничо-технічне підприємство»
14310945	Державне підприємство «Горлівський хімічний завод»
14311005	Державне підприємство Виробниче об'єднання «Луганський верстатобудівний завод»
14311175	Державне підприємство «Жулянський машинобудівний завод «Візар»
14311376	Державне підприємство «Дослідно-конструкторське бюро «Промінь»
14311608	Державне підприємство «Науково-дослідний інститут «Штурм»
14311844	Донецький казенний завод хімічних виробів
14312068	Державне підприємство «Спеціальне конструкторське бюро «Спектр»
14312329	Державне підприємство Науково-виробничий комплекс «Фотоапарат»
14312453	Державне підприємство Завод «Генератор»
14312631	Державне підприємство «Спеціальна виробничо-технічна база «Полум'я»
14312683	Хімічне казенне об'єднання імені Г.І. Петровського
14312921	Державне підприємство «Запорізьке машинобудівне конструкторське бюро «Прогрес» імені академіка О.Г. Івченка
14313056	Державне підприємство «Український державний науково-дослідний інститут конструкційних матеріалів «Прометей»
14313240	Державне підприємство «Миколаївський суднобудівний завод»
14313317	Запорізьке державне підприємство «Радіоапарат»
14313582	Державне підприємство «Харківське конструкторське бюро з двигунобудування»
14313866	Казенне підприємство «Науково-виробничий комплекс «Іскра»
14313926	Державне виробничо-технічне підприємство «Південавіапромладка»
14314452	Казенне підприємство «Шосткинський казенний завод «Імпульс»
14314618	Державне підприємство «Макіївський державний проектний інститут»
14314713	Державне науково-дослідне підприємство «Конекс»
14315351	Казенне підприємство Шосткинський казенний завод «Зірка»
14315500	Державне підприємство «Харківський приладобудівний завод ім. Т.Г. Шевченка»
14315629	Державне підприємство «Завод імені В.О. Малишева»
14316161	Державне підприємство «Дослідно-конструкторське бюро авіації загального призначення»
16502169	Державне підприємство «Науково-дослідний інститут аеропружних систем»
16502206	Державне підприємство Науково-дослідний центр «Вертолёт»
19389809	Державне підприємство «Виробниче об'єднання «Карпати»

Продовження таблиці Д.1

21552117	Дочірнє підприємство Державної компанії «Укрспецекспорт» - Державне підприємство «Укроборонсервіс»
21666128	Державне підприємство «Спецоборонмаш»
22794124	Державне підприємство «Оризон-Навігація»
22971632	Дочірнє підприємство Державної компанії «Укрспецекспорт» Державне підприємство «Зовнішньоторговельна фірма «ТАСКО-експорт»
22987900	Державне підприємство «Новатор»
23516456	Державне підприємство «Конструкторське бюро лазерної техніки»
23831376	Державне підприємство «Науково-технічний комплекс «Завод точної механіки»
24577572	Державне підприємство «Науково-дослідний інститут радіолокаційних систем «Квант-Радіолокація»
24961253	Херсонський державний завод «Палада»
25146165	Державне підприємство «Склопластик»
25604710	Костянтинівське державне науково-виробниче підприємство «Кварсит»
25662328	Дочірнє підприємство Державної компанії «Укрспецекспорт» Державне зовнішньоторговельне та інвестиційне підприємство «Промоборонекспорт»
30021024	Державне підприємство «Спеціалізована зовнішньоторговельна фірма «Укроборонекспорт»
30162618	Державне підприємство «Львівський державний завод «ЛОРТА»
30210163	Державне підприємство «Ізюмський приладобудівний завод»
30954711	Державне підприємство «Науково-дослідний інститут радіоелектронної техніки»
31599777	Державне підприємство «Житомирський ремонтний завод радіотехнічного обладнання «Промінь»
31821381	Державне підприємство «Науково-виробничий комплекс газотурбобудування «Зоря» - «Машпроект»
31995565	Державне підприємство «Луганський патрон»
34297075	Державне підприємство «Конструкторське бюро «Артилерійське озброєння»
40210018	Державне підприємство «Електричні системи»
07790672	Державне підприємство «Київський автомобільний ремонтний завод»
14312358	Державне підприємство «Київський державний завод «Буревісник»

Джерело: розроблено автором за даними [47].

Короткий звіт за результатами перевірки кваліфікаційної роботи антиплагіатною інтернет-системою Unicheck

Ім'я користувача:
Міжнародного менеджменту Олійник Вікторія

ID перевірки:
1014811180

Дата перевірки:
26.04.2023 12:36:21 EEST

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

Дата звіту:
26.04.2023 12:39:13 EEST

ID користувача:
100005721

Назва документа: Михайліченко В.М. Світовий ринок озброєнь в сучасних умовах

Кількість сторінок: 89 Кількість слів: 21204 Кількість символів: 153667 Розмір файлу: 483.26 KB ID файлу: 1014514561

8.3% Схожість

Найбільша схожість: 0.8% з Інтернет-джерелом (<https://mspu.gov.ua/storage/app/sites/17/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%...>)

7.51% Джерела з Інтернету

431

Сторінка 91

5.32% Джерела з Бібліотеки

466

Сторінка 99

0% Цитат

Вилучення цитат вимкнено

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнено

0% Вилучень

Немає вилучених джерел

Модифікації

Виявлено модифікації тексту. Детальна інформація доступна в онлайн-звіті.

Замінені символи

1

Копія тез доповіді

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

ПРОГРАМА

**Платформи
«МІЖНАРОДНІ ІННОВАЦІЙНІ ПРОЄКТИ ДЛЯ
ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ »**

**Ювілейної 90-ї щорічної студентської наукової
конференції
«ІННОВАЦІЙНІ ПРОЄКТИ ДЛЯ ПІСЛЯВОЄННОГО
ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ УКРАЇНИ»**

(17 квітня – 20 травня 2023 р.)

КИЇВ 2023

**ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ
КАФЕДРА МІЖНАРОДНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ**

**ПЛАТФОРМА
МІЖНАРОДНІ ІННОВАЦІЙНІ ПРОЄКТИ ДЛЯ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ**

Дата проведення: 17 квітня-20 травня 2023р.

Форма проведення: *дистанційна*

Модератор платформи:

Грищенко Наталія Вячеславівна

К.е.н., доцент кафедри міжнародного менеджменту

1. Інноваційні проекти у розвитку інноваційного сектору у співробітництві України з Канадою у повоєнному відновленні

Лугін Тетяна, 4 курс, МВ-402

Науковий керівник: Олійник В.В., доцент, к.е.н., доцент

2. Використання технологій штучного інтелекту інноваційного розвитку економіки України у повоєнному відновленні: можливості та загрози

Мартінова Олександра, 3 курс, МБ-301

Науковий керівник: Олійник В.В., доцент, к.е.н., доцент

3. Діджиталізація як акселератор післявоєнного відновлення

Ольховська Олександра, 3 курс, МБ-301

Науковий керівник: Олійник В.В., доцент, к.е.н., доцент

4. Особливості використання інноваційних технологій Digital Twins у економічному відновленні економіки України

Гончарова Анна, 3 курс, МБ-301

Науковий керівник: Олійник В.В., доцент, к.е.н., доцент

5. Інноваційні парки: потенціал розвитку та впливу на економічний розвиток України

Колесник Анастасія, 3 курс, МБ-301

Науковий керівник: Фурсова О.В., доцент, к.е.н., доцент

6. Міжнародні інноваційні проекти з аудиту збитків внаслідок війни в Україні

Костенецька Вікторія, 3 курс, МБ-301,

Науковий керівник: Фурсова О.В., доцент, к.е.н., доцент

7. Діджиталізація як шлях післявоєнного відновлення та розвитку України

Савенюк Юлія, 3 курс, МБ-301,

Науковий керівник: Грищенко Н.В., доцент, к.е.н.

8. Роль освіти та підтримки підприємництва в післявоєнному розвитку України: розвиток інноваційних освітніх програм, формування інкубаторів для молодих підприємців

Мельник Максим, 3 курс МБ-301,

Науковий керівник: Олійник В.В., доцент, к.е.н., доцент

9. Інноваційні технології розвитку системи медицини та охорони здоров'я в Україні

Хмельницький Федір, 3 курс, МБ-301

Науковий керівник: Фурсова О.В., доцент, к.е.н., доцент

10. Форми залучення людського ресурсу до інноваційного розвитку економіки України

Ружилова Ірина, 3 курс, МБ-301,

Науковий керівник: Фурсова О.В., доцент, к.е.н., доцент

11. Концепція розвитку діджиталізації у післявоєнному відновленні економіки України: можливості та загрози

Тимко Діана, 3 курс, МБ-301,

Науковий керівник: Грищенко Н.В., доцент, к.е.н.

12. Розвиток екосистеми як акселератор інноваційного розвитку та відбудови економіки України

Прокопенко Ксенія, 3 курс, МБ-301,

Науковий керівник: Рябець Н.М., доцент, к.е.н., доцент

13. Відновлення експортного потенціалу України у післявоєнний період

Удовіченко Софія, 3 курс, МБ-303

Науковий керівник: Грищенко Н.В., доцент, к.е.н.

14. Формування інноваційної логістичної системи у період післявоєнного відновлення і розвитку України

Іщенко Ілона, 3 курс, МБ-303

Науковий керівник: Грищенко Н.В., доцент, к.е.н.

15. Міжнародні інноваційні проєкти в контексті залучення іноземних інвестицій в економіку України у післявоєнний період

Андронік Оксана, 3 курс, МБ-303

Науковий керівник: Грищенко Н.В., доцент, к.е.н.

16. Консолідаційні процеси корпоративних структур у міжнародному бізнесі: мотиваційна складова

Батюк Іван, 4 курс, МБ-402

Науковий керівник: Рябець Н.М., доцент, к.е.н., доцент

17. Ринок карткових платежів України: поточний стан та майбутнє бачення

Ключка Данило, 4 курс, МБ-402

Науковий керівник: Рябець Н.М., доцент, к.е.н., доцент

18. Україна післявоєнного часу - країна з розвинутою цифровою економікою: ймовірні сценарії та перспективи

Разуваєва Анастасія, 3 курс, МБ-301

Науковий керівник: Рябець Н.М., доцент, к.е.н., доцент

19. Перспективи розвитку автомобільної галузі України в умовах повоєнного відновлення

Конішевський Данило, 4 курс, МБ-402

Науковий керівник: Бурмака М.О., завідувач кафедри, к.е.н., доцент

20. Використання інноваційних технологій у післявоєнному розвитку оборонно-промислового комплексу України

Михайліченко Валерія, 4 курс, МБ-401

Науковий керівник: Бурмака М.О., завідувач кафедри, к.е.н., доцент

21. Інноваційні комунікаційні стратегії у повоєнному відновленні України

Бурлакова Яна, 4 курс, МБ-401

Науковий керівник: Євдоченко О.О., доцент, к.е.н., доцент

22. Міжнародний бренд-менеджмент в повоєнному розвитку України

Живко Марія, 4 курс, МБ-401

Науковий керівник: Євдоченко О.О., доцент, к.е.н., доцент

23. Дизайн мислення у розвитку економіки України

Юрченко Віолетта, 4 курс, МБ-401

Науковий керівник: Євдоченко О.О., доцент, к.е.н., доцент

24. Поглинання та злиття компаній на прикладі Volkswagen. Практичні поради щодо застосування досвіду зарубіжної компанії для відновлення бізнесу в післявоєнний час

Опанасенко Мирослава, 4 курс, МБ-402

Науковий керівник: Кулик Ю.Є., доцент, к.е.н.

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПІСЛЯВОЄННОМУ РОЗВИТКУ ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

На сьогоднішній день в розвинених країнах світу оборонно-промисловий комплекс (ОПК) розглядається як одна з найважливіших складових стратегії оборони та національної безпеки держави. В умовах швидкого науково-технічного прогресу та мінливого геополітичного середовища забезпечення конкурентоспроможності підприємств оборонного сектору має вирішальну роль для захисту національних інтересів держави на міжнародній арені.

Для кращого розуміння даного питання слід розглянути поняття оборонно-промислового комплексу. Проаналізувавши низку теоретичних джерел можна узагальнити їх у наступному визначенні: ОПК – це стійка налагоджена система взаємозв'язків між оборонними підприємствами, державними та науково-дослідними установами, які спільно функціонують для ефективного проєктування, розробки, виробництва та продажу озброєння, військової та спеціальної техніки [1, 2, 3, 4].

Реалії сьогодення дають змогу стверджувати, що ОПК робить значний внесок у національну безпеку держави, зокрема, це проявляється у таких аспектах:

- Розробка та виробництво передових військових технологій. Перш за все, ОПК розробляє та виробляє передові військові технології для озброєння, такого як літаки, підводні човни, танки, ракети тощо, які є важливими для підтримки оперативної готовності та ефективності військ у разі воєнних дій.
- Технічне обслуговування та ремонт військової техніки. ОПК також відповідає за технічне обслуговування, ремонт та модернізацію військової техніки. Це забезпечує працездатність військової техніки протягом усього терміну служби.
- Створення робочих місць. ОПК є потужним роботодавцем і створює тисячі робочих місць у виробництві, інженерії, дослідженнях і розробках. Це допомагає підтримувати економіку та забезпечувати стабільність робочої сили.
- Підвищення обороноздатності держави. Виробляючи передову військову техніку та технології, ОПК сприяє зміцненню здатності держави захищатися від зовнішніх загроз.
- Розвиток національної оборонної промисловості. ОПК сприяє дослідженням, розробкам та інноваціям, що у свою чергу допомагає створити більш самодостатню національну оборонну промисловість, яка є важливою для довгострокової національної безпеки.

Виходячи з усього вищезазначеного, важливим питанням є підтримка конкурентних позицій військово-промислового комплексу держави на світовому ринку озброєнь та військової техніки. У контексті повномасштабного вторгнення військ Російської Федерації на територію України інноваційний розвиток ОПК має вирішальне значення для нашої держави, особливо у повоєнний період.

За даними Стокгольмського інституту дослідження проблем миру у 2022 р. Україна стала одним із найбільших імпортерів озброєнь та військової техніки (ОВТ), зайнявши третє місце

у світовому рейтингу після Катару та Індії. Її імпорт склав 2644 млн дол. США, серед яких значну частку займали ракети (40%), бронетехніка (29%), артилерійські системи (11%) та системи ППО (8,4%). Щодо експорту ОВТ, впродовж 2018-2022 рр. Україна посідала 17 місце у світовому рейтингу, поставивши зброї на суму 732 млн дол. США переважно до Китаю (48%), Саудівської Аравії (13%) і Таїланду (7,5%) [5]. Якщо спочатку Україна експортувала радянське озброєння із запасів, які вона успадкувала після розпаду СРСР, то в останні роки на продаж йшли також зразки ОВТ саме українського виробництва. Мова йде про сучасний український танк БМ «Оплот», броневиховомобілі «Козак-2» та «Козак-5», а також бойову броньовану машину «Дозор-Б». Таким чином, Україна має всі можливості продовжити дану тенденцію виробництва власної високотехнологічної та сучасної зброї у повоєнний період з акцентом саме на інноваційну складову. Адже здатність інвестувати у дослідження і розробки та активно імплементувати їх у новітні зразки ОВТ, які відповідають мінливим потребам військових замовників, може зміцнити позиції вітчизняного ОПК на міжнародній арені.

Ядром оборонно-промислового комплексу України є Державний концерн «Укроборонпром», створений у 2010 р., у який входить низка багатопрофільних оборонних підприємств та компаній. Ця подія стала першим вітчизняним досвідом побудови галузі промисловості на чолі не з центральним органом виконавчої влади, а з господарюючим суб'єктом. Одним із першочергових завдань концерну у період повоєнного відновлення України має бути розвиток та нарощення кооперації з іноземними партнерами для переймання ефективного досвіду та для розробки ОВТ відповідно до стандартів НАТО. Для оборонно-промислового комплексу України цей шлях є можливістю інтегруватися у сферу міжнародної воєнно-технічної політики, пристосуватися до нових сучасних вимог та умов виготовлення зброї, розвинути пріоритетні напрями модернізації даної галузі промисловості, підвищити свою військову міць задля підтримання національної безпеки, а також розширити власні виробничі потужності. Серед найперспективніших напрямів кооперації може бути створення:

- сучасних засобів розвідки, зв'язку, захисту інформації та автоматизованого управління;
- роботизованих, автономних і дистанційно керованих зразків ОВТ різного призначення та базування;
- високотехнологічних, високоточних засобів ураження у складі розвідувально-ударних систем, у тому числі великої дальності;
- високоефективних, багатофункціональних зразків бойової і спеціальної техніки наземного, морського та повітряного базування;
- сучасних систем і засобів радіоелектронної боротьби, протидії технічним розвідкам та високоточній зброї противника;
- новітніх інформаційних засобів для боротьби в інформаційному просторі [6].

Для реалізації даних цілей необхідним є значне фінансування у наукову складову оборонної промисловості, що забезпечить активізацію прикладних досліджень у різних науково-технічних напрямках. Крім розробки повністю нових зразків озброєнь, ці наукові надбання варто також застосувати у контексті модернізації вже існуючої техніки для продовження її життєвого циклу та подальшої більш ефективної експлуатації. Це допоможе усунути проблему застарілості озброєнь та імплементувати технології п'ятого або навіть шостого поколінь. Зокрема, науковці розглядають використання нанотехнологій та наноматеріалів для оснащення військової техніки, що може підвищити рівень її надійності; для зниження рівня помітності ОВТ у радіолокаційному спостереженні; для енергетичних

систем, що дозволяють лагодити пошкоджені поверхні броньованої або авіаційної техніки; для бойового екіпірування військовослужбовців, що збільшить їхню захищеність від зовнішніх впливів; для створення засобів хімічного, біологічного та радіаційного захисту.

Одним з перспективних «нішевих» ринків, де Україна має всі шанси зайняти передові позиції, є ринок безпілотних літальних апаратів (БПЛА) та ударних дронів. Із початком російської агресії у 2014 р. даний сегмент почав активно розвиватися, а з кожним роком з'являлося все більше нових виробників та зразків. Наприклад, в арсеналі Збройних Сил України (ЗСУ) представлено БПЛА «Фурія», «Лелека-100» Raybird-3, «Сокіл-300», «Горлиця», «Обрій», SHARK та ін. До того ж, за ініціативою Міністерства цифрової трансформації України, Генерального штабу ЗСУ та платформи UNITED24 було запущено проєкт «Армія дронів» для забезпечення Сил оборони на полі бою. Однією з цілей проєкту є масштабування українського ринку БПЛА і підтримка вітчизняних виробників дронів шляхом спрощення бюрократичних процедур [7].

Під час повномасштабного російського вторгнення Україна зіткнулася з небезпечною проблемою, а саме близько 30% замінованої території. Це спричинило загибель багатьох цивільних осіб та піротехніків. Тому актуальним є також переймання зарубіжного досвіду у розробці сучасної інноваційної техніки для розмінування. Варто зробити акцент на автономних спеціальних зразках, таких як роботи-собаки, що зможуть самостійно знаходити та ліквідовувати вибухонебезпечні предмети. Дана розробка може зробити очищення наших територій більш швидким та ефективним, а також убезпечити життя саперів.

Таким чином, повномасштабна війна з Російською Федерацією дала значний поштовх до інноваційного розвитку оборонно-промислового комплексу України, який має стати одним із стратегічних напрямів повоєнного відновлення нашої держави.

Література

1. Потьомкіна М. Теоретико-правові засади господарських правовідносин у сфері оборонної промисловості України [Електронний ресурс] / Марія Потьомкіна // Підприємництво, господарство і право. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <http://pgpr-journal.kiev.ua/archive/2018/2/12.pdf>.
2. Аванесова Н. Стратегічна платформа економічного розвитку підприємств оборонно-промислового комплексу України [Електронний ресурс] / Н. Аванесова, Т. Колодяжна, Г. Семенова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/20_1_2018ua/3.pdf.
3. Nzeribe S. The Military Industrial Complex: a Catalyst for Conflicts and Wars [Електронний ресурс] / S. Nzeribe, M. Imam // Journal of Social Development. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://platform.almanhal.com/Reader/Article/117674>.
4. Qureshi F. The Military Industrial Complex and its typology in the context of its political framework [Електронний ресурс] / Faisal Ahmad Qureshi // International Journal of Political Science and Development. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.academicresearchjournals.org/IJPSD/PDF/2018/July/QURESHI.pdf>.
5. SIPRI Arms Transfers Database [Електронний ресурс] // Stockholm International Peace Research Institute – Режим доступу до ресурсу: <https://www.sipri.org/databases/armstransfers>.

6. Річний звіт за 2020 рік [Електронний ресурс] // ДК «Укроборонпром». – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://ukroboronprom.com.ua/documents/normativno-pravovi-akti/ricnii-zit-za-2020-rik>.

7. Проєкт «Армія дронів» законтрактував для Сил оборони вже 1600 безпілотників — Федоров [Електронний ресурс] // hromadske – Режим доступу до ресурсу: <https://hromadske.ua/posts/proyekt-armiya-droniv-zakontraktuvav-dlya-sil-oboroni-vzhe-1600-bezpilotnikov-fedorov>.